

Вісник

Верховного Суду України

Висновки Верховного Суду України, викладені в постановах, ухвалених за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 355 Цивільного процесуального кодексу України, за II півріччя 2013 р.

Деякі аспекти правового регулювання цивільних правовідносин, пов'язаних із державною реєстрацією правочинів (на прикладі оренди землі)

Особливості відшкодування збитків, завданих державі внаслідок виплати справедливої сатисфакції за рішеннями Європейського суду з прав людини

2(162)'2014

ВИХОДИТЬ ДВАНADЦЯТЬ РАЗІВ НА РІК

Засноване 22 липня 1994 р.

Свідоцтво про державну реєстрацію серія КВ № 7710 від 12 серпня 2003 р.

Засновник — Верховний Суд України

Відповідно до постанови Президії ВАК України від 14 жовтня 2009 р. № 3-05/4 наукові статті, опубліковані у журналі, на підставі висновку експертної ради з юридичних наук, окремо у кожному конкретному випадку за поданням спеціалізованої вченої ради, зараховуються як фахові в галузі юридичних наук

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Пилипчук П.П. — голова редакційної колегії, суддя Верховного Суду України у відставці, заслужений юрист України;

Ярема А.Г. — заступник голови редакційної колегії, заступник Голови Верховного Суду України — секретар Судової палати у цивільних справах, заслужений юрист України;

Барбара В.П. — заступник Голови Верховного Суду України — секретар Судової палати у господарських справах, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України;

Бейцун І.В. — заступник керівника апарату Верховного Суду України, кандидат юридичних наук;

Бень А.Б. — начальник управління забезпечення видавничої діяльності Верховного Суду України, заслужений журналіст України;

Волков О.Ф. — заслужений юрист України;

Городовенко В.В. — голова Апеляційного суду Запорізької області, доктор юридичних наук, заслужений юрист України;

Губар Л.О. — начальник відділу міжнародного співробітництва Верховного Суду України;

Кіреєва Н.О. — кандидат юридичних наук, доцент, заслужений юрист України;

Когут С.П. — головний консультант служби керівника апарату Верховного Суду України;

Короткевич М.Є. — суддя Верховного Суду України, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України;

Кузнєцова Н.С. — доктор юридичних наук, професор, академік НАПрНУ, заслужений діяч науки і техніки України;

Мельник М.І. — доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України;

Міщенко С.М. — заступник голови Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, заслужений юрист України;

Ромовська З.В. — доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України;

Романюк Я.М. — Голова Верховного Суду України, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України;

Селіванов А.О. — доктор юридичних наук, професор, академік НАПрНУ, заслужений юрист України;

Сенін Ю.Л. — секретар Пленуму Верховного Суду України, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України;

Сердюк В.В. — заступник керівника апарату Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України;

Сірий М.І. — кандидат юридичних наук;

Терлецький О.О. — заступник секретаря Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України, заслужений юрист України;

Хавронюк М.І. — доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України;

Шакун В.І. — доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрНУ, заслужений діяч науки і техніки України;

Шумило М.Є. — доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України.

2 *Висновки Верховного Суду України* *Conclusions of the Supreme Court of Ukraine*

2 **Висновки Верховного Суду України, викладені в постановках, ухвалених за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 355 Цивільного процесуального кодексу України, за II півріччя 2013 р.**

Conclusions of the Supreme Court of Ukraine, stated in decisions adopted as a result of examining the applications for revision of court decision on the ground described in subparagraph 1 of paragraph 1 of Article 355 of the Civil Procedural Code of Ukraine in the second half of 2013

18 *Судова практика* *Court Practice*

28 *Судова практика і проблеми вдосконалення законодавства*

Court Practice and Challenges of Improvement of Legislation

28 Романюк Я.М., Майстренко Л.О. Деякі аспекти правового регулювання цивільних правовідносин, пов'язаних із державною реєстрацією правочинів (на прикладі оренди землі)

Romaniuk Ya.M., Maistrenko L.O. Some aspects of regulation of civil legal relations connected with the state registration of juristic acts (as exemplified in the land lease)

39 *На допомогу судді* *Providing Advice to Judge*

39 Ярема А.Г., Лужанський А.В. Особливості відшкодування збитків, завданих державі внаслідок виплати справедливої сатисфакції за рішеннями Європейського суду з прав людини

Yarema A.H., Luzhanskyi A.V. Details of reimbursement of damages sustained by the state after the ECHR-awarded just satisfaction has been paid

47 *Інформація про виконання бюджету Верховним Судом України як головним розпорядником коштів державного бюджету за 2013 р.* *Information on implementation of the budget by the Supreme Court of Ukraine as a main manager of budget funds in 2013*

Україна ретельно вивчає та запроваджує європейські стандарти правосуддя

10 лютого у Верховному Суді України відбулася зустріч Комісара Ради Європи (РЄ) з прав людини **Нілса Муйжнієкса** та представника Генерального секретаря РЄ в Україні, керівника Офісу РЄ в Україні **Владіміра Рістовскі** з Головою Верховного Суду України **Ярославом Романюком**, головою Вищого адміністративного суду України **Ігорем Темкіжевим**, головою Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ **Андрієм Солодковим**, в. о. голови Вищого господарського суду України **Артуром Ємельяновим**.

Під час зустрічі сторони обговорили проведення судової реформи в Україні, шляхи забезпечення ефективного судового захисту прав громадян на національному рівні, впровадження нових форм досудових і позасудових процедур, спрямованих на зменшення навантаження на суди та суддів, підвищення якості судочинства.

Україна ретельно вивчає європейські стандарти правосуддя та направляє свої зусилля на приведення у відповідність до них і українського законодавства, зауважив Ярослав Романюк, тим більше, що наступним важливим етапом судової реформи в Україні стане реформування адміністративного, цивільного та господарського судочинства.

Нілс Муйжнієкс звернув увагу на проблеми, пов'язані із виконанням судових рішень в Україні, стрімке зростання кількості скарг до Європейського суду з прав людини від українських громадян. Він підкреслив, що про-

галини в законодавстві негативно впливають на імідж судової влади. Також він висловив сподівання на якнайшвидше завершення політичної кризи в Україні й стабілізацію життя українського суспільства.

У цьому зв'язку Ярослав Романюк наголосив на необхідності виваженого підходу при обранні шляхів урегулювання спірних питань. Зокрема, на його переконання, внесення змін до Конституції України має відбуватися у чіткій відповідності з визначеною в Основному Законі процедурою.

На прохання високого гостя Андрій Солодков поінформував про досвід застосування нового Кримінального процесуального кодексу України, зокрема, про збільшення

виправдувальних вироків, зменшення кількості осіб, щодо яких застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою. Ігор Темкіжев звернув увагу на застосування адміністративними судами України відповідної практики Європейського суду з прав людини.

У зустрічі також взяли участь радник Офісу Комісара РЄ з прав людини **Олена Пецун**, перший секретар департаменту міжнародних організацій Міністерства закордонних справ України **Антоніна Шлякотіна**, заступник начальника відділу міжнародного співробітництва Верховного Суду України **Оксана Гунько** і керівник прес-служби **Людмила Момот**.

Переклад забезпечував **Вадим Кастеллі**.

Голова Верховного Суду України зустрівся із Надзвичайним і Повноважним Послом КНР в Україні

Надзвичайний і Повноважний Посол Китайської Народної Республіки (КНР) в Україні **Чжан Сіюнь** під час зустрічі, що відбулася 12 лютого у Верховному Суді України, передав Голові Верховного Суду України **Ярославу Романюку** вітання від Голови Верховного Народного Суду КНР **Чжоу Цзяна**, зауваживши при цьому, що міждержавне співробітництво між Україною та КНР, яке успішно розвивається в різних сферах, зокрема і в судовій, має тільки поглиблюватися.

Ярослав Романюк також висловився за продовження співпраці з китайськими колегами, принагідно подякувавши пану Послу за організацію у 2013 р. робочої поїздки делегації Верховного Суду України до КНР з метою ознайомлення українських суддів з діяльністю

судової системи КНР і її найвищого органу — Верховного Народного Суду.

Ярослав Романюк підкреслив, що запозичення досвіду зарубіжних колег є надзвичайно важливим для врахування його під час проведення реформ законодавчого забезпечення вітчизняного судочинства з метою утвердження міжнародних стандартів.

Сторони обговорили напрями подальшого співробітництва.

У зустрічі взяли участь суддя Верховного Суду України **Микола Короткевич**, третій секретар Посольства КНР в Україні **Лі Фан**, аташе цього Посольства **Цзян Годун**, заступник начальника відділу міжнародного співробітництва Верховного Суду України **Оксана Гунько** і керівник прес-служби **Людмила Момот**.

Висновки Верховного Суду України

Висновки Верховного Суду України, викладені в постановах, ухвалених за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 355 Цивільного процесуального кодексу України, за II півріччя 2013 р.

Спори про право власності та інші речові права

1. Правила ст. 570 ЦК України про завдаток поширюються на випадки, коли договір було укладено, але одна зі сторін ухиляється від його виконання (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 25 вересня 2013 р. у справі № 6-82цс13*).

2. Власність у сім'ї існує у двох правових режимах: спільна сумісна власність подружжя та особиста приватна власність кожного з подружжя, залежно від якого регулюється питання розпорядження таким майном.

Підстави набуття права спільної сумісної власності подружжя (тобто перелік юридичних фактів, які є підставами виникнення права спільної сумісної власності на майно подружжя) визначені в ст. 60 СК України. За змістом цієї норми майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить дружині та чоловіку на праві спільної сумісної власності.

Належність майна до спільної сумісної власності подружжя визначається не тільки фактом придбання його під час шлюбу, але й спільністю участі подружжя коштами або працею в набутті майна. Застосовуючи зазначену вище норму права та визнаючи право спільної сумісної власності подружжя на майно, суд повинен установити не тільки факт набуття майна під час шлюбу, а й той факт, що джерелом його набуття є спільні сумісні кошти або спільна праця подружжя.

Майно фізичної особи-підприємця, яке ним придбане й використовується в його підприємницькій діяльності з метою одержання прибутку, слід розглядати як його особисту приватну власність відповідно до ст. 57 СК України, а не як об'єкт спільної сумісної власності подружжя, який підпадає під регулювання статей 60, 61 за-

значеного Кодексу (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 2 жовтня 2013 р. у справі № 6-79цс13*).

3. У розумінні ч. 1 ст. 376 ЦК України самочинним будівництвом є не тільки новостворений об'єкт, а й об'єкт нерухомості, який виник у результаті реконструкції, капітального ремонту, перебудови, надбудови вже існуючого об'єкта, здійснених без одержаного дозволу місцевих органів виконавчої влади чи органів місцевого самоврядування, розробленої та затвердженої в установленому порядку проектної документації, дозволу на виконання будівельних робіт від органів архітектурно-будівельного контролю, оскільки в результаті таких дій об'єкт втрачає totoжність із тим, на який власником (власниками) раніше отримано право власності.

Об'єкти нерухомого майна, до складу яких входять самочинно збудовані (реконструйовані, переплановані) об'єкти, не є об'єктами права власності (ч. 2 ст. 376 ЦК України), а тому не можуть бути предметом поділу (виділу) згідно з нормами статей 364, 367 ЦК України (*постанова судових палат у цивільних та у господарських справах Верховного Суду України від 4 грудня 2013 р. у справі № 6-130цс13*).

4. Згідно зі ст. 541 ЦК України солідарний обов'язок або солідарна вимога виникають у випадках, встановлених договором або законом, зокрема у разі неподільності предмета зобов'язання.

Відповідно до ч. 1 ст. 544 ЦК України боржник, який виконав солідарний обов'язок, має право на зворотну вимогу (регрес) до кожного з решти солідарних боржників у рівній частці, якщо інше не встановлено договором або законом, за вираженням частки, яка припадає на нього.

Суд касаційної інстанції залишив поза увагою те, що ч. 2 ст. 357 ЦК України застосовується тільки у разі, якщо розмір часток у праві спільної часткової власності не встановлений, та не врахував, що в інвестиційному договорі в кожного учасника частки визначені (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 11 грудня 2013 р. у справі № 6-133цс13*).

5. Відповідно до ст. 328 ЦК України право власності набувається на підставах, що не заборонені законом, зокрема із правочинів. Право власності вважається набутим правомірно, якщо інше прямо не випливає із закону або незаконність набуття права власності не встановлена судом.

Згідно зі ст. 1134 зазначеного Кодексу внесене учасниками майно, яким вони володіли на праві власності, а також вироблена у результаті спільної діяльності продукція та одержані від такої діяльності плоди і доходи є спільною частковою власністю учасників, якщо інше не встановлено договором простого товариства або законом.

Для майнових вкладів учасників договору, а також майна, яке буде створене (придбане) у результаті їхньої спільної діяльності, встановлюється правовий режим спільної часткової власності.

Поділ майна, що є у спільній частковій власності учасників простого товариства, і спільних прав вимоги, які виникли в них, здійснюється в

порядку, встановленому ЦК України (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 18 грудня 2013 р. у справі № 6-104цс13*).

6. Право власності на житловий будинок набувається в порядку, який був чинним на час завершення його будівництва.

У 1957 р. питання набуття права власності регулювались Указом Президії Верховної Ради СРСР від 26 серпня 1948 р. «Про право громадян на купівлю і будівництво індивідуальних житлових будинків» та прийнятою відповідно до цього Указу постановою Ради Міністрів СРСР від 26 серпня 1948 р. «Про порядок застосування Указу Президії Верховної Ради СРСР від 26 серпня 1948 року «Про право громадян на купівлю і будівництво індивідуальних житлових будинків», в яких, зокрема, було визначено умови та правові наслідки будівництва.

Отже, за вказаними Указом і постановою підставою виникнення в громадянина права власності на житловий будинок був факт збудування ним цього будинку з додержанням вимог зазначених актів законодавства та прийняття будинку в експлуатацію.

Ці правові акти не пов'язували виникнення права власності на житловий будинок із проведенням його реєстрації (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 18 грудня 2013 р. у справі № 6-137цс13*).

Спори, що виникають із земельних правовідносин

1. Відповідно до ст. 116 ЗК України громадяни та юридичні особи набувають права власності та права користування земельними ділянками із земель державної або комунальної власності за рішенням органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування в межах їх повноважень, визначених цим Кодексом.

Повноваження органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо передачі земельних ділянок у власність або в користування передбачені ст. 122 ЗК України, відповідно до ч. 4 якої (у редакції, яка була чинною на час виникнення спірних правовідносин) обласним державним адміністраціям надано право передавати земельні ділянки на їх території із земель державної власності у власність або в користування у межах міст обласного значення та за межами населених пунктів для всіх потреб, крім випадків, визначених частинами 3, 7 цієї статті. Прийняття головою районної державної адміністрації розпорядження про пере-

дачу у власність відповідача земельної ділянки для будівництва та обслуговування житлового будинку за межами населеного пункту є перевищенням наданих законом повноважень (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 11 вересня 2013 р. у справі № 6-71цс13*).

2. Статтями 116, 118 ЗК України визначено підстави й порядок набуття громадянами і юридичними особами права власності та права користування земельними ділянками із земель державної або комунальної власності.

Державний акт на право приватної власності на землю видається на підставі рішення органу місцевого самоврядування або органу виконавчої влади, тому вирішення питання про правомірність видачі державного акта безпосередньо залежить від законності рішення, на підставі якого такий акт виданий, і дотримання вимог, передбачених земельним законодавством, зокрема статтями 116, 118 ЗК України (*постанови Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 18 грудня 2013 р. у справі № 6-104цс13*).

вої палати у цивільних справах Верховного Суду України: від 18 вересня 2013 р. у справі № 6-92цс13; від 23 жовтня 2013 р. у справі № 6-93цс13).

3. Відповідно до змісту ст. 20 ЗК України надання (передача) земельної ділянки громадянам та юридичним особам відбувається згідно з її цільовим призначенням. Зокрема, громадянам для ведення особистого селянського господарства передаються у власність та надаються у користування землі, віднесені до категорії земель сільськогосподарського призначення (п. «а» ч. 3 ст. 22 ЗК України). Надання для цих потреб земель оздоровчого чи іншого призначення без зміни у встановленому законом порядку їх цільового призначення відповідно до п. «а» ст. 21 ЗК України є підставою для визнання таких рішень органів державної влади чи органів міс-

цевого самоврядування недійсними (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 13 листопада 2013 р. у справі № 6-123цс13*).

4. Виходячи з того, що відповідно до ст. 15 ЦК України та ст. 3 ЦПК України в порядку цивільного судочинства підлягає захисту саме порушене право, суд повинен установити, чи дійсно порушуються права орендодавців у зв'язку з відсутністю в договорах оренди умов, які передбачені ст. 15 Закону України від 6 жовтня 1998 р. № 161-XIV «Про оренду землі», визначити істотність цих умов, а також з'ясувати, у чому саме полягає порушення їхніх законних прав (*постанови Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України: від 25 грудня 2013 р. у справі № 6-78цс13; від 25 грудня 2013 р. у справі № 6-94цс13*).

Спори щодо виконання зобов'язань

1. Однією з підстав розірвання договору за рішенням суду є істотне порушення стороною цього договору. Істотним є таке порушення стороною договору, коли внаслідок завданої цим шкоди друга сторона значною мірою позбавляється того, на що вона розраховувала при укладенні договору (абз. 2 ч. 2 ст. 651 ЦК України).

Оцінка порушення договору як істотного здійснюється судом відповідно до критеріїв, що встановлені зазначеною нормою. Вирішуючи питання про оцінку істотності порушення стороною договору, суди повинні встановити не лише наявність істотного порушення договору, але й наявність шкоди, завданої цим порушенням другою стороною, яка може бути виражена у вигляді реальних збитків та (або) упущеної вигоди, її розмір, який не дозволяє потерпілій стороні отримати очікуване при укладенні договору, а також установити, чи є справді істотною різниця між тим, на що має право розраховувати сторона, укладаючи договір, і тим, що в дійсності вона змогла отримати (*постанова судових палат у цивільних та у господарських справах Верховного Суду України від 18 вересня 2013 р. у справі № 6-75цс13*).

2. Умова попереднього договору про необхідність повернення авансу в разі неукладення основного договору є грошовим зобов'язанням, у разі невиконання якого застосовується положення ч. 2 ст. 625 ЦК України (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 18 вересня 2013 р. у справі № 6-90цс13*).

3. Договором є домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну

або припинення цивільних прав та обов'язків (ч. 1 ст. 626 ЦК України).

Відповідно до ст. 525 ЦК України одностороння відмова від зобов'язання або одностороння зміна його умов не допускається, якщо інше не встановлено договором або законом.

Зобов'язання має виконуватися належним чином відповідно до умов договору та вимог цього Кодексу, інших актів цивільного законодавства, а за відсутності таких умов та вимог — відповідно до звичаїв ділового обороту або інших вимог, що звичайно ставляться (ст. 526 ЦК України).

Невиконання стороною договору зобов'язання протягом строку обігу облігацій до моменту підписання акта приймання-передачі об'єкта будівництва придбати додаткову кількість облігацій шляхом внесення на поточний рахунок емітента суми, яка дорівнює вартості додаткової площі, не позбавляє можливості іншу сторону вимагати відшкодування грошової суми вартості додаткової площі (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 2 жовтня 2013 р. у справі № 6-77цс13*).

4. У разі виникнення спору стосовно набуття майна або його збереження без достатніх правових підстав договірний характер спірних правовідносин виключає можливість застосування до них судом положень ч. 1 ст. 1212 ЦК України, у тому числі й щодо зобов'язання повернути майно позивачу (*постанова судових палат у цивільних та у господарських справах Верховного Суду України від 2 жовтня 2013 р. у справі № 6-88цс13*).

5. Закріплена в п. 10 ч. 3 ст. 20 Закону України від 24 червня 2004 р. № 1875-IV «Про житлово-ко-

мунальні послуги» правова норма щодо відповідальності боржника за несвоєчасне здійснення оплати житлово-комунальних послуг у вигляді пені не виключає застосування правових норм, установлених у ч. 2 ст. 625 ЦК України. Інфляційне нарахування на суму боргу за порушення боржником грошового зобов'язання, вираженого в національній валюті, і трьох процентів річних від простроченої суми полягає у відшкодуванні матеріальних витрат кредитора від знецінення грошових коштів унаслідок інфляційних процесів та отримання компенсації (плати) від боржника за неправомірне користування утримуваними ним грошовими коштами, належними до сплати кредитором, тому ці кошти нараховуються незалежно від сплати ним неустойки (пені) за невиконання або неналежне виконання зобов'язання (*постанова судових палат у цивільних та у господарських справах Верховного Суду України від 30 жовтня 2013 р. у справі № 6-59цс13*).

6. Згідно зі ст. 611 ЦК України у разі порушення зобов'язання настають правові наслідки, встановлені договором або законом, зокрема: 1) припинення зобов'язання внаслідок односторонньої відмови від зобов'язання, якщо це встановлено договором або законом, або розірвання договору; 2) зміна умов зобов'язання; 3) сплата неустойки; 4) відшкодування збитків та моральної шкоди.

Правові наслідки порушення зобов'язання настають тільки у випадках, коли це передбачено законом або договором. Покладення на сторону договору відповідальності за невиконання зобов'язання, яка не встановлена договором або законом, є порушенням ст. 611 ЦК України (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 6 листопада 2013 р. у справі № 6-111цс13*).

7. Відповідно до ч. 3 ст. 5 ЦК України, якщо цивільні відносини виникли раніше і регулювалися актом цивільного законодавства, який втратив чинність, новий акт цивільного законо-

давства застосовується до прав та обов'язків, що виникли з моменту набрання ним чинності.

Згідно зі ст. 525 зазначеного Кодексу одностороння відмова від зобов'язання або одностороння зміна його умов не допускається, якщо інше не встановлено договором або законом.

Зобов'язання має виконуватися належним чином відповідно до умов договору та вимог цього Кодексу, інших актів цивільного законодавства, а за відсутності таких умов та вимог — відповідно до звичаїв ділового обороту або інших вимог, що звичайно ставляться (ст. 526 ЦК України).

Відповідно до ст. 629 зазначеного Кодексу договір є обов'язковим для виконання сторонами.

Правовий аналіз цих норм ЦК України дає змогу дійти висновку про те, що грошове зобов'язання, передбачене договором, не може бути припинене у зв'язку з втратою чинності нормативно-правовим актом, згідно з яким було проведено нарахування розміру такого зобов'язання за договором, оскільки такий нормативно-правовий акт був чинним на момент укладення договору й виникнення у сторін прав та обов'язків.

Зі змісту ч. 3 ст. 5 ЦК України вбачається, що новий акт цивільного законодавства застосовується лише до тих прав та обов'язків, що виникли з моменту набрання ним чинності, однак новий акт не застосовується до вже існуючих правовідносин.

Оскільки під час підключення електроустановки відповідачів до електричної мережі вони не заперечували проти фактичного виконання позивачем умов договору, а також не звертались із пропозиціями щодо зміни умов договору або його припинення, то у разі втрати чинності нормативно-правовими актами, на підставі яких було укладено цей договір, підстав для визнання припиненим грошового зобов'язання відповідачів за таким договором за виконанні позивачем дії немає (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 4 грудня 2013 р. у справі № 6-132цс13*).

Спори, що виникають із договорів позики, кредитних договорів

1. Письмова форма договору позики через його реальний характер є доказом не лише факту укладення договору, але й факту передачі грошової суми позичальнику.

Договір позики є двостороннім правочином, а також одностороннім договором, оскільки після укладення цього договору всі обов'язки за договором позики, у тому числі повернення предмета позики або рівної кількості речей того ж роду та такої ж якості, несе позичальник, а позикодавець набуває за цим договором тільки права.

За своєю суттю розписка про отримання в борг грошових коштів є документом, який видається боржником кредитору за договором позики, підтверджуючи як його укладення, так і умови договору, а також засвідчуючи отримання боржником від кредитора певної грошової суми або речей.

Досліджуючи боргові розписки чи договори позики, суди повинні виявляти справжню правову природу укладеного договору незалежно від найменування документа, наданого для підтвердження позовних вимог, і залежно від установлених результатів роботи відповідні правові

висновки (постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 18 вересня 2013 р. у справі № 6-63цс13).

2. Відповідно до ст. 261 ЦК України початок перебігу позовної давності збігається з моментом виникнення у зацікавленої сторони права на позов.

Перебіг позовної давності за вимогами кредитора, які випливають з порушення боржником умов договору (графіка погашення кредиту) про погашення боргу частинами (щомісячними платежами), починається стосовно кожної окремої частини від дня, коли відбулося це порушення.

Позовна давність у таких випадках обчислюється окремо за кожним простроченим платежем.

У разі порушення боржником строків сплати чергових платежів, передбачених договором, відповідно до ч. 2 ст. 1050 ЦК України кредитор протягом усього часу — до встановленого договором строку закінчення виконання останнього зобов'язання — має право заявити в суді вимоги про дострокове повернення тієї частини позики (разом із нарахованими процентами — ст. 1048 ЦК України), що підлягає сплаті.

Несплачені до моменту звернення кредитора до суду платежі підлягають стягненню в межах позовної давності за кожним із платежів.

У разі встановлення в договорі різних видів цивільно-правової відповідальності за різні порушення його умов одночасне застосування таких заходів відповідальності не свідчить про недотримання положень, закріплених у ст. 61 Конституції України щодо заборони подвійної цивільно-правової відповідальності за одне й

те саме порушення (постанова судових палат у цивільних та у господарських справах Верховного Суду України від 6 листопада 2013 р. у справі № 6-116цс13).

3. Виходячи зі змісту статей 512, 514 ЦК України, ст. 378 ЦПК України, ст. 8 Закону України від 21 квітня 1999 р. № 606-XIV «Про виконавче провадження» заміна кредитора у зобов'язанні можлива з підстав відступлення вимоги (цесія), правонаступництва (смерть фізичної особи, припинення юридичної особи) тощо й до нового кредитора переходять права первісного кредитора у зобов'язанні в обсязі і на умовах, що існували на момент переходу цих прав, у тому числі бути стороною виконавчого провадження шляхом подання ним та розгляду судом заяви про заміну стягувача (постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 20 листопада 2013 р. у справі № 6-122цс13).

4. Пункт 7 ч. 11 ст. 11 Закону України від 12 травня 1991 р. № 1023-XII «Про захист прав споживачів», яким кредитором забороняється вимагати повернення споживчого кредиту, строк давності якого минув, у системному зв'язку із самою ч. 11 ст. 11 зазначеного Закону стосується позасудового порядку повернення споживчого кредиту і спрямований на те, щоб установити судовий контроль за вирішенням таких вимог кредитодавця з метою захисту прав споживача як слабшої сторони договору споживчого кредиту (постанова судових палат у цивільних та у господарських справах Верховного Суду України від 20 листопада 2013 р. у справі № 6-126цс13).

Спори щодо забезпечення виконання зобов'язань

1. Згідно із ч. 1 ст. 598, ст. 599 ЦК України зобов'язання припиняється частково або у повному обсязі на підставах, встановлених договором або законом. Зобов'язання припиняється виконанням, проведеним належним чином.

Відповідно до ст. 629 ЦК України договір є обов'язковим для виконання сторонами.

Статтею 33 Закону України від 5 червня 2003 р. № 898-IV «Про іпотеку» передбачено, що у разі невиконання або неналежного виконання боржником основного зобов'язання іпотекодержатель вправі задовольнити свої вимоги за основним зобов'язанням шляхом звернення стягнення на предмет іпотеки. Звернення стягнення на предмет іпотеки здійснюється на підставі рішення суду.

Наявність судового рішення про стягнення з боржника на користь кредитора заборгованості за кредитним договором не звільняє боржника від відповідальності за невиконання грошового

зобов'язання та не позбавляє кредитора права на отримання сум шляхом звернення стягнення на передане боржником в іпотеку нерухоме майно (постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 4 вересня 2013 р. у справі № 6-73цс13).

2. За змістом ч. 1 ст. 559 ЦК України підставою припинення поруки є такі зміни умов основного зобов'язання, здійснені без згоди поручителя, які призвели до збільшення обсягу відповідальності останнього, зокрема: підвищення розміру процентів; відстрочення виконання, що призводить до збільшення періоду, за який нараховуються проценти за користування чужими грошовими коштами; установлення (збільшення розміру) неустойки; встановлення нових умов щодо порядку зміни процентної ставки в бік збільшення тощо.

У зобов'язаннях, в яких беруть участь поручителі, збільшення кредитної процентної ставки

навіть за згодою банку та боржника, але без згоди поручителя або відповідної умови в договорі поруки, не дає підстав для покладення на останнього відповідальності за невиконання або неналежне виконання позичальником своїх зобов'язань перед банком і тягне припинення поруки (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 25 вересня 2013 р. у справі № 6-97ц13*).

3. Згідно із ч. 4 ст. 559 ЦК України порука припиняється після закінчення строку, встановленого в договорі поруки. У разі, якщо такий строк не встановлено, порука припиняється, якщо кредитор протягом шести місяців від дня настання строку виконання основного зобов'язання не пред'явить вимоги до поручителя.

Наявність рішення третейського суду про стягнення заборгованості за кредитним договором не позбавляє поручителя можливості звернутися до суду за захистом свого права з підстав, передбачених п. 1 ч. 2 ст. 16 ЦК України, про визнання поруки припиненою (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 16 жовтня 2013 р. у справі № 6-107ц13*).

4. Відповідно до ч. 1 ст. 609 ЦК України зобов'язання припиняється ліквідацією юридичної особи (боржника або кредитора), крім випадків, коли законом або іншими нормативно-правовими актами виконання зобов'язання ліквідованої юридичної особи покладається на іншу юридичну особу, зокрема за зобов'язаннями про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю.

Згідно із ч. 1 ст. 17 Закону України від 5 червня 2003 р. № 898-IV «Про іпотеку» іпотека припиняється у разі припинення основного зобов'язання або закінчення строку дії іпотечного договору.

Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 593 ЦК України право застави припиняється у разі припинення зобов'язання, забезпеченого заставою.

Частиною 3 ст. 6 ЦК України передбачено, що сторони в договорі можуть відступити від положень актів цивільного законодавства і врегулювати свої відносини на власний розсуд. Сторони в договорі не можуть відступити від положень актів цивільного законодавства, якщо в цих актах прямо вказано про це, а також у разі, якщо обов'язковість для сторін положень актів цивільного законодавства випливає з їх змісту або із суті відносин між сторонами.

Аналіз зазначених правових норм дає підстави для висновку про те, що у разі ліквідації боржника — сторони основного зобов'язання — право застави, що забезпечувало його виконання, також є припиненим. При цьому, ураховуючи імперативний характер норми п. 1 ч. 1 ст. 593

ЦК України, зазначення в договорі застави інших умов, за яких право застави у разі припинення основного зобов'язання залишається дійсним, слід вважати нікчемним.

Виходячи з однорідної юридичної природи поруки та застави як засобів забезпечення виконання зобов'язань, а також того факту, що як порука, так і застава припиняються у разі припинення основного зобов'язання відповідно до ч. 1 ст. 575, п. 1 ч. 1 ст. 593, ч. 1 ст. 609 ЦК України, ч. 1 ст. 17 Закону України від 5 червня 2003 р. № 898-IV «Про іпотеку», іпотека як вид застави припиняється в разі припинення основного зобов'язання (кредитного договору). З огляду на це припинення юридичної особи у зв'язку з визнанням її банкрутом є підставою припинення іпотеки, оскільки зобов'язання за кредитним договором припиняється.

Урегулювання сторонами договірних відносин на власний розсуд за наявності в законі імперативних приписів є протиправним (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 11 вересня 2013 р. у справі № 6-52ц13*).

5. Згідно із ч. 1 ст. 358 ЦК України право спільної часткової власності здійснюється співвласниками за їхньою згодою.

Відповідно до ст. 361 зазначеного Кодексу співвласник має право самостійно розпорядитися своєю часткою у праві спільної часткової власності.

За нормами ч. 3 ст. 5 Закону України від 5 червня 2003 р. № 898-IV «Про іпотеку» частина об'єкта нерухомого майна може бути предметом іпотеки лише після її виділення в натурі й реєстрації права власності на неї як окремих об'єктів нерухомості, якщо інше не встановлено цим Законом.

Згідно зі ст. 578 ЦК України та ч. 2 ст. 6 Закону України від 5 червня 2003 р. № 898-IV «Про іпотеку» майно, що є у спільній власності, може бути передане в іпотеку лише за нотаріально посвідченою згодою усіх співвласників. Співвласник нерухомого майна має право передати в іпотеку свою частку в спільному майні без згоди інших співвласників за умови виділення її в натурі та реєстрації права власності на неї як на окремих об'єктів нерухомості.

Отже, майно, що є у спільній власності осіб, не може передаватися в іпотеку без згоди іншого співвласника (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 30 жовтня 2013 р. у справі № 6-96ц13*).

6. З огляду на положення статей 51, 52, 598—609 ЦК України, статей 47—49 Закону України від 14 травня 1992 р. № 2343-XII «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» однією із особливостей підстав припинення зобов'язань для фізичної особи — підприємця є те, що у разі припинення суб'єкта

підприємницької діяльності—фізичної особи (виключення з реєстру суб'єктів підприємницької діяльності) її зобов'язання за укладеними договорами не припиняються, а залишаються за нею як фізичною особою, оскільки фізична особа не перестає існувати. Фізична особа — підприємець відповідає за своїми зобов'язаннями, пов'язаними з підприємницькою діяльністю, усім своїм майном.

Оскільки основне зобов'язання за кредитним договором не припинилося, то немає підстав для припинення й іпотеки (*постанова судових палат у цивільних та у господарських справах Верховного Суду України від 4 грудня 2013 р. у справі № 6-125ц13*).

7. Відповідно до ч. 1 ст. 37 Закону України від 5 червня 2003 р. № 898-IV «Про іпотеку» іпотекодержатель може задовольнити забезпечену іпотекою вимогу шляхом набуття права власності на предмет іпотеки.

Згідно зі ст. 526 ЦК України зобов'язання має виконуватися належним чином відповідно

до умов договору та вимог цього Кодексу, інших актів цивільного законодавства, а за відсутності таких умов та вимог — відповідно до звичаїв ділового обороту або інших вимог, що звичайно ставляться.

Виходячи з положень ч. 2 ст. 16 ЦК України, ч. 3 ст. 33, ст. 36, ч. 1 ст. 37 Закону України від 5 червня 2003 р. № 898-IV «Про іпотеку» не виключається можливість звернення стягнення на предмет іпотеки шляхом передачі іпотекодержателю права власності на предмет іпотеки в рахунок виконання забезпечених іпотекою зобов'язань за рішенням суду, оскільки цими нормами передбачено задоволення вимог іпотекодержателя шляхом набуття права власності на предмет іпотеки, яке ототожнюється зі способом звернення стягнення, якщо такий спосіб передбачено іпотечним договором (*постанова судових палат у цивільних та у господарських справах Верховного Суду України від 11 грудня 2013 р. у справі № 6-124ц13*).

Спори щодо визнання правочинів недійсними

1. Господарське товариство є власником майна, переданого йому учасниками у власність як вклад до статутного (складеного) капіталу (ст. 115 ЦК України, ст. 85 ГК України та ст. 12 Закону України від 19 вересня 1991 р. № 1576-ХІІ «Про господарські товариства»).

Згідно з положеннями ст. 10 Закону України від 19 вересня 1991 р. № 1576-ХІІ «Про господарські товариства» та ст. 116 ЦК України учасники господарського товариства мають право здійснити відчуження часток у статутному (складеному) капіталі товариства, цінних паперів, що засвідчують його участь у товаристві, у порядку, встановленому законом.

З моменту внесення грошових коштів до статутного капіталу господарського товариства вони є власністю самого товариства, зазначені спільні кошти (майно) подружжя втрачають ознаки об'єкта права спільної сумісної власності подружжя.

Право на компенсацію вартості частини коштів виникає в іншого подружжя лише щодо спільних коштів, а не статутного капіталу, до того ж лише в тому разі, коли спільні кошти всупереч ст. 65 СК України були використані одним із подружжя саме для внесення вкладу до статутного капіталу.

З огляду на положення статей 116, 147 ЦК України подальше розпорядження учасником товариства його часткою в статутному капіталі є суб'єктивним корпоративним правом такого учасника й відчуження ним на власний розсуд частки в статутному фонді не може вважатися викорис-

танням (відчуженням) спільного майна подружжя проти волі іншого подружжя та не в інтересах сім'ї.

У разі передання подружжям свого майна для здійснення підприємницької діяльності шляхом участі одного з них у заснуванні господарського товариства це майно належить зазначеному товариству на праві власності, подружжя набуває відповідне майнове право, яке реалізується одним із подружжя (засновником) шляхом участі в управлінні товариством, а другий з подружжя набуває право вимоги виплати йому певних сум у разі поділу майна між подружжям.

Отже, учасник господарського товариства має право розпорядження належною йому часткою в статутному капіталі товариства без згоди другого з подружжя (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 3 липня 2013 р. у справі № 6-61ц13*).

2. Відповідно до ч. 2 ст. 583 ЦК України заставодавцем може бути власник речі або особа, якій належить майнове право, а також особа, якій власник речі або особа, якій належить майнове право, передали річ або майнове право з правом їх застави.

За змістом статей 1, 5 Закону України від 5 червня 2003 р. № 898-IV «Про іпотеку» у редакції, яка була чинною на час укладення договору іпотеки, предметом іпотеки могли бути один або декілька об'єктів нерухомого майна за таких умов: нерухоме майно належить іпотекодавцю на праві власності або на праві господарського відання, якщо іпотекодавцем є державне або ко-

мунальне підприємство, установа чи організація; нерухоме майно може бути відчужене іпотекодавцем і на нього відповідно до законодавства може бути звернене стягнення; нерухоме майно зареєстроване у встановленому законом порядку як окремий виділений у натурі об'єкт права власності, якщо інше не встановлено цим Законом.

Згідно із цими нормами предметом іпотеки також міг бути об'єкт незавершеного будівництва або інше нерухоме майно, яке стане власністю іпотекодавця після укладення іпотечного договору, за умови, що іпотекодавець міг документально підтвердити право на набуття ним у власність відповідного нерухомого майна в майбутньому.

Частина об'єкта нерухомого майна могла бути предметом іпотеки лише після її виділення в натурі та реєстрації права власності на неї як на окремий об'єкт нерухомості, якщо інше не встановлено цим Законом. Іпотека поширювалася на частину об'єкта нерухомого майна, яка не могла бути виділеною в натурі й була приєднана до предмета іпотеки після укладення іпотечного договору без реєстрації права власності на неї як на окремий об'єкт нерухомості.

Договір іпотеки майнових прав на квартиру в незавершеному будівництвом житловому будинку, вартість якої повністю була сплачена інвестором за інвестиційною угодою, який укладено без згоди інвестора, може бути визнано недійсним на підставі статей 203, 215 ЦК України як такий, що укладений з порушенням вимог ч. 2 ст. 583 ЦК України та ст. 5 Закону України від 5 червня 2003 р. № 898-IV «Про іпотеку» у редакції, яка була чинною на час укладення договору іпотеки (*постанови Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України: від 4 вересня 2013 р. у справі № 6-51цс13; від 4 вересня 2013 р. у справі № 6-72цс13; від 25 вересня 2013 р. у справі № 6-85цс13; від 25 вересня 2013 р. у справі № 6-91цс13; від 2 жовтня 2013 р. у справі № 6-98цс13; від 6 листопада 2013 р. у справі № 6-100цс13; від 4 грудня 2013 р. у справі № 6-134цс13*).

3. Статті 18, 19 Закону України від 12 травня 1991 р. № 1023-ХІІ «Про захист прав споживачів» передбачають різні взаємовиключні підстави визнання угод недійсними.

Аналізуючи норму ст. 18 цього Закону, можна дійти висновку, що для кваліфікації умов договору несправедливими необхідна наявність одночасно таких ознак: по-перше, умови договору порушують принцип добросовісності (п. 6 ч. 1 ст. 3, ч. 3 ст. 509 ЦК України); по-друге, умови договору призводять до істотного дисбалансу договірних прав та обов'язків сторін; по-третє, умови договору завдають шкоди споживачеві.

За змістом частин 5, 6 ст. 18 Закону України від 12 травня 1991 р. № 1023-ХІІ «Про захист прав споживачів» у разі визнання окремого положення договору, включаючи ціну договору, несправедливим може бути визнано недійсним або змінено саме це положення, а не сам договір. Тільки у разі, коли зміна окремих положень або визнання їх недійсними зумовлює зміну інших положень договору, на вимогу споживача такі положення підлягають зміні або договір може бути визнаний недійсним у цілому.

Законом закріплена можливість визнання недійсними правочинів, здійснених із використанням нечесної підприємницької діяльності, яка полягає, зокрема, у введенні в оману споживачів шляхом залучення їхніх коштів із метою реалізації діяльності пірамідальної схеми.

Аналіз п. 7 ч. 3 ст. 19 зазначеного Закону дає підстави для висновку, що поняття «пірамідальна схема» у розумінні цієї норми має такі обов'язкові ознаки: а) здійснення сплати за можливість одержання учасником компенсації; б) компенсація надається за рахунок залучення учасником інших споживачів схеми; в) відсутність продажу або споживання товару. Для кваліфікації пірамідальної схеми необхідна наявність усіх зазначених ознак.

Законодавець розрізняє ознаки, що застосовуються до понять «пірамідальна схема» та «придбання товарів у групах». Якщо перше є порушенням законодавства, то друге, за умови отримання відповідного дозволу та дотримання всіх установлених вимог, є легітимною підприємницькою діяльністю. Такий висновок ґрунтується на головній ознаці відсутності пірамідальної схеми згідно з п. 7 ч. 3 ст. 19 Закону України від 12 травня 1991 р. № 1023-ХІІ «Про захист прав споживачів» — це товарність схеми, тобто передбачення надання споживачу товару в обмін на внесені ним кошти (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 11 вересня 2013 р. у справі № 6-40цс13*).

4. За змістом статей 15, 16 ЦК України особа має право на захист свого особистого немайнового або майнового права у разі його порушення, невизнання або оспорювання, яке реалізується шляхом звернення до суду.

Способи захисту цивільних прав та інтересів визначені в ч. 2 ст. 16 ЦК України.

З огляду на положення статей 215, 216 ЦК України вимога про визнання оспорюваного правочину недійсним та про застосування наслідків його недійсності може бути заявлена як однією зі сторін правочину, так і іншою заінте-

ресованою особою, права та законні інтереси якої порушено вчиненим правочином.

Відповідно до ст. 16 Закону України від 5 червня 2003 р. № 898-IV «Про іпотеку» у редакції, яка була чинною на момент укладення оспорюваного договору іпотеки, передача в іпотеку об'єктів незавершеного будівництва здійснювалася шляхом передачі в іпотеку прав на земельну ділянку, на якій розташований об'єкт незавершеного будівництва.

Заборона та обмеження щодо передачі в іпотеку права на оренду земельної ділянки державної або комунальної власності для забудови були встановлені Законом України від 16 вересня 2008 р. № 509-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо сприяння будівництву» шляхом внесення змін до ст. 413 ЦК України та ст. 93 ЗК України. Цим нормам зворотної дії в часі не надано, а на момент укладення оспорюваного договору іпотеки (6 листопада 2007 р.) законодавством України таких обмежень не було встановлено.

Згідно із ч. 2 ст. 331 ЦК України право власності на новостворене нерухоме майно (житлові будинки, будівлі, споруди тощо) виникає з моменту завершення будівництва (створення майна). Якщо договором або законом передбачено прийняття нерухомого майна до експлуатації, право власності виникає з моменту його прийняття до експлуатації. Якщо право власності на нерухоме майно відповідно до закону підлягає державній реєстрації, право власності виникає з моменту державної реєстрації.

Вирішуючи спір за позовом особи, яка не була стороною оспорюваного правочину, суд касаційної інстанції, установивши, що на час укладення договору іпотеки право оренди земельної ділянки з розташованим на ній об'єктом незавершеного будівництва належало виключно приватному підприємству, дійшов помилкового висновку про те, що зазначений договір відповідно до вимог ст. 203 ЦК України є недійсним, оскільки на порушення статей 14, 16 Закону України від 5 червня 2003 р. № 898-IV «Про іпотеку» і ст. 331 ЦК України укладений без згоди органу місцевого самоврядування та відповідної згоди іншого співвласника (*постанова судових палат у цивільних та у господарських справах Верховного Суду України від 11 вересня 2013 р. у справі № 6-69цс13*).

5. Аналізуючи зміст норм права: статей 177, 179, 181, 182, 186, 188, 190, 191 ЦК України, які визначають поняття речі як об'єкта цивільних прав, нерухомої речі, належність речі до подільної й неподільної залежно від можливості поділу або виділу частки з об'єкта нерухомого майна; ст. 66 Закону України від 21 квітня 1999 р. № 606-XIV «Про

виконавче провадження» щодо підготовки та проведення прилюдних торгів; пунктів 2.1, 2.5, 3.7, 3.10 Тимчасового положення про порядок проведення прилюдних торгів з реалізації арештованого нерухомого майна (затверджено наказом Міністерства юстиції України від 27 жовтня 1999 р. № 68/5; зареєстровано в Міністерстві юстиції України 2 листопада 1999 р. за № 745/4038), які визначають поняття «лот» як одиницю майна, що виставляється для продажу на прилюдних торгах (у справі, яка перглядалася, — це будівля гуртожитку як одиниця нерухомого майна загальною площею 6575,5 м²), слід дійти висновку про те, що об'єктом реалізації з прилюдних торгів могло бути нерухоме майно, яке є об'єктом цивільних прав (будівля, споруда, інші приміщення, земельна ділянка, підприємство як цілісний майновий комплекс (або його частина, виділена у встановленому законом порядку в окремий самостійний об'єкт власності)), а не його частина, яка не набула статусу об'єкта нерухомості в передбаченому законом порядку.

За таких обставин висновки суду про правомірність здійснення продажу з прилюдних торгів частин внутрішнього об'єму цієї будівлі (окремих кімнат, приміщень загального користування: коридорів, душевих) без вирішення питання щодо технічної можливості виділу в натурі цих часток з об'єкта нерухомого майна й набуття ними статусу об'єкта цивільних прав не можна визнати такими, що відповідають вимогам закону (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 18 вересня 2013 р. у справі № 6-76цс13*).

6. За загальним правилом ст. 215 ЦК України підставою недійсності правочину є недодержання в момент вчинення правочину стороною (сторонами) вимог, які встановлені частинами 1—3, 5 та 6 ст. 203 цього Кодексу.

Відповідно до ст. 216 ЦК України у разі недійсності правочину кожна із сторін зобов'язана повернути другій стороні у натурі все, що вона одержала на виконання цього правочину, а в разі неможливості такого повернення, зокрема тоді, коли одержане полягає у користуванні майном, виконаній роботі, наданій послугі, — відшкодувати вартість того, що одержано, за цінами, які існують на момент відшкодування.

Згідно зі ст. 330 ЦК України, якщо майно відчужене особою, яка не мала на це права, добросовісний набувач набуває право власності на нього, якщо відповідно до ст. 388 цього Кодексу майно не може бути витребуване у нього.

Право особи, яка вважає себе власником майна, не підлягає захистові шляхом задоволення позову до чергового добросовісного набувача з

використанням правового механізму, встановленого статтями 215, 216 ЦК України. Норма ч. 1 ст. 216 зазначеного Кодексу не може застосовуватись як підстава позову про повернення майна, переданого на виконання недійсного правочину, яке було відчужене третій особі. Не підлягають задоволенню позови власників майна про визнання недійсними наступних правочинів щодо відчуження цього майна, які були вчинені після недійсного правочину.

У цьому разі майно може бути витребувано від особи, яка не є стороною недійсного правочину, шляхом подання ввісткаційного позову з підстав, передбачених ч. 1 ст. 388 ЦК України (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 18 вересня 2013 р. у справі № 6-95цс13*).

7. Заставаодавцем може бути власник речі або особа, якій належить майнове право, а також особа, якій власник речі або особа, якій належить майнове право, передали річ або майнове право з правом їх застави (ч. 2 ст. 583 ЦК України).

Аналіз положень ЦК України, Закону України від 5 червня 2003 р. № 898-IV «Про іпотеку» свідчить про те, що майнове право, що є предметом застави (іпотеки), — це обумовлене право набуття в майбутньому прав власності на нерухоме майно (право під відкладальною обставиною), яке виникає тоді, коли виконані певні, але не всі правові передумови, що є необхідними й достатніми для набуття речового права.

Виконання зобов'язань за інвестиційною угодою свідчить про вчинення дій, спрямованих на виникнення юридичних фактів, необхідних і достатніх для отримання права вимоги переходу права власності на об'єкт будівництва або набуття майнових прав на цей об'єкт.

Розпорядження цими правами будь-ким, крім особи інвестора або без його згоди на передачу майнових прав у заставу, порушує права інвестора й не відповідає вимогам ч. 2 ст. 583 ЦК України та ст. 5 Закону України від 5 червня 2003 р. № 898-IV «Про іпотеку» (у редакції, яка була чинною з 23 лютого 2006 р. до 25 грудня 2008 р.) (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 25 вересня 2013 р. у справі № 6-70цс13*).

8. За правилами ч. 1 ст. 203 ЦК України зміст правочину не може суперечити цьому Кодексу, іншим актам цивільного законодавства, а також інтересам держави і суспільства, його моральним засадам.

Відповідно до ч. 1 ст. 215 ЦК України підставою недійсності правочину є недодержання в момент вчинення правочину стороною (сторонами) вимог, які встановлені частинами 1—3, 5 та 6 ст. 203 цього Кодексу.

Згідно з п. 6 ч. 1 ст. 6 Закону України від 12 липня 2001 р. № 2664-III «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» договір про надання фінансових послуг повинен містити розмір фінансового активу, зазначений у грошовому виразі, строки його внесення та умови взаєморозрахунків.

За положеннями ч. 5 ст. 11, ст. 18 Закону України від 12 травня 1991 р. № 1023-XII «Про захист прав споживачів» до договорів із споживачами про надання споживчого кредиту застосовуються положення цього Закону про несправедливі умови в договорах, зокрема положення, згідно з якими передбачаються зміни в будь-яких витратах за договором, крім відсоткової ставки. Продавець (виконавець, виробник) не повинен включати в договори із споживачем умови, які є несправедливими. Умови договору є несправедливими, якщо всупереч принципу добросовісності його наслідком є істотний дисбаланс договірних прав та обов'язків на шкоду споживача. Якщо положення договору визнано несправедливим, включаючи ціну договору, таке положення може бути змінено або визнано недійсним. Положення, що було визнане недійсним, вважається таким з моменту укладення договору.

Положення договору про споживчий кредит, які містять умови про зміни у витратах, зокрема щодо плати за обслуговування кредиту та плати за дострокове його погашення, є несправедливими, і це є підставою для визнання таких положень договору недійсними (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 25 вересня 2013 р. у справі № 6-80цс13*).

9. Вільне волевиявлення учасника правочину, передбачене ст. 203 ЦК України, є важливим чинником, без якого укладення договору оренди земельної ділянки неможливе. Своє волевиявлення на укладення договору учасник правочину виявляє в момент досягнення згоди з усіх істотних умов, складання та скріплення підписом письмового документа.

Реєстрація договору є адміністративним актом, тобто елементом зовнішнім щодо договору.

Прохання учасника правочину не здійснювати реєстрацію договору оренди земельної ділянки, волевиявлення на укладення якого він виявляв у момент досягнення згоди з усіх істотних умов, складання та скріплення підписом письмового документа, не є підставою для визнання договору недійсним у порядку, визначеному ч. 3 ст. 203 та ч. 1 ст. 215 ЦК України (*постанова Судової палати у цивільних справах*

Верховного Суду України від 18 грудня 2013 р. у справі № 6-127цс13).

10. Згідно із ч. 1 ст. 202 ЦК України правочин є дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків.

Відповідно до ч. 3 ст. 203 ЦК України волевиявлення учасника правочину має бути вільним і відповідати його внутрішній волі.

Як вольова дія, правочин являє собою поєднання волі та волевиявлення. Воля сторін полягає в їхній згоді взяти на себе певні обов'язки, вона повинна бути взаємною, двосторонньою і спрямованою на досягнення певної мети.

Відповідно до ч. 1 ст. 215 ЦК України підставою недійсності правочину є недодержання в момент вчинення правочину стороною (сторонами) вимог, які встановлені частинами 1—3, 5 та 6 ст. 203 цього Кодексу.

Згідно із ч. 1 ст. 638 ЦК України договір є укладеним, якщо сторони в належній формі досягли згоди з усіх істотних умов договору.

На підставі ст. 20 Закону України від 6 жовтня 1998 р. № 161-XIV «Про оренду землі» (у редакції, яка була чинною на момент виникнення правовідносин) укладений договір оренди землі підлягає державній реєстрації. Право оренди земельної ділянки виникає з дня державної реєстрації цього права відповідно до закону, що регулює державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень.

Відповідно до ст. 2 Закону України від 1 липня 2004 р. № 1952-IV «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» державна реєстрація речових прав на нерухоме майно — офіційне визнання і підтвердження державою фактів виникнення, переходу або припинення прав на нерухоме майно, обтяження таких прав шляхом внесення відповідного запису до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, тобто реєстрацією є запис, фіксація фактів або явищ з метою обліку та надання їм статусу офіційно визнаних актів, внесення до списку або книги обліку.

Аналіз наведених норм дає підстави для висновку про те, що при вирішенні судом спо-

ру про визнання договору недійсним із підстав відсутності у сторони волі на його укладення правове значення має наявність такої волі на момент досягнення сторонами договору згоди в належній формі з усіх істотних умов договору, а не на момент його державної реєстрації. Моментом вчинення правочину слід вважати момент, коли сторони свого часу досягли згоди з усіх істотних умов.

Одностороння незгода сторони з реєстрацією раніше підписаного нею договору не може вважатися обставиною для визнання його недійсним із підстав, які передбачені ч. 3 ст. 203 та ч. 1 ст. 215 ЦК України (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 25 грудня 2013 р. у справі № 6-118цс13*).

11. Оскільки позов про розірвання договору довічного утримання та визнання права власності на квартиру за відчужувачем пред'явлено за життя останнього, факт його смерті до вирішення справи судом допускає правонаступництво у спірних правовідносинах, то судом обґрунтовано, відповідно до ст. 37 ЦПК України, залучено до участі у справі правонаступника відчужувача, до якого внаслідок розірвання договору довічного утримання згідно зі ст. 1218 ЦК України перейшли всі права та обов'язки відчужувача, що свідчить про відсутність порушення судом ст. 25 ЦК України.

Верховний Суд України визнав правильним висновок суду касаційної інстанції про те, що всупереч укладеному між сторонами договору відповідач як набувач майна не виконував зобов'язань щодо забезпечення позивача їжею, ліками, необхідною медичною допомогою та доглядом, а тому суди попередніх інстанцій обґрунтовано задовольнили позов відчужувача про розірвання договору довічного утримання, підтриманий правонаступником, та визнали право власності на спірну квартиру за спадкоємцем відчужувача за умови прийняття ним спадщини в установленому законом порядку (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 25 грудня 2013 р. у справі № 6-142цс13*).

Спори, що виникають із договорів банківського вкладу та банківського рахунка

1. Відповідно до ст. 1216 ЦК України спадкуванням є перехід прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців).

У зобов'язаннях, не пов'язаних з особою кредитора, смерть не призводить до припинення зобов'язань. У такому разі відбувається перехід прав і обов'язків (спадщини) від фі-

зичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб — спадкоємців.

Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 512 ЦК України самостійною підставою заміни кредитора в зобов'язанні є правонаступництво.

Зобов'язання за договором банківського вкладу не є такими, що нерозривно пов'язані з особою вкладника, а тому в разі його смерті спад-

коємцеві, який прийняв спадщину, повертається як сума банківського вкладу, так і проценти на нього до дня, який передує поверненню вкладу (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 18 вересня 2013 р. у справі № 6-65цс13*).

2. За змістом ст. 1060 та ч. 2 ст. 1228 ЦК України договір банківського вкладу укладається на умовах видачі вкладу на першу вимогу (вклад на вимогу) або на умовах повернення вкладу зі впливом встановленого договором строку, право на який входить до складу спадщини незалежно від способу розпорядження ним.

Згідно із ч. 2 ст. 608 ЦК України зобов'язання не припиняється смертю кредитора, якщо воно не є нерозривно пов'язаним з особою останнього. У такому разі права та обов'язки (спадщина) фізичної особи (вкладника), яка померла, переходять до інших осіб — спадкоємців.

Отже, зобов'язання банку виплачувати проценти за договором вкладу не припиняється зі смертю вкладника, входить до складу спадщини та триває до дня, який передує дню повернення коштів спадкоємцям (*постанова Судової пала-*

ти у цивільних справах Верховного Суду України від 20 листопада 2013 р. у справі № 6-129цс13).

3. Відповідно до змісту статей 526 та 1058 ЦК України зобов'язання банку з повернення вкладу за договором банківського вкладу (депозиту) вважається виконаним з моменту повернення вкладу вкладнику готівкою або надання іншої реальної можливості отримати вклад та розпорядитися ним на свій розсуд (наприклад, перерахування на поточний банківський рахунок вкладника в цьому самому банку, з якого вкладник може зняти кошти чи проводити ними розрахунки за допомогою платіжної банківської картки).

У разі перерахування коштів на поточний банківський рахунок вкладника в цьому самому банку, але ненадання вкладнику можливості використання цих коштів зобов'язання банку з повернення вкладу не є виконаним і до банку слід застосувати відповідальність за порушення грошового зобов'язання, яка передбачена ч. 2 ст. 625 ЦК України (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 25 грудня 2013 р. у справі № 6-140цс13*).

Спори, що виникають із трудових правовідносин

1. Згідно зі ст. 117 КЗпП України в разі невилати з вини власника або уповноваженого ним органу належних звільненому працівникові сум у строки, зазначені в ст. 116 цього Кодексу, при відсутності спору про їх розмір підприємство, установа, організація повинні виплатити працівникові його середній заробіток за весь час затримки по день фактичного розрахунку.

За наявності спору про розміри належних звільненому працівникові сум власник або уповноважений ним орган повинен сплатити зазначене в цій статті відшкодування в тому разі, коли спір вирішено на користь працівника. Якщо спір вирішено на користь працівника частково, то розмір відшкодування за час затримки визначає орган, який ухвалює рішення по суті спору.

Установивши під час розгляду справи про стягнення середнього заробітку у зв'язку із затримкою розрахунку при звільненні, що працівникові не були виплачені належні йому від підприємства, установи, організації суми в день звільнення, коли ж він у цей день не був на роботі, — наступного дня після пред'явлення ним роботодавцеві вимог про розрахунок, суд на підставі ст. 117 КЗпП України стягує на користь працівника середній заробіток за весь період затримки розрахунку, а в разі непроведення його до розгляду справи — по день постановлення рі-

шення, якщо роботодавець не доведе відсутності в цьому своєї вини. Відсутність коштів у роботодавця не виключає його відповідальності.

У разі часткового задоволення позову працівника суд визначає розмір відшкодування за час затримки розрахунку з урахуванням спірної суми, на яку той мав право, частки, яку вона становила в заявлених вимогах, істотності цієї частки порівняно із середнім заробітком та інших конкретних обставин справи (*постанови Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України: від 3 липня 2013 р. у справі № 6-60цс13; від 20 листопада 2013 р. у справі № 6-114цс13*).

2. Відповідно до ч. 1 ст. 116 КЗпП України при звільненні працівника виплата всіх сум, що належать йому від підприємства, установи, організації, провадиться в день звільнення.

Згідно із ч. 1 ст. 117 КЗпП України в разі невилати з вини власника або уповноваженого ним органу належних звільненому працівникові сум у строки, зазначені в ст. 116 цього Кодексу, при відсутності спору про їх розмір підприємство, установа, організація повинні виплатити працівникові його середній заробіток за весь час затримки по день фактичного розрахунку.

Аналіз зазначених норм дає підстави для висновку про те, що відсутність фінансово-господарської діяльності або коштів у роботодавця не

виключає його вини в невиплаті належних звільненому працівникові коштів та не звільняє роботодавця від відповідальності, передбаченої ст. 117 КЗпП України.

Нетривалий час роботи працівника на підприємстві й незначна частка заборгованості під-

приємства перед працівником у виплаті заробітної плати також не є підставою для звільнення роботодавця від зазначеної вище відповідальності (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 3 липня 2013 р. у справі № 6-64цс13*).

Спори щодо відшкодування моральної шкоди

1. При відшкодуванні моральної шкоди, завданої особі незаконними діями чи бездіяльністю працівників виконавчої служби, застосуванню підлягають положення законодавства про моральну шкоду, а саме: ст. 56 Конституції України, статті 23, 1167, 1173 ЦК України та ст. 11 Закону України від 24 березня 1998 р. № 202/98-ВР «Про державну виконавчу службу» (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 11 вересня 2013 р. у справі № 6-48цс13*).

2. Аналіз норм статей 1167, 1172, 1187, 1188 ЦК України дає підстави для висновку про те, що шкода (у тому числі моральна), завдана внаслідок дорожньо-транспортної пригоди з вини водія, який на відповідній правовій підставі керував автомобілем, що належить роботодавцю, відшкодовується власником (володільцем) цього джерела підвищеної небезпеки, а не безпосередньо винним водієм.

Положення статей 1187, 1188 ЦК України є спеціальними щодо статей 1166, 1167 зазначеного Кодексу, у зв'язку із чим перевага в застосуванні повинна надаватися спеціальним нормам.

За змістом ч. 2 ст. 1188 ЦК України обов'язок відшкодувати шкоду, завдану іншим особам (які не є власниками або володільцями транспортного засобу, наприклад пасажир транспортного засобу), покладається на власників (володільців) джерел підвищеної небезпеки, незалежно від їхньої вини (ч. 2 ст. 1187 ЦК України) (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 6 листопада 2013 р. у справі № 6-108цс13*).

3. Відшкодування моральної шкоди членом сім'ї працівника, який загинув унаслідок нещасного випадку на виробництві, здійснюється відповідно до положень ст. 1167, ч. 2 ст. 1168 ЦК України, а не на підставі норм Закону України від 23 вересня 1999 р. № 1105-XIV «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 13 листопада 2013 р. у справі № 6-120цс13*).

Спори, що виникають із правовідносин добровільного страхування

1. У разі настання страхового випадку за договором добровільного страхування наземного транспортного засобу в потерпілої особи виникає право або вимагати відшкодування шкоди від особи, винуватої в її заподіянні, або вимагати виплати страхового відшкодування від страхової компанії, з якою потерпіла особа уклала договір добровільного страхування автомобіля. У разі виплати страховою компанією страхового

відшкодування до неї у межах фактичних витрат від потерпілої особи переходить право вимоги до особи, відповідальної за завдані збитки (ст. 993 ЦК України). При цьому перебіг позовної давності не змінюється, і він обчислюється від дня настання страхового випадку (ч. 1 ст. 261, ст. 262 ЦК України) (*постанова судових палат у цивільних та у господарських справах Верховного Суду України від 25 грудня 2013 р. у справі № 6-112цс13*).

Спори, що виникають із житлових правовідносин

1. Оскільки у ст. 46 ЖК УРСР не встановлено строку, протягом якого особа, обрана на виборну посаду, коли це пов'язано з переїздом в іншу місцевість, повинна бути забезпечена житлом, то ця особа повинна бути забезпечена житлом після того, як будуть забезпечені житлом особи, які перебувають у списку осіб, що мають право на позачергове одержання житла раніше неї (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 2 жовтня 2013 р. у справі № 6-87цс13*).

2. У ст. 47 Конституції України зазначено, що кожен має право на житло. Ніхто не може бути примусово позбавлений житла інакше як на підставі закону за рішенням суду.

Кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла (ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод).

Суд повинен надавати адекватне обґрунтування для відхилення аргументів сторін стосов-

но застосування відповідного законодавства та оцінку виселення в контексті пропорційності застосування такого закону (*постанова Су-*

дової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 13 листопада 2013 р. у справі № 6-115цс13).

Спори, що виникають зі спадкових правовідносин

1. Спадкуванням є перехід прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців). До складу спадщини входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті (статті 1216, 1218 ЦК України).

Відповідно до ст. 608 ЦК України зобов'язання припиняється смертю боржника, якщо воно є нерозривно пов'язаним з його особою і у зв'язку з цим не може бути виконане іншою особою. Зобов'язання припиняється смертю кредитора, якщо воно є нерозривно пов'язаним з особою кредитора.

Згідно зі ст. 1219 ЦК України до складу спадщини не входять права та обов'язки, що нерозривно пов'язані з особою спадкодавця, зокрема: особисті немайнові права; право на участь у товариствах та право членства в об'єднаннях громадян, якщо інше не встановлено законом або їх установчими документами; право на відшкодування шкоди, завданої каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я; права на аліменти, пенсію, допомогу або інші виплати, встановлені законом; права та обов'язки особи як кредитора або боржника, передбачені ст. 608 цього Кодексу.

Відповідно до ст. 1058 ЦК України за договором банківського вкладу (депозиту) одна сторона (банк), що прийняла від другої сторони (вкладника) або для неї грошову суму (вклад), що надійшла, зобов'язується виплачувати вкладникові таку суму та проценти на неї або дохід в іншій формі на умовах та в порядку, встановлених договором.

Згідно із ч. 5 ст. 1061 ЦК України проценти на банківський вклад нараховуються від дня, наступного за днем надходження вкладу у банк, до дня, який передує його поверненню вкладникові або списанню з рахунка вкладника з інших підстав.

Тобто сторонами правовідносин за договором банківського вкладу є банк (боржник) і вкладник (кредитор). Оскільки зобов'язання банку виплачувати проценти на суму вкладу не пов'язане з особою вкладника, то у зв'язку зі смертю вкладника (кредитора) таке зобов'язання не припиняється. До спадкоємців вкладника переходить право на вклад у банку та проценти, нараховані на суму вкладу до дня фактичного повернення коштів (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 4 вересня 2013 р. у справі № 6-67цс13).*

2. Право на приватизацію квартири, що належить до державного житлового фонду, мають особи, які постійно проживають у цій квартирі. Для отримання права власності на житло особа повинна звернутись до відповідного органу приватизації з належно оформленою заявою, яка підлягає розгляду зазначеним органом у строк, передбачений чинним законодавством.

У тому разі, коли громадянин, який висловив волю на приватизацію займаної ним квартири, помер до прийняття компетентним органом рішення про приватизацію, але після збігу встановленого ч. 3 ст. 8 Закону України від 19 червня 1992 р. № 2482-ХІІ «Про приватизацію державного житлового фонду» строку, до його спадкоємців у порядку спадкування переходить право вимагати визнання за ними права власності на таку квартиру (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 11 грудня 2013 р. у справі № 6-121цс13).*

3. Відповідно до частин 1, 3 ст. 5 ЦК України акти цивільного законодавства регулюють відносини, які виникли з дня набрання ними чинності; якщо цивільні відносини виникли раніше і регулювалися актом цивільного законодавства, який втратив чинність, новий акт цивільного законодавства застосовується до прав та обов'язків, що виникли з моменту набрання ним чинності.

За змістом пунктів 4, 5 «Прикінцеві та перехідні положення» ЦК України 2004 р. відносини спадкування регулюються нормами цього Кодексу, якщо спадщина відкрилася не раніше 1 січня 2004 р. У разі відкриття спадщини до зазначеної дати (строк на прийняття якої закінчився до 1 січня 2004 р.) або якщо вона була прийнята хоча б одним із спадкоємців, до таких спадкових відносин застосовуються норми ЦК УРСР 1963 р.

Якщо спадщина у зв'язку зі смертю члена кооперативу відкрилася до 1 липня 1990 р., тобто до набрання чинності Законом СРСР від 6 березня 1990 р. № 1305-1 «Про власність в СРСР» (який згідно з Постановою Верховної Ради України від 12 вересня 1991 р. № 1545-ХІІ «Про порядок тимчасової дії на території України окремих актів законодавства Союзу РСР» підлягав застосуванню на території України до 15 квітня 1991 р. — часу набрання чинності Законом України від 7 лютого 1991 р. № 697-ХІІ «Про власність»), то відповідно до ст. 145 ЖК УРСР та п. 43 Типового статуту житлово-буді-

вельного кооперативу і пунктів 7, 55 Примірного статуту житлово-будівельного кооперативу відкривається спадщина не на квартиру, а на пай, який переходить до спадкоємців у порядку, передбаченому законом (статті 524—562 ЦК УРСР 1963 р.), а члени його сім'ї, які проживали разом з ним, зберігають право користування жилим приміщенням за умови вступу до кооперативу одного з них.

Спадкоємцям, які не користувались жилим приміщенням за життя спадкодавця, і спадкоємцям, що відмовились від подальшого користування ним, кооператив виплачує успадкований пай або його частку (частини 4, 5 п. 43 Типового статуту житлово-будівельного кооперативу).

Згідно зі ст. 15 Закону України від 7 лютого 1991 р. № 697-ХІІ «Про власність» член житлово-будівельного кооперативу, який повністю вніс пайо-

вий внесок за квартиру, надану йому в користування, з 1 липня 1990 р. набуває право власності на цю квартиру, тому в разі його смерті після зазначеної дати спадщина відкривається на квартиру.

За змістом ч. 1 ст. 17 Закону України від 7 лютого 1991 р. № 697-ХІІ «Про власність» кооперативна квартира набуває статусу спільної сумісної власності лише за умови внесення паю в житлово-будівельному кооперативі за рахунок спільних коштів члена цього кооперативу і членів його сім'ї, яким ця квартира надана. Інші особи права власності на пай та квартиру не набувають і можуть претендувати лише на відшкодування членом кооперативу коштів, наданих йому для внесення паю (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 18 грудня 2013 р. у справі № 6-138цс13*).

Спори у справах про захист прав споживачів

1. За змістом частин 1, 2, 10 ст. 20, ч. 2 ст. 30, частин 1, 2 ст. 32, ч. 1 ст. 33 Закону України від 15 вересня 1995 р. № 324/95-ВР «Про туризм» (у редакції, яка була чинною на момент виникнення спірних правовідносин), ч. 4 ст. 10 Закону України від 12 травня 1991 р. № 1023-ХІІ «Про захист прав споживачів», статей 610 і 611, ч. 5 ст. 653, ч. 1 ст. 901 ЦК України майнову відповідальність несе суб'єкт туристичної діяльності, який порушив законодавство в галузі туристичної діяльності при наданні туристичної послуги, порушив умови договору між туристом і суб'єктом туристичної діяльності з надання туристичних послуг та за вини якого замовнику (туристу) завдано збитків.

У разі встановлення судом фактів видачі туроператором ваучера, який є формою письмового договору на туристичне обслуговування, зміни туроператором в односторонньому порядку істотних умов договору на туристичне обслуговування та невжиття ним необхідних заходів про попередження туриста щодо такої зміни відповідальність за порушення істотних умов договору не може нести інший суб'єкт туристичної діяльності з надання туристичних послуг, ніж туроператор (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 3 липня 2013 р. у справі № 6-42цс13*).

Спори, що виникають із сімейних правовідносин

1. Статтею 57 СК України передбачено, що особистою приватною власністю дружини, чоловіка є: 1) майно, набуте нею, ним до шлюбу; 2) майно, набуте нею, ним за час шлюбу, але на підставі договору дарування або в порядку спадкування; 3) майно, набуте нею, ним за час шлюбу, але за кошти, які належали їй, йому особисто.

Згідно із ч. 3 ст. 368 ЦК України та ч. 1 ст. 60 СК України майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить дружині та чоловікові на праві спільної сумісної власності.

Відповідно до ст. 61 СК України об'єктом права спільної сумісної власності подружжя може бути будь-яке майно, за винятком виключеного з цивільного обороту.

Об'єктом права спільної сумісної власності є заробітна плата, пенсія, стипендія, інші доходи, одержані одним із подружжя.

Установивши, що подружжя займалося підприємницькою діяльністю, за спільні кошти чоловік і дружина купили житловий будинок із надвірними спорудами, який згодом знесли, а на цьому місці спільно побудували магазин із кафе-баром, в якому працювали, суд дійшов обґрунтованого висновку про визнання спірної будівлі магазину спільною сумісною власністю подружжя (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 11 вересня 2013 р. у справі № 6-56цс13*).

2. Оскільки зобов'язання зі сплати аліментів має періодичний характер і повинно виконуватися щомісяця, то при розгляді спорів про стягнення на підставі ч. 1 ст. 196 СК України пені від суми несплачених аліментів суд повинен з'ясувати розмір несплачених аліментів за кожним із цих періодичних платежів, установити строк, до

якого кожне із цих зобов'язань повинно бути виконане, та з урахуванням установленого обчислити розмір пені виходячи із суми несплачених аліментів за кожен місяць окремо від дня порушення платником аліментів свого обов'язку щодо їх сплати до дня ухвалення судом рішення про стягнення пені, підсумувавши розміри нарахованої пені за кожен із прострочених платежів і визначивши її загальну суму (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 11 вересня 2013 р. у справі № 6-81цс13*).

3. Відповідно до ч. 1 ст. 58 Конституції України закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи.

Згідно з п. 1 розд. VII «Прикінцеві положення» СК України цей Кодекс набрав чинності одночасно з набранням чинності ЦК України, тобто з 1 січня 2004 р.

За статтями 16, 17 Закону України від 7 лютого 1991 р. № 697-ХІІ «Про власність», ст. 22 КпШС України, який був чинним до 1 січня 2004 р., спільною сумісною власністю визнавалось майно, нажите подружжям за час шлюбу (майно, придбане внаслідок спільної праці членів сім'ї, чи майно, що є у власності осіб, які ведуть селянське (фермерське) господарство, якщо письмовою угодою відповідно між членами сім'ї чи членами селянського (фермерського) господарства не передбачено інше, або майно, придбане внаслідок спільної праці громадян, що об'єдналися для спільної діяльності, коли укладеною між ними письмовою угодою визначено, що воно є спільною сумісною власністю).

В інших випадках спільна власність громадян визнавалась частковою. Якщо розмір часток у такій власності не було визначено й учасники спільної власності при придбанні майна не виходили з рівності їхніх часток, то розмір частки кожного з них визначався ступенем його участі працею й коштами у створенні спільної власності.

Відповідно до ст. 128, ч. 3 ст. 240 ЦК УРСР 1963 р., який був чинним до 1 січня 2004 р., визначалось, що право власності в набувача майна за договором виникає з моменту передачі речі, якщо інше не передбачено законом або договором.

З урахуванням наведеного не можуть застосовуватися положення ЦК України і статей 62, 74 СК України для визнання за особою права власності на половину квартири, набутої до 1 січня 2004 р., без установлення факту створення сторонами спільної часткової власності на квартиру та визначення ступеня участі в цьому працею й

коштами такої особи (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 18 вересня 2013 р. у справі № 6-66цс13*).

4. Розмір аліментів, визначений судом у твердій грошовій сумі на підставі ч. 2 ст. 184 СК України, підлягає індексації за аналогією закону згідно з п. 8 ст. 8 ЦПК України в порядку, передбаченому Законом України від 3 липня 1991 р. № 1282-ХІІ «Про індексацію грошових доходів населення» (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 6 листопада 2013 р. у справі № 6-113цс13*).

5. Вирішуючи питання щодо повернення дитини до місця її постійного проживання з підстав, які передбачені Конвенцією про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей (1980 р.; далі — Конвенція), суд, ураховуючи найвищі інтереси дитини, повинен дослідити, чи є переміщення або утримання дитини незаконним, і забезпечити негайне повернення дитини (статті 3, 12 Конвенції). При цьому суд повинен переконатись у наявності (відсутності) винятків, передбачених статтями 13, 20 Конвенції, зокрема, чи здійснювалося піклування про дитину в місці постійного проживання до моменту переміщення, чи існує серйозний ризик того, що повернення поставить дитину під загрозу заповідання фізичної або психічної загрози або іншим шляхом створить для дитини нетерпиму обстановку, а також чи таке повернення допускається з урахуванням основних принципів запитуваної держави (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 25 грудня 2013 р. у справі № 6-117цс13*).

6. Майно, набуте до 1 січня 2004 р. під час спільного проживання особами, які не перебувають у зареєстрованому шлюбі між собою, є об'єктом їхньої спільної сумісної власності, якщо: 1) майно придбане у результаті спільної праці таких осіб, як сім'ї (при цьому спільною працею осіб слід вважати їхні спільні або індивідуальні трудові зусилля, внаслідок яких вони одержали спільні або особисті доходи, об'єднані в майбутньому для набуття спільного майна, ведення ними спільного господарства, побуту та бюджету); 2) інше не встановлено письмовою угодою між ними.

У зв'язку із цим суду під час вирішення спору про поділ майна, набутого сім'єю, слід установити не лише обставини щодо факту спільного проживання сторін у справі, а й ті обставини, що спірне майно було придбане сторонами у результаті спільної праці (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 25 грудня 2013 р. у справі № 6-135цс13*).

РІШЕННЯ В АДМІНІСТРАТИВНИХ СПРАВАХ *

Стаття 65 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» є бланкетною нормою, оскільки наводить загальний перелік можливих порушень законодавства про пенсійне забезпечення та містить посилання на інші закони, якими встановлено цивільно-правову, адміністративну або кримінальну відповідальність. Тому при вирішенні питання про притягнення до відповідальності за порушення законодавства про пенсійне забезпечення відповідно до цієї норми має бути визначено вид відповідальності, яку мають нести винні особи, із зазначенням конкретної норми права, якою вона встановлена

ПОСТАНОВА¹
Іменем України

14 березня 2013 р. колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України, розглянувши в порядку письмового провадження справу за позовом Головного управління Пенсійного фонду України в АР Крим (далі — ГУ ПФУ) до державної податкової адміністрації в АР Крим (далі — ДПА) про стягнення переплати пенсії, **встановила:**

У квітні 2009 р. ГУ ПФУ звернулося до суду з позовом, у якому просило стягнути з ДПА кошти за переплату пенсії у розмірі 5 тис. 828 грн 16 коп.

На обґрунтування позову ГУ ПФУ зазначило, що переплата виникла у зв'язку з перерахунком пенсії на підставі наданих ДПА довідок, які містили недостовірну інформацію про розмір грошового забезпечення десяти осіб, звільнених зі служби в податковій міліції, а тому на ДПА має бути покладено обов'язок із відшкодування збитків, завданих наданням недостовірних даних, відповідно до ст. 65 Закону від 9 квітня 1992 р. № 2262-ХІІ «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» (далі — Закон № 2262-ХІІ).

Окружний адміністративний суд АР Крим постановою від 1 вересня 2009 р., залишеною без змін ухвалою Севастопольського апеляційного адміністративного суду від 26 травня 2010 р., у задоволенні позову відмовив.

Вищий адміністративний суд України постановою від 6 вересня 2012 р. рішення судів попередніх інстанцій скасував, позовні вимоги задовольнив.

Суди встановили, що у березні 2008 р. ГУ ПФУ звернулося до ДПА з проханням надати довідки встановленого зразка про грошове забезпечення пенсіонерів, колишніх військовослужбовців податкової міліції, пенсії яких підлягають перерахунку відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 6 лютого 2008 р. № 34 «Про внесення зміни до деяких постанов Кабінету Міністрів України», та долучити до них списки таких пенсіонерів.

На виконання зазначеного запиту ДПА надано довідки для перерахунку пенсій особам, звільненим зі служби в податковій міліції, а саме: Особі 1, Особі 2, Особі 3, Особі 4, Особі 5, Особі 6, Особі 7, Особі 8, Особі 9, Особі 10 станом на 1 лютого 2008 р., в яких містилися відомості про грошове забезпечення цих осіб за січень 2008 р.

На підставі цих довідок здійснено перерахунок пенсії вказаним пенсіонерам з 1 лютого 2008 р.

У подальшому державна податкова інспекція (далі — ДПІ) в м. Євпаторії АР Крим, Красноперкопська об'єднана ДПІ АР Крим та ДПІ в м. Ялті АР Крим надали нові довідки, в яких розмір грошового забезпечення зазначених пенсіонерів був указаний в меншому розмірі, ніж в первинних довідках, внаслідок чого розмір їхніх пенсій після перерахунку зменшився.

На підставі раніше виданих довідок пенсії вищевказаним особам з лютого по вересень 2008 р. виплачувалися в більшому розмірі, ніж належало, внаслідок чого державі заподіяно збитки у розмірі 5 тис. 828 грн 16 коп.

У заяві про перегляд судових рішень Верховним Судом України з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 237 КАС, державна податкова служба в АР Крим (далі — ДПС) як правонаступник ДПА

* Публікується повний текст судового рішення із незначними редакційними правками.

¹ Постанова Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України від 14 березня 2013 р. у справі № 21-15а13.

зазначила, що в доданих до заяви ухвалях Вищого адміністративного суду України від 9 червня 2011 р. та 4 жовтня 2012 р. по-іншому, ніж в оскаржуваній постанові, застосовано положення ст. 65 Закону № 2262-ХІІ; просить скасувати постанову Вищого адміністративного суду України від 6 вересня 2012 р. і залишити в силі рішення судів першої та апеляційної інстанцій.

Колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України вважає, що заява ДПС підлягає частковому задоволенню з таких підстав.

Вищий адміністративний суд України, допускаючи справу до провадження, виходив із того, що в ухвалях суду касаційної інстанції, копії яких додано до заяви, по-іншому, ніж у справі, що розглядається, застосовано положення ст. 65 Закону № 2262-ХІІ.

У справах, рішення в яких надано для порівняння, суд касаційної інстанції дійшов висновку про відсутність підстав для застосування до ДПА заходів відповідальності, про яку йдеться у ст. 65 Закону № 2262-ХІІ. Такий висновок ґрунтується на тому, що ДПА не є уповноваженим органом для видачі довідок про грошове забезпечення, оскільки останнім місцем роботи осіб були відповідні податкові інспекції, а ГУ ПФУ як орган, уповноважений здійснювати перерахунок пенсій, має перевіряти правильність складення довідок про розмір грошового забезпечення осіб, пенсії яких підлягають перерахунку, проте цього не зробив.

У справі, що розглядається, Вищий адміністративний суд України дійшов іншого висновку: відповідно до ст. 65 Закону № 2262-ХІІ ДПА зобов'язана відшкодувати збитки, заподіяні внаслідок надання недостовірних відомостей, оскільки надані нею довідки про розмір грошового забезпечення осіб були єдиною і достатньою підставою для здійснення перерахунку пенсії уповноваженим органом, а через недостовірні та неповні дані у цих довідках сталася переплата пенсій. При цьому суд зазначив, що ДПА, надаючи довідки про розмір грошового забезпечення, діяла як орган, уповноважений на здійснення таких дій, а на ГУ ПФУ як на орган, який здійснює перерахунок пенсій на підставі довідок про розмір грошового забезпечення, виданих уповноваженими органами, не покладено безумовного обов'язку здійснювати контроль за достовірністю такої інформації.

Аналіз наведених судових рішень дає підстави вважати, що суд касаційної інстанції неоднаково застосував положення ст. 65 Закону № 2262-ХІІ.

Вирішуючи питання про усунення розбіжностей у застосуванні судом касаційної інстанції однієї і тієї самої норми матеріального права у по-

дібних правовідносинах, колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України виходить із такого.

Статтею 65 Закону № 2262-ХІІ передбачено, що особи, винні в порушенні законодавства про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб, зазначених у цьому Законі, а також у несвоєчасному оформленні або поданні документів для призначення пенсії, у видачі для оформлення пенсій недостовірних даних і документів, несуть цивільно-правову, адміністративну або кримінальну відповідальність згідно із законом.

Зазначена норма закону є бланкетною, оскільки наводить загальний перелік можливих порушень законодавства про пенсійне забезпечення та містить посилання на інші закони, якими встановлено цивільно-правову, адміністративну або кримінальну відповідальність. Тобто цією нормою закріплено саму можливість відповідальності, для притягнення до якої слід застосовувати інші нормативні акти.

Таким чином, при вирішенні питання про притягнення до відповідальності за порушення законодавства про пенсійне забезпечення відповідно до ст. 65 Закону № 2262-ХІІ має бути визначено вид відповідальності, яку мають нести винні особи, із зазначенням конкретної норми права, якою вона встановлена.

Проте, поклавши на відповідача обов'язок щодо відшкодування збитків, заподіяних державі у зв'язку з переплатою пенсій, суд касаційної інстанції в оскаржуваному рішенні не зазначив, яку саме та на підставі якого закону має нести відповідальність ДПА.

Крім того, згідно з вимогами ч. 1 ст. 17 КАС, юрисдикція адміністративних судів поширюється на правовідносини, що виникають у зв'язку зі здійсненням суб'єктом владних повноважень владних управлінських функцій.

Відповідно до ч. 2 ст. 21 КАС вимоги про відшкодування шкоди, заподіяної протиправними рішеннями, діями чи бездіяльністю суб'єкта владних повноважень або іншим порушенням прав, свобод та інтересів суб'єктів публічно-правових відносин, розглядаються адміністративним судом, якщо вони заявлені в одному провадженні з вимогою вирішити публічно-правовий спір. Інакше вимоги про відшкодування шкоди вирішуються судами в порядку цивільного або господарського судочинства.

У справі, що розглядається, суд касаційної інстанції, скасовуючи рішення судів попередніх інстанцій та ухвалюючи нове рішення, не зазначив, які владні управлінські функції здійснював відповідач при видачі довідок про розмір грошо-

вого забезпечення або на виконання якого закону позивач як суб'єкт владних повноважень звернувся до суду, тобто суд не перевіряв, чи підлягає справа розгляду в порядку адміністративного судочинства.

Ураховуючи наведене, постановою Вищого адміністративного суду України від 6 вересня 2012 р. не узгоджується з вимогами законодавства, тому вона підлягає скасуванню, а справа — направленню на новий розгляд до суду касаційної інстанції.

Керуючись статтями 241—243 КАС, колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України **п о с т а н о в и л а**:

Заяву ДПС задовольнити частково.

Постанову Вищого адміністративного суду України від 6 вересня 2012 р. скасувати, справу направити на новий розгляд до суду касаційної інстанції.

Постанова є остаточною і оскарженню не підлягає, крім випадку, встановленого п. 2 ч. 1 ст. 237 КАС.

РІШЕННЯ У ГОСПОДАРСЬКИХ СПРАВАХ

Залишаючи без змін рішення судів першої та апеляційної інстанцій про визнання поширеної відповідачем інформації недостовірною та такою, що дискредитує позивача, Вищий господарський суд України всупереч нормам чинного законодавства не визначив характер цієї інформації (чи є вона фактичним твердженням або оціночним судженням) з огляду на те, що опубліковані в оголошенні відомості не містять фактичних даних про відповідні події, а також тверджень відповідача про спосіб ведення чи результати господарської діяльності позивача, які порочать ділову репутацію та дискредитують останнього

ПОСТАНОВА

Судової палати у господарських справах Верховного Суду України

від 28 травня 2013 р.

(в и т я г)

Судова палата у господарських справах Верховного Суду України, розглянувши у відкритому судовому засіданні заяву товариства з обмеженою відповідальністю «Сіті Брок» (далі — ТОВ «Сіті Брок») про перегляд Верховним Судом України постанови Вищого господарського суду України від 27 червня 2012 р. у справі № 5023/10562/11 за позовом публічного акціонерного товариства «Трест Житлобуд-1» (далі — ПАТ «Трест Житлобуд-1») до ТОВ «Сіті Брок», товариства з обмеженою відповідальністю «Видавничий будинок «Премьер» (далі — ТОВ «Видавничий будинок «Премьер»), товариства з обмеженою відповідальністю «Молода Україна-Харків» про захист ділової репутації та спростування інформації, встановила:

У грудні 2011 р. ПАТ «Трест Житлобуд-1» звернулося до суду із зазначеним позовом, у якому просило визнати недостовірною та такою, що дискредитує, порочить ділову репутацію товариства, інформацію, розміщену ТОВ «Сіті Брок» в оголошенні від 8 грудня 2011 р. у щоденному рекламно-інформаційному виданні «Премьер-Експресс» № 289 на с. 25 у розд. «Нерухомисть», зобов'язати ТОВ «Видавничий будинок «Премьер» протягом одного місяця з моменту набрання

судовим рішенням законної сили розміщати у зазначеному виданні у розд. «Нерухомисть» спростування недостовірної інформації у формі вибачення.

Позовні вимоги обґрунтовано тим, що позивач є одним із найкрупніших операторів будівельної галузі Харківської області, має стабільне економічне положення та чіткі перспективи розвитку; інформація, розміщена ТОВ «Сіті Брок» в оголошенні від 8 грудня 2011 р., стосовно вирішення на загальних зборах акціонерів питання про ліквідацію ПАТ «Трест Житлобуд-1» не відповідає фактичним обставинам, є недостовірною і такою, що порочить ділову репутацію товариства, дискредитує його як суб'єкта господарювання, а це призвело до таких негативних наслідків, як втрата товариством планових доходів.

Рішенням Господарського суду Харківської області від 15 лютого 2012 р., залишеним без змін постановою Харківського апеляційного господарського суду від 18 квітня 2012 р., позов задоволено частково. Визнано недостовірною та такою, що дискредитує ПАТ «Трест Житлобуд-1», інформацію, розміщену в оголошенні, опублікованому 8 грудня 2011 р. у щоденному рекламно-інформаційному виданні «Премьер-Експресс» № 289 на

с. 25 у розд. «Нерухомість». У задоволенні решти позовних вимог відмовлено.

Постановою Вищого господарського суду України від 27 червня 2012 р. постанову суду апеляційної інстанції залишено без змін.

Вищий господарський суд України, залишаючи без змін постанову суду апеляційної інстанції і, відповідно, рішення суду першої інстанції, виходив із доведеності позовних вимог, оскільки ТОВ «Сіті Брок» не надало належних доказів достовірності поширеної ним інформації, ці відомості не є оціночним судженням, а мають недостовірний характер, дискредитують суб'єкта господарювання ПАТ «Трест Житлобуд-1» та завдають шкоди його діловій репутації.

У заяві про перегляд постанови Вищого господарського суду України від 27 червня 2012 р. у справі № 5023/10562/11 з підстави, передбаченої п. 1 ст. 111¹⁶ ГПК, ТОВ «Сіті Брок» просило скасувати зазначену постанову та ухвалити нове рішення про відмову в позові, посилаючись на неоднакове застосування судом касаційної інстанції ст. 30 Закону від 2 жовтня 1992 р. № 2657-ХІІ «Про інформацію» (далі — Закон № 2657-ХІІ).

На обґрунтування заяви ТОВ «Сіті Брок» надано копію постанови Вищого господарського суду України від 10 жовтня 2012 р. у справі № 5023/429/12-5011-20/2675-2012 за позовом ПАТ «Трест Житлобуд-1» до ТОВ «Сіті Брок», українсько-американсько-британського товариства з обмеженою відповідальністю «Пронто-Київ» в особі Харківської філії «Агенція «Авізо» про захист ділової репутації та спростування недостовірних відомостей, у якій суд касаційної інстанції, залишаючи без змін рішення судів попередніх інстанцій про відмову в задоволенні позову, застосувавши до подібних правовідносин ті самі положення закону, дійшов протилежного правового висновку про те, що інформація, викладена в оголошенні, не містить відомостей (тверджень), які порочать ділову репутацію позивача, не є поширенням щодо позивача недостовірних та дискредитуючих відомостей про спосіб ведення чи результати господарської діяльності позивача, а є оціночним судженням.

Заслухавши суддю-доповідача, пояснення представників ПАТ «Трест Житлобуд-1» та ТОВ «Сіті Брок», перевіrivши наведені заявником обставини, Судова палата у господарських справах Верховного Суду України вважає, що заява підлягає частковому задоволенню з огляду на таке.

При вирішенні справи судом встановлено, що ТОВ «Сіті Брок» — акціонер ПАТ «Трест Житлобуд-1», який володіє 142 тис. 663 акціями товариства, що становить 0,6625 % від статутного капіталу позивача, у грудні 2011 р. звернулося до

правління ПАТ «Трест Житлобуд-1» із вимогою про скликання позачергових загальних зборів стосовно вирішення питання про ліквідацію товариства у зв'язку з несприятливою економічною ситуацією у будівельній галузі з метою захисту прав акціонерів.

8 грудня 2011 р. ТОВ «Сіті Брок» у щоденному рекламно-інформаційному виданні «Прем'єр-Експрес» № 289 на с. 25 у розд. «Нерухомість» розмістило оголошення такого змісту: «Уважаемые акционеры АО «Трест Жилстрой-1», г. Харьков ..., ООО «Сити Брок», г. Киев, ..., являющиеся одним из крупнейших акционеров АО «Трест Жилстрой-1», в связи с неблагоприятной экономической ситуацией в строительной отрасли, с целью защиты прав акционеров выносит на рассмотрение в повестку дня общего собрания акционеров, которое состоится согласно действующего законодательства, следующие вопросы: 1. Ликвидация АО «Трест Жилстрой-1» по решению высшего органа эмитента. 2. Избрание ликвидационной комиссии, утверждение порядка и сроков ликвидации. 3. Порядок распределения между акционерами имущества, которое остается после удовлетворения требований кредиторов. 4. Утверждение ликвидационного баланса».

Звертаючись до суду із позовом, ПАТ «Трест Житлобуд-1» послалося на те, що зазначена інформація не відповідає фактичним обставинам, є недостовірною і такою, що порочить ділову репутацію товариства, дискредитує його як суб'єкта господарювання.

ТОВ «Сіті Брок» заперечив проти позову, оскільки інформація, розміщена в оголошенні від 8 грудня 2011 р., на думку відповідача, не є закликком до ліквідації позивача, а є лише публічним висвітленням позиції одного з акціонерів щодо порядку денного загальних зборів і мала на меті залучення інших акціонерів до вирішення порушених питань; ця публікація жодним чином не вплинула на господарську діяльність позивача і не призвела до негативних наслідків, а також до дискредитації його як суб'єкта господарювання.

Відповідно до ч. 1 ст. 91 ЦК юридична особа здатна мати такі ж цивільні права та обов'язки (цивільну правоздатність), як і фізична особа, крім тих, які за своєю природою можуть належати лише людині.

За змістом статей 94, 277 ЦК фізична чи юридична особа, особисті немайнові права якої порушено внаслідок поширення про неї недостовірної інформації, має право на відповідь, а також на спростування цієї інформації.

Згідно із п. 15 постанови Пленуму Верховного Суду України від 27 лютого 2009 р. № 1 «Про судо-

ву практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» (далі — постанова Пленуму № 1) недостовірною вважається інформація, яка не відповідає дійсності або викладена неправдиво, тобто містить відомості про події та явища, яких не існувало взагалі або які існували, але відомості про них не відповідають дійсності (неповні або перекручені).

Частиною 2 ст. 34 ГК передбачено, що дискредитацією суб'єкта господарювання є поширення у будь-якій формі неправдивих, неточних або неповних відомостей, пов'язаних з особою чи діяльністю суб'єкта господарювання, які завдали або могли завдати шкоди діловій репутації суб'єкта господарювання.

Діловою репутацією юридичної особи, у тому числі підприємницьких товариств, фізичних осіб-підприємців, адвокатів, нотаріусів та інших осіб, розуміється оцінка їх підприємницької, громадської, професійної чи іншої діяльності, яку здійснює така особа як учасник суспільних відносин (п. 4 постанови Пленуму № 1).

Згідно із частинами 1 та 2 ст. 30 Закону № 2657-ХІІ ніхто не може бути притягнутий до відповідальності за висловлення оціночних суджень.

Оціночними судженнями, за винятком наклепу, є висловлювання, які не містять фактичних даних, критика, оцінка дій, а також висловлювання, що не можуть бути витлумачені як такі, що містять фактичні дані, зокрема з огляду на характер використання мовно-стилістичних засобів (вживання гіпербол, алегорій, сатири). Оціночні судження не підлягають спростуванню та доведенню їх правдивості.

Слід зазначити, що норма ч. 1 ст. 30 Закону № 2657-ХІІ, яка встановлює підстави для звільнення від відповідальності за порушення законодавства про інформацію, має оцінюватися в загальному контексті цього Закону, зокрема ст. 5, яка визначає право кожного на інформацію, що передбачає можливість вільного одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації, необхідної для реалізації своїх прав,

свобод і законних інтересів. Реалізація права на інформацію не повинна порушувати громадські, політичні, економічні, соціальні, духовні, екологічні та інші права, свободи і законні інтереси інших громадян, права та інтереси юридичних осіб.

Залишаючи без змін рішення судів першої та апеляційної інстанцій про визнання поширеної відповідачем інформації недостовірною і такою, що дискредитує позивача, Вищий господарський суд України всупереч зазначеним вище нормам чинного законодавства не визначив характер цієї інформації (чи є вона фактичними твердженнями або оціночними судженнями) з огляду на те, що опубліковані в оголошенні відомості не містять фактичних даних про відповідні події, а також тверджень відповідача про спосіб ведення чи результати господарської діяльності позивача, які порочать ділову репутацію та дискредитують останнього.

Судом також не надано відповідної правової оцінки запереченням ТОВ «Сіті Брок» стосовно того, що інформація, викладена в оголошенні, є відтворенням власного суб'єктивного уявлення відповідача про права та необхідні дії акціонера у правовідносинах з іншими акціонерами й акціонерним товариством в умовах несприятливої економічної ситуації у будівельній галузі та його суб'єктивне оціночне ставлення до цього.

Суд касаційної інстанції при вирішенні цієї справи неправильно застосував норми матеріального права, що суперечить висновкам цього ж суду в іншому судовому рішенні у справі № 5023/429/12-5011-20/2675-2012.

Керуючись статтями 111²³—111²⁵ ГПК, Судова палата у господарських справах Верховного Суду України постановила: заяву ТОВ «Сіті Брок» задовольнити частково, постанову Вищого господарського суду України від 27 червня 2012 р. скасувати, справу № 5023/10562/11 направити на новий розгляд до суду касаційної інстанції.

Постанова є остаточною і може бути оскаржена тільки на підставі, встановленій п. 2 ч. 1 ст. 111¹⁶ ГПК.

РІШЕННЯ У КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ

Згідно з ч. 2 ст. 4 КК України злочинність і караність, а також інші кримінально-правові наслідки діяння визначаються законом про кримінальну відповідальність, що діяв на час вчинення цього діяння.

Відповідно до ч. 1 ст. 5 КК України закон про кримінальну відповідальність, що скасовує злочинність діяння, пом'якшує кримінальну відповідальність або іншим чином поліпшує становище особи, має зворотню дію у часі, тобто поширюється на осіб, які вчинили відповідні діяння до набрання таким законом чинності.

Законом України від 7 квітня 2011 р. № 3207-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» ст. 368 КК було доповнено частиною другою, якою встановлено відповідальність за одержання хабара у значному розмірі. Відповідно попередню нумерацію частин узаконеної статті було змінено з другої на третю та з третьої на четверту. Однак цей закон не скасовує злочинність діяння, за яке засуджено осіб, не пом'якшує кримінальну відповідальність та жодним іншим чином не поліпшує їх становище, і отже — не має зворотної дії у часі

ПОСТАНОВА

*Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України
від 24 жовтня 2013 р. у справі № 5-32кц13
(в и т я г)*

Феодосійський міський суд АР Крим вироком від 30 вересня 2011 р. засудив Б. та К. за ч. 3 ст. 368 КК до покарання у виді позбавлення волі на строк п'ять років із позбавленням права обіймати посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих функцій, на строк два роки без конфіскації майна кожного. На підставі статей 75, 76 КК Б. та К. звільнено від відбування основного покарання з випробуванням з іспитовим строком на три роки.

Цим же вироком засуджено Д., питання про перегляд судового рішення щодо якого в заявах не ставилось, оскільки ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 26 квітня 2012 р. щодо нього вже була предметом перегляду Верховного Суду України.

Згідно з вироком суду голова селищної ради Д., його заступник Б., як службові особи, що займали відповідальне становище, а також депутат зазначеної селищної ради К., діючи за попередньою змовою між собою, вимагали від потерпілого Ш. хабар у сумі 100 тис. грн за сприяння в продовженні йому строку дії договору оренди нежилых приміщень, розташованих у селищі, які він використовував для здійснення підприємницької діяльності.

31 січня 2011 р. на позачерговому засіданні виконавчого комітету селищна рада прийняла рішення про продовження договору оренди Ш. При цьому орендареві було передбачено додаткові зобов'язання, у разі невиконання яких договір може бути розірвано орендодавцем в односторонньому порядку. Такі зобов'язання спонукали потерпілого усвідомити необхідність давання хабара.

6 лютого 2011 р. на виконання своїх вимог засуджені одержали від потерпілого 1 тис. 850 доларів США, що згідно з курсом Національного банку України на час вчинення злочину становило 14 тис. 695 грн 85 коп., а 20 лютого того ж року — 27 тис. грн і 1 тис. доларів США, що за курсом Національного банку України становило 7 тис. 941 грн 70 коп., після чого їх затримали співробітники міліції.

Апеляційний суд АР Крим вироком від 13 січня 2012 р. вирок місцевого суду щодо Б. та К. у частині

призначення їм покарання скасував та постановив новий, яким їх засудив за ч. 3 ст. 368 КК із застосуванням ст. 69 КК до покарання у виді позбавлення волі на строк п'ять років із позбавленням права обіймати посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих функцій, на строк два роки без конфіскації майна кожного.

Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ ухвалою від 26 квітня 2012 р. вирок апеляційного суду щодо Б. залишив без змін. При цьому уточнив, що Б. засуджено за ч. 3 ст. 368 КК у редакції від 11 червня 2009 р.

У порядку ст. 395 КПК 1960 р. вирок апеляційного суду щодо К. змінено: його дії перекваліфіковано з ч. 3 ст. 368 на ч. 2 ст. 368 КК у редакції від 11 червня 2009 р. і призначено за цим законом покарання із застосуванням ст. 69 КК у виді позбавлення волі на строк три роки з позбавленням права обіймати посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих функцій, на строк два роки без конфіскації майна.

Заступник Генерального прокурора України та засуджений Б. звернулися із заявами про перегляд ухвали Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 26 квітня 2012 р. щодо останнього та К. з підстав неоднакового застосування судами касаційної інстанції одних і тих самих норм кримінального закону, а саме ч. 2 ст. 4 та ч. 2 ст. 5 КК, щодо подібних суспільно небезпечних діянь, що потягло ухвалення різних за змістом судових рішень. У заявах вони просили скасувати оскаржувану ухвалу щодо Б. та К., а справу направити на новий розгляд до суду касаційної інстанції.

Також зазначали, що редакція ст. 368 КК кілька разів змінювалася. На час вчинення Б. та К. в лютому 2011 р. злочину, за який їх засуджено, була чинна редакція ст. 368 КК від 5 квітня 2001 р., за якою і було порушено кримінальну справу.

Під час досудового розслідування дії Б. та К. перекваліфіковано з ч. 2 ст. 368 КК в редакції, яка була чинною на час скоєння ними злочину, на ч. 3

ст. 368 КК в редакції від 7 квітня 2011 р. та пред'явлено їм за цим законом остаточне обвинувачення, з яким справа і надійшла до суду. За результатами розгляду справи суди першої та апеляційної інстанцій погодилися з такою кваліфікацією дій засуджених.

Вони наполягали на тому, що зазначений вище Закон відповідно до ч. 2 ст. 5 КК не має зворотної дії у часі.

На думку прокурора та засудженого Б., уточнивши судові рішення попередніх інстанцій щодо останнього, касаційний суд неправильно застосував кримінальний закон, оскільки кваліфікував його дії за ч. 3 ст. 368 КК у редакції від 11 червня 2009 р., яка передбачає відповідальність за одержання хабара за інших кваліфікуючих обставин, що йому не інкримінувалися.

Крім того, вказавши, що Б. і К. засуджуються відповідно за ч. 3 ст. 368 та ч. 2 ст. 368 КК в редакції закону від 11 червня 2009 р., касаційний суд залишив поза увагою той факт, що така редакція на час вчинення ними злочину вже не існувала у зв'язку з прийняттям Закону від 21 грудня 2010 р. № 2808-VI, яким зазначений раніше Закон від 11 червня 2009 р. визнано таким, що втратив чинність, і відбулося повернення до початкової редакції ст. 368 КК.

На підтвердження неоднакового застосування судами касаційної інстанції одних і тих самих норм кримінального закону щодо подібних суспільно небезпечних діянь за аналогічних обставин заступник Генерального прокурора України та засуджений Б. послалися на ухвалу Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 23 травня 2013 р., прийняту за результатами нового касаційного розгляду справи щодо Д.

Зазначеною ухвалою дії Д. перекваліфіковано з ч. 3 ст. 368 на ч. 2 ст. 368 КК в редакції Закону від 5 квітня 2001 р.

Заступник Генерального прокурора України у своїй заяві також послався на ухвалу Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 16 квітня 2013 р. щодо Є. та Ш., якою змінено рішення попередніх інстанцій, постановлено вважати їх засудженими за ч. 2 ст. 368 КК в редакції від 5 квітня 2001 р., що діяла на час вчинення ними злочину.

Крім того, він та засуджений Б. на обґрунтування своєї позиції навели ухвали Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 12 червня 2012 р. щодо К.В. та від 31 травня 2012 р. щодо Б.М., якими підтверджено правильність кваліфікації дій засуджених за ч. 2 ст. 368 КК в редакції від 5 квітня 2001 р., що була чинною на час скоєння ними злочинів.

Судова палата у кримінальних справах Верховного Суду України заслухала суддю-доповідача,

пояснення прокурора про необхідність задоволення обох заяв, захисника, який підтримав заяву засудженого Б. (обоє просили скасувати оскаржувану ухвалу касаційного суду), а справу направити на новий розгляд до суду касаційної інстанції, перевірила матеріали кримінальної справи та матеріали, додані до заяв, обговорила викладені в заявах доводи і дійшла висновку, що вони підлягають задоволенню з огляду на таке.

Обговоривши питання наявності підстав для перегляду ухвали Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ від 26 квітня 2013 р. за умовами та в порядку, передбаченими п. 1 ч. 1 ст. 400¹² КПК 1960 р., Судова палата у кримінальних справах Верховного Суду України встановила, що суспільно небезпечні діяння, щодо яких касаційний суд постановив оскаржувану ухвалу та ухвали, що додані для порівняння, є подібними, а одні й ті самі норми закону про кримінальну відповідальність щодо цих діянь застосовані по-різному.

Предметом перегляду цієї справи була неоднакова позиція суду касаційної інстанції щодо чинності закону про кримінальну відповідальність у часі та його зворотної дії.

Згідно з ч. 2 ст. 4 КК злочинність і караність, а також інші кримінально-правові наслідки діяння визначаються законом про кримінальну відповідальність, що діяв на час вчинення цього діяння.

Відповідно до ч. 1 ст. 5 КК закон про кримінальну відповідальність, який скасовує злочинність діяння, пом'якшує кримінальну відповідальність або іншим чином поліпшує становище особи, має зворотню дію у часі, тобто поширюється на осіб, які вчинили відповідні діяння до набрання таким законом чинності.

Висновок про правозастосування у цьому питанні сформовано в постанові Верховного Суду України від 14 березня 2013 р. у справі № 5-1ксі3 щодо Д. Відповідно до зазначеного висновку, якщо новий закон про кримінальну відповідальність не пом'якшує кримінальну відповідальність і жодним чином не поліпшує становище особи, то він не застосовується.

У кримінальній справі щодо Б. та К. встановлено, що на час вчинення ними у лютому 2011 р. злочину, за який їх засуджено, була чинною редакція ст. 368 КК від 5 квітня 2001 р. Згідно з цією редакцією одержання хабара, поєднаного з його вимаганням, службовою особою, яка займає відповідальне становище, за попередньою змовою групою осіб, що було інкриміновано Б. та К., утворює склад злочину, передбачений ч. 2 ст. 368 КК. Санкція указаної норми передбачала покарання у виді позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років із позбавленням права обіймати посади

чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією майна.

Законом від 7 квітня 2011 р. № 3207-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» ст. 368 КК було доповнено частиною другою, якою встановлено відповідальність за одержання хабара у значному розмірі. Відповідно попередню нумерацію частин указаної статті було змінено з другої на третю та з третьої на четверту. Однак цей закон не скасовує злочинність діяння, за яке засуджено Б. та К., не пом'якшує кримінальну відповідальність та жодним іншим чином не поліпшує їх становище, і отже — не має зворотної дії у часі.

Незважаючи на зазначене, за результатами судового розгляду справи щодо Б. та К. суди першої та апеляційної інстанцій кваліфікували їхні дії за ч. 3 ст. 368 КК в редакції від 7 квітня 2011 р., хоча й не вказали на дату редакції статті в текстах судових рішень.

Уточнюючи судові рішення попередніх інстанцій щодо Б. та змінюючи ці рішення в порядку ст. 395 КПК 1960 р. щодо К., касаційний суд зазначив, що їх засуджено відповідно за ч. 3 ст. 368 та за ч. 2 ст. 368 КК в редакції від 11 червня 2009 р. Перша норма кримінального закону передбачала відповідальність за одержання хабара з кваліфікуючими ознаками, які Б. не інкримінувалися, а друга — жодним чином не поліпшувала становище К., і тому, виходячи з положень ч. 1 ст. 5 КК, не мала зворотної дії у часі. Крім того, сама редакція статті на час вчинення засудженими діяння вже втратила чинність у зв'язку з прийняттям Закону від 21 грудня 2010 р. № 2808-VI.

За аналогічних обставин такі ж суспільно небезпечні діяння отримали іншу кримінально-правову оцінку касаційного суду.

У судових рішеннях, наданих для порівняння, касаційний суд дійшов висновку про кваліфікацію дій засуджених за редакцією закону, яка діяла на час вчинення ними злочину (в редакції від 5 квітня 2001 р.).

Зазначене вище свідчить про неправильність висновків суду касаційної інстанції і вказує на незаконність оскаржуваної ухвали касаційного суду.

Враховуючи, що відповідно до положень норм процесуального закону, якими регламентується порядок перегляду справ Верховним Судом України, за результатами такого перегляду Верховний Суд України фактично законодавчо позбавлений можливості ухвалення нового рішення, для постановлення якого необхідне втручання не тільки в рішення суду касаційної інстанції, перегляд якого дозволений законом, але і втручання в судові рішення судів нижчої ланки, перегляд яких законом обмежено, ухвала Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ від 26 квітня 2012 р. щодо Б. та К. підлягає скасуванню з направленням справи на новий розгляд до суду касаційної інстанції.

Керуючись п. 15 Розд. XI «Перехідні положення» КПК та статтями 400¹², 400²⁰, 400²¹ і 400²³ КПК 1960 р., Судова палата у кримінальних справах Верховного Суду України скасувала ухвалу Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ від 26 квітня 2012 р. щодо Б. та К., а справу направила на новий розгляд до суду касаційної інстанції.

РІШЕННЯ У ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ

За змістом ст. 38 КЗпП України працівник має право розірвати трудовий договір, укладений на невизначений строк, попередивши про це власника або уповноважений ним орган письмово за два тижні.

Розірвання трудового договору і його правові підстави залежать від причин, які спонукають працівника до розірвання цього договору і які працівник визначає самостійно.

Якщо вказані працівником причини звільнення — порушення працедавцем законодавства про працю (ч. 3 ст. 38 КЗпП України) — не підтверджуються або працедавцем не визнаються, останній не вправі самостійно змінювати правову підставу розірвання трудового договору на ч. 1 ст. 38 зазначеного Кодексу

ПОСТАНОВА

Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України
від 20 лютого 2013 р. у справі № 6-157цс12
(в и т я г)

У грудні 2010 р. Х. звернувся до суду з позовом до публічного акціонерного товариства «Укрсоц-

банк» (далі — ПАТ «Укрсоцбанк») про зміну формулювання підстави звільнення, стягнення заро-

бітної плати, середнього заробітку за час затримки розрахунку, відшкодування моральної шкоди.

Позивач зазначив, що 24 квітня 2009 р. його було незаконно звільнено з посади начальника Дніпропетровського відділення Донецької обласної філії акціонерного комерційного банку соціального розвитку «Укрсоцбанк» (далі — АKB «Укрсоцбанк»). 21 вересня 2010 р. Х. поновлено на цій посаді та стягнуто на його користь середній заробіток за час вимушеного прогулу та моральну шкоду, спричинену незаконним звільненням.

Х. вказав на те, що ПАТ «Укрсоцбанк» при поновленні його на роботі припустився порушень статей 103 і 110 КЗпП. За таких обставин 21 жовтня 2010 р. позивач звернувся до відповідача із заявою про звільнення на підставі ч. 3 ст. 38 КЗпП у зв'язку з невиконанням останнім норм законодавства про працю. 4 листопада 2010 р. Х. було звільнено з роботи на підставі ч. 1 ст. 38 КЗпП за власним бажанням. Вважаючи, що працедавець незаконно змінив правові підстави його звільнення, позивач просив суд змінити у трудовій книжці запис щодо звільнення за ч. 1 ст. 38 КЗпП на запис щодо звільнення за ч. 3 ст. 38 КЗпП, а також стягнути з працедавця невиконану заробітну плату в сумі 16 тис. 978 грн 23 коп., середній заробіток за весь час затримки розрахунку в сумі 72 тис. 668 грн 97 коп. та відшкодувати моральну шкоду в сумі 4 тис. 404 грн 18 коп.

Рішенням Орджонікідзевського районного суду м. Запоріжжя від 27 червня 2012 р. позовні вимоги Х. задоволено частково. Змінено запис від 4 листопада 2010 р. у трудовій книжці Х., а саме: замість «Звільнений за власним бажанням за ч. 1 ст. 38 КЗпП України» записано «Звільнений у зв'язку з невиконанням законодавства про працю за ч. 3 ст. 38 КЗпП України». В іншій частині позовних вимог відмовлено.

Апеляційний суд Запорізької області рішенням від 16 серпня 2012 р. рішення суду першої інстанції скасував у частині зміни формулювання підстави звільнення та відмовив у цих вимогах. В іншій частині рішення суду залишено без змін.

Ухвалою Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 14 вересня 2012 р. Х. відмовлено у відкритті касаційного провадження.

У заяві про перегляд Верховним Судом України ухвали Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 14 вересня 2012 р. Х. просив скасувати зазначену ухвалу, а справу направити на новий розгляд до суду касаційної інстанції, пославшись на неоднакове застосування судом касаційної інстанції ст. 38 КЗпП.

Як на підтвердження неоднакового застосування судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права Х. послався на ухвали колегії суддів судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 2 листопада 2011 р. та від 25 червня 2012 р., ухвалу колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 24 грудня 2007 р. та постанову Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 31 жовтня 2012 р.

Заслухавши суддю-доповідача, пояснення представника ПАТ «Укрсоцбанк» К., дослідивши матеріали справи та перевіривши наведені в заяві доводи і подані ПАТ «Укрсоцбанк» заперечення, Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що заява підлягає задоволенню з таких підстав.

Відповідно до ст. 360⁴ ЦПК суд задовольняє заяву про перегляд справи Верховним Судом України і скасовує судові рішення у справі, яка переглядається з підстав неоднакового застосування судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права, що потягло ухвалення різних за змістом судових рішень у подібних правовідносинах, якщо встановить, що воно є незаконним.

За змістом ст. 38 КЗпП працівник має право розірвати трудовий договір, укладений на невизначений строк, попередивши про це власника або уповноважений ним орган письмово за два тижні.

Розірвання трудового договору і його правові підстави залежать від причин, які спонукають працівника до розірвання цього договору та які працівник визначає самостійно. У разі якщо вказані працівником причини звільнення — порушення працедавцем законодавства про працю (ч. 3 ст. 38 КЗпП) — не підтверджуються або працедавцем не визнаються, останній не вправі самостійно змінювати правову підставу розірвання трудового договору на ч. 1 ст. 38 КЗпП.

Суди встановили, що рішенням Апеляційного суду Запорізької області від 15 червня 2010 р. Х. поновлено на посаді начальника Дніпропетровського відділення Запорізької обласної філії АKB «Укрсоцбанк», стягнуто з останнього на користь позивача середній заробіток за час вимушеного прогулу в сумі 52 тис. 850 грн 16 коп., відшкодовано моральну шкоду в сумі 1 тис. грн; стягнуто на користь держави судові витрати в сумі 648 грн 50 коп.; допущено до негайного виконання рішення суду в частині поновлення Х. на роботі та стягнуто на його користь середньомісячну заробітну плату на час вимушеного прогулу в сумі 4 тис. 404 грн 18 коп.

Наказом від 21 вересня 2010 р. Х. поновлено на посаді начальника Дніпропетровського відділення Запорізької області філії АKB «Укрсоцбанк» з 24 квітня 2009 р. з встановленням посадового окладу в розмірі 935 грн на місяць.

З 1 жовтня 2010 р. відповідно до наказу від 12 жовтня 2010 р. позивачу встановлено надбавку до посадового окладу відповідно до ст. 97 КЗпП, ст. 15 Закону від 24 березня 1995 р. № 108/95-ВР «Про оплату праці».

21 жовтня 2010 р. Х. подав заяву про звільнення з роботи за власним бажанням у зв'язку з порушенням працедавцем законодавства про працю (ч. 3 ст. 38 КЗпП).

Наказом від 4 листопада 2010 р. Х. звільнено з посади начальника Дніпропетровського відділення групи відділень № 4 (м. Запоріжжя) у складі Департаменту роздрібних продажів Дніпропетровської обласної філії ПАТ «Укрсоцбанк» за власним бажанням відповідно до ч. 1 ст. 38 КЗпП.

Ухвалюючи рішення про часткове задоволення позову, суд першої інстанції виходив із того, що позовні вимоги Х. в частині зміни формулювання підстави звільнення підлягають задоволенню, оскільки позивач звернувся до працедавця із заявою про звільнення на підставі ч. 3 ст. 38 КЗпП за невиконання останнім законодавства про працю. Іншої заяви про звільнення позивач не подавав.

Скасовуючи рішення суду першої інстанції в частині зміни формулювання підстав звільнення та відмовляючи Х. в задоволенні цих вимог, апеляційний суд вказав, що підстав для звільнення позивача у працедавця за ч. 3 ст. 38 КЗпП немає з огляду на те, що порушень адміністрацією ПАТ «Укрсоцбанк» трудового законодавства і умов трудового договору не встановлено.

Однак при цьому суд не врахував того, що працедавець не вправі самостійно змінювати визначену працівником причину звільнення з роботи.

За таких обставин рішення суду не можна визнати законним.

Із наданої для порівняння ухвали колегії суддів судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 25 червня 2012 р. у

справі за позовом Особи 4 до державного підприємства «Хмельницький науково-виробничий центр стандартизації, метрології та сертифікації» про поновлення на роботі впливає, що, подаючи заяву про звільнення за власним бажанням на підставі ч. 3 ст. 38 КЗпП, Особа 4 просила звільнити її з 25 березня 2011 р. та розраховувала на настання бажаних для неї наслідків. Отже, звільнення без посилання на ч. 3 ст. 38 КЗпП не тягне виникнення у позивача права на вихідну допомогу та відшкодування моральної шкоди, не відповідає його бажанням і не є звільненням за власним бажанням у розумінні ст. 38 КЗпП.

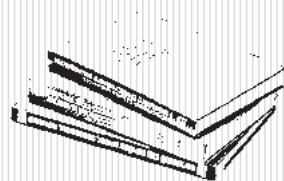
Ті самі доводи містяться в ухвалі колегії суддів судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 2 листопада 2011 р.

Саме до цього зводяться правові висновки, висловлені Судовою палатою у цивільних справах Верховного Суду України в постанові від 31 жовтня 2012 р., яка згідно зі ст. 360⁷ ЦПК є обов'язковою для судів, що зобов'язані привести свою судову практику у відповідність із рішенням Верховного Суду України.

Таким чином, за однакових фактичних обставин суд касаційної інстанції неоднаково застосував одну й ту саму норму матеріального права, що потягло ухвалення різних за змістом судових рішень у подібних правовідносинах і відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 355 та ч. 1 ст. 360⁴ ЦПК є підставою для скасування ухвали суду касаційної інстанції та передачі справи на новий касаційний розгляд.

Керуючись статтями 355, 360³, 360⁴ ЦПК, Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України заяву Х. про перегляд Верховним Судом України ухвали Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 14 вересня 2012 р. задовольнила: ухвалу Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 14 вересня 2012 р. скасувала, а справу передала на новий касаційний розгляд до Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ.

Судова практика і проблеми вдосконалення законодавства

Я.М. Романюк,
Голова Верховного Суду
України,
кандидат юридичних наук,
заслужений юрист України

Л.О. Майстренко,
помічник судді
Верховного Суду України,
заслужений юрист України

S u m m a r y

This article contains legal opinions and propositions on how to regulate certain relations arising in connection with the state registration of juristic acts, in particular concerning definition of the contract time in case of the dispute on its invalidity on the ground of the defects of the party's will

Деякі аспекти правового регулювання цивільних правовідносин, пов'язаних із державною реєстрацією правочинів (на прикладі оренди землі)

Зобов'язальні правовідносини, що ґрунтуються на договірних засадах, становлять значну частину цивільних правовідносин. Тому цілком закономірно, що питання щодо правильного їх правового регулювання виникають як у суб'єктів договірних правовідносин, так і в суддів, якщо для судового розгляду надходять спори про укладення, виконання чи припинення договорів, або щодо визнання їх недійсними.

Центральне місце в системі джерел цивільного права й відповідно основна роль у регулюванні цивільних правовідносин належать Цивільному кодексу України (далі — ЦК), в якому задекларовані та закріплені основоположні засади, принципи і правила регулювання цивільних відносин загалом та їх видів зокрема. Разом з тим значна кількість договірних правовідносин окрім ЦК врегульована певними спеціальними законами у відповідних сферах, про що в ЦК зазначено бланкетними нормами. До них належать, зокрема, орендні відносини, пов'язані з користуванням землею.

Так, згідно з приписами, закріпленими у статтях 759—762, 792 ЦК, ст. 93 Земельного кодексу України (далі — ЗК), оренду землі можна визнати договірною, строковою, оплатною формою використання земельної ділянки, правила якої визначені, крім загальних норм указаних кодексів, також і спеціальним Законом від 6 жовтня 1998 р. № 161-XIV «Про оренду землі», викладеним у новій редакції згідно із Законом від 2 жовтня 2003 р. № 1211-IV (далі — Закон № 161-XIV).

За таких обставин під час розгляду спорів, що пов'язані з питаннями оренди земельних ділянок, суди, стикаючись із певними правовими колізіями, часто змушені вдаватися до різних способів тлумачення одних і тих самих законодавчих норм.

Слід зауважити, що загалом розгляд по суті спорів у сфері договірних земельних правовідносин суди здійснюють із додержанням приписів матеріальних та процесуальних законів, проте залишається певна кількість питань, вирішуючи які, суди часом неоднаково застосовують одні й ті самі норми матеріального права, зокрема ЦК, ЗК та Закону № 161-XIV. До таких питань можна віднести й особливості правового регулювання деяких правовідносин, пов'язаних із державною реєстрацією договорів оренди землі, яка була обов'язковою

умовою їх чинності згідно із Законом № 161-XIV в редакції, чинній до 1 січня 2013 р.

Верховний Суд України на виконання визначених цивільним процесуальним законом повноважень при перегляді в 2013 р. цивільних справ із підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 355 Цивільного процесуального кодексу України (далі — ЦПК), виявив, що суди допускають неоднакове застосування одних і тих самих норм матеріального права при вирішенні спорів про визнання недійсними договорів оренди землі, зокрема, в частині визначення моменту укладення договору, який має правове значення при встановленні наявності підстав для визнання договору недійсним.

Практика державної реєстрації договорів оренди землі після певного, а часом і досить значного строку з часу їх підписання сторонами, закономірно стала причиною багатьох звернень до суду громадян (орендодавців земельних ділянок) із однотипними позовами, вимоги яких були спрямовані на визнання недійсними договорів оренди землі згідно з ч. 3 ст. 203, ч. 1 ст. 215 ЦК з тих, крім іншого, підстав, що станом на час проведення державної реєстрації договорів оренди вони (орендодавці) вже втратили бажання їх укласти та відмовилися від здійснення державної реєстрації, яка вже була проведена без їхньої згоди

Так, нормою ч. 3 ст. 640 ЦК (в редакції, чинній до 1 січня 2013 р.) було передбачено, що договір, який підлягає державній реєстрації, є укладеним з моменту його державної реєстрації.

До 1 січня 2013 р. спеціальний Закон № 161-XIV у статтях 18, 20 передбачав обов'язковість проведення державної реєстрації договору оренди землі й саме момент такої реєстрації визнавався моментом набуття договором юридичної чинності. Однак у період чинності зазначених норм закону у вказаній редакції поширеною залишалася практика, коли державна реєстрація договорів оренди землі фактично здійснювалася після певного, а часом і досить значного строку після їх підписання сторонами.

Зазначені обставини закономірно стали причиною багатьох звернень до суду громадян (орендодавців земельних ділянок) із однотипними позовами, вимоги яких були спрямовані на визнання недійсними договорів оренди землі згідно з ч. 3 ст. 203, ч. 1 ст. 215 ЦК з тих, крім іншого, підстав, що станом на час проведення державної реєстрації договорів оренди вони (орендодавці) вже втратили бажання їх укласти та відмовилися від здійснення державної реєстрації, яка вже була проведена без їхньої згоди.

Оскільки при вирішенні судами вказаних позовів мали місце випадки неоднакового

застосування одних і тих самих норм матеріального права, справи відповідної категорії були предметом розгляду Верховного Суду України. Так Верховний Суд України на засіданні Судової палати у цивільних справах 18 грудня 2013 р. розглянув справу № 6-127цс13, а на засіданні 25 грудня 2013 р. — справу № 6-118цс13, предметом яких були спори про визнання договорів оренди земельних ділянок недійсними з указаних підстав (ч. 3 ст. 203, ч. 1 ст. 215 ЦК) при посиланні позивачів на зазначені обставини.

За результатами розгляду цих справ Верховний Суд України прийняв постанови від 18 грудня 2013 р. (рішення в Єдиному державному реєстрі судових рішень № 36475633) та від 25 грудня 2013 р. (рішення в Єдиному державному реєстрі судових рішень № 36475613), в яких зробив такий правовий висновок.

Відповідно до ч. 1 ст. 638 та ч. 3 ст. 640 ЦК (в редакції, чинній до 1 січня 2013 р.) договір оренди земельної ділянки вважається укладеним з моменту його державної реєстрації. При вирішенні судом спору про визнання такого договору недійсним із підстав відсутності у сторони волі на його укладення, правове значення має наявність такої волі на момент досягнення сторонами договору згоди в належній формі з усіх істотних умов договору, а не на момент його державної реєстрації. Одностороння незгода сторони з реєстрацією раніше підписаного нею договору не передбачена ч. 3 ст. 203 та ч. 1 ст. 215 ЦК як підстава для визнання договору недійсним.

Повністю підтримуючи такий висновок, ми вважаємо за необхідне надати детальніші аргументи для його обґрунтування, а також висловити певні правові позиції та пропозиції щодо застосування правових норм у спорах, які виникають у зв'язку з державною реєстрацією правочинів і пов'язані з правовими наслідками визначення договорів такими, що не є укладеними, адже такі наслідки чітко не визначені у чинному законодавстві, є предметом суперечок у юридичній літературі та викликають дискусії в середовищі юристів-практиків.

Поняття «державна реєстрація правочину» та «державна реєстрація речового права на нерухому річ», принцип обов'язковості здійснення їх реєстрації та наслідки відсутності такої

реєстрації були вперше визначені нормами прийнятого у 2003 р. ЦК, зокрема загальними нормами статей 182 і 210 цього Кодексу.

Юридичне значення державної реєстрації правочину як обов'язкової та єдиної умови чинності правочинів певних видів було закріплене окремо у ст. 210 ЦК, а щодо договорів — у ст. 640 ЦК

Із 1 січня 2004 р. (з моменту набрання ЦК чинності) й по 1 січня 2013 р. ст. 182 цього Кодексу була чинною в редакції, що передбачала такі правила. Право власності та інші речові права на нерухомі речі, обмеження цих прав, їх виникнення, перехід і припинення підлягають державній реєстрації (ч. 1 ст. 182 ЦК). Державна реєстрація прав на нерухомість і правочинів щодо нерухомості є публічною, здійснюється відповідним органом, який зобов'язаний надавати інформацію про реєстрацію та зареєстровані права в порядку, встановленому законом (ч. 2 ст. 182 ЦК). Відмова у державній реєстрації права на нерухомість або правочинів щодо нерухомості, ухилення від реєстрації, відмова від надання інформації про реєстрацію можуть бути оскаржені до суду (ч. 3 ст. 182 ЦК). Порядок проведення державної реєстрації прав на нерухомість та підстави відмови в ній встановлюються законом (ч. 4 ст. 182 ЦК).

При цьому юридичне значення державної реєстрації правочину як обов'язкової та єдиної умови чинності правочинів певних видів було закріплене окремо у ст. 210 ЦК, а щодо договорів — у ст. 640 ЦК.

З метою забезпечення практичного виконання приписів зазначених норм 1 липня 2004 р. було прийнято Закон № 1952-IV «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень» (далі — Закон № 1952-IV), який був призначений врегулювати відносини, пов'язані з державною реєстрацією як речових прав на нерухоме майно всіх форм власності, їх обмежень, так і правочинів щодо нерухомості (ст. 1 цього Закону в редакції, прийнятій 1 липня 2004 р.).

Щодо порядку проведення відповідних реєстрацій, то з огляду на п. 5 Прикінцевих положень Закону № 1952-IV передбачалося, що тимчасово, до створення єдиної системи органів реєстрації прав, а також до формування Державного реєстру прав, державна реєстрація речових прав на нерухоме майно проводиться комунальними підприємствами Бюро технічної інвентаризації на підставі Тимчасового положення про порядок реєстрації прав власності на нерухоме майно, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 7 лютого 2002 р. № 7/5.

Нормативне врегулювання порядку державної реєстрації правочинів відбулося окремим підзаконним актом: постановою Кабінету Міністрів України від 26 травня 2004 р. № 671 було затверджено Тимчасовий порядок державної реєстрації правочинів, відповідно до п. 2 якого

реєстраторами визнавалися державні нотаріальні контори, приватні нотаріуси, які згідно з договорами, укладеними з адміністратором Реєстру, проводять державну реєстрацію правочинів, змін, внесених до них, відомостей про припинення їх дії, приймають запити, видають завірені витяги з Реєстру та виконують інші функції, передбачені цим Порядком (указаний Тимчасовий порядок державної реєстрації правочинів втратив чинність згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 5 вересня 2012 р. № 824).

Аналізуючи питання державної реєстрації виключно договорів оренди землі, варто зауважити, що вони регулюються не лише загальними нормами ЦК, але й нормами спеціального законодавства.

Згідно зі ст. 202 ЗК, у редакції, чинній до 1 січня 2013 р., державна реєстрація договорів оренди землі здійснюється в книзі записів реєстрації договорів, яка є складовою частиною Державного реєстру земель.

Правила реєстрації саме договорів оренди землі були врегульовані окремими підзаконними нормативно-правовими актами: Порядком державної реєстрації договорів оренди землі, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 25 грудня 1998 р. № 2073 (втратив чинність згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 20 липня 2011 р. № 791); постановою Кабінету Міністрів України від 9 вересня 2009 р. № 1021 «Про затвердження порядків ведення Поземельної книги і Книги записів про державну реєстрацію державних актів на право власності на земельну ділянку та на право постійного користування земельною ділянкою, договорів оренди землі» (втратила чинність згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2012 р. № 1051 у зв'язку із затвердженням Порядку ведення Державного земельного кадастру). Державними реєстраторами договорів оренди землі визнавалися територіальні органи земельних ресурсів.

Закон від 1 липня 2004 р. № 1952-IV згодом було змінено: його виклали в новій редакції згідно із Законом від 11 лютого 2010 року № 1878-VI «Про внесення змін до Закону України «Про

державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень» та інших законодавчих актів України», і нова редакція Закону від 1 липня 2004 р. № 1952-IV набрала чинності 16 березня 2010 р.

Згідно зі ст. 1 Закону від 1 липня 2004 р. № 1952-IV «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», у редакції, чинній із 16 березня 2010 р., сфера його застосування поширюється лише на відносини, пов'язані з державною реєстрацією прав на нерухоме майно та їх обтяжень.

Таким чином, відносини, пов'язані з державною реєстрацією правочинів, були виведені зі сфери регулювання вказаного Закону від 1 липня 2004 р. № 1952-IV, але не з 16 березня 2010 р., а лише з 1 січня 2013 р., що передбачено у пунктах 2 і 3 Прикінцевих та перехідних положень Закону від 11 лютого 2010 р. № 1878-VI (зі змінами, внесеними згідно із Законом від 9 грудня 2011 р. № 4152-VI), згідно з якими державна реєстрація прав на нерухоме майно в порядку, визначеному цим Законом, здійснюється з 1 січня 2013 р.

Державна реєстрація правочину та державна реєстрація речового права — це окремі, самостійні види реєстрації, що від початку їх запровадження були врегульовані окремими, спеціальними нормативно-правовими актами у відповідних сферах

До 1 січня 2013 р. державна реєстрація проводилася: реєстраторами бюро технічної інвентаризації (права власності та права користування (сервітут) на об'єкти нерухомого майна, розташовані на земельних ділянках; права користування (найму, оренди) будівлею або іншими капітальними спорудами, їх окремими частинами; права власності на об'єкти незавершеного будівництва, а також облік безхазяйного нерухомого майна, довірче управління нерухомим майном); територіальними органами земельних ресурсів (права власності, права користування (сервітут) земельними ділянками, права постійного користування земельними ділянками, договорів оренди земельних ділянок; права користування земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (емфітевзис); права забудови земельної ділянки (суперфіцій)); нотаріусами, реєстраторами юридичної особи, яка належала до сфери управління Міністерства юстиції України (правочинів, іпотек, відомостей про обтяження нерухомого майна).

Крім того, з 1 січня 2013 р. набрали чинності внесені зазначеним Законом від 11 лютого 2010 р. № 1878-VI зміни до тих статей ЦК, що

стосуються правил державної реєстрації правочинів, зокрема з тексту статей 182, 640, 657, 732, 745 цього Кодексу виключено посилання щодо обов'язковості державної реєстрації правочинів, а із Закону № 161-XIV виключено статті 18, 20 про обов'язковість державної реєстрації договорів оренди землі.

Зазначене свідчить про проведення на рівні закону оптимізації правил регулювання договірних правовідносин, у тому числі відносин оренди землі, й окремі аспекти правових наслідків цих законодавчих змін буде проаналізовано далі, а за результатами вказаного варто звернути увагу в першу чергу на таке.

Державна реєстрація правочину та державна реєстрація речового права — це окремі, самостійні види реєстрації, що від початку їх запровадження були врегульовані окремими, спеціальними нормативно-правовими актами у відповідних сферах.

Реєстрацію правочину слід чітко відрізнити від реєстрації речового права на окремий об'єкт права власності, адже правові наслідки відсутності тієї чи іншої реєстрації суттєво відрізняються і полягають у тому, що державна реєстрація правочину як ознака договірних цивільних правовідносин у передбачених законом випадках є тим обов'язковим юридичним фактом, із якого правочин визнається вчиненим, тобто таким, який виник, існує й породжує права та обов'язки для його сторін.

Відсутність державної реєстрації правочину означає, що правочин як юридичний акт фактично не відбувся.

Натомість державна реєстрація речового права спрямована на забезпечення визнання державою цього права для його захисту та супроводжується офіційним визнанням і підтвердженням державою факту його виникнення в особи.

При цьому відсутність державної реєстрації права позбавляє особу можливості використовувати увесь комплекс відповідних правомочностей чи його частину (наприклад, особа, що набула права власності на майно, але не зареєструвала своє право, може користуватися майном, проте позбавлена можливості розпоряджатися ним). Але якщо речове право не зареєстроване, це не означає, що воно автоматично є недійсним чи припиненим, і такий факт безпосередньо не впливає на юридичну чинність підстави, за якою право було набуто особою (наприклад,

на дійсність або юридичну чинність відповідного договору, за яким особа набула речове право).

Останні законодавчі зміни у сфері регулювання правовідносин, пов'язаних із державною реєстрацією правочинів та речових прав на нерухоме майно, що набули чинності з 1 січня 2013 р., також не змінюють цього висновку і не ототожнюють вказані окремі види реєстрації, адже залишається чинною редакція ст. 210 ЦК під назвою «Державна реєстрація правочину», згідно з якою у випадках, встановлених законом, правочин підлягає державній реєстрації, і вважається вчиненим із моменту його державної реєстрації, а перелік органів, які здійснюють державну реєстрацію, порядок реєстрації, а також порядок ведення відповідних реєстрів встановлюються законом.

За загальним правилом і з урахуванням статей 641, 642 ЦК моментом, з якого договір вважається укладеним, є момент досягнення сторонами згоди з усіх істотних умов договору, тобто повного і безумовного прийняття однією стороною пропозиції другої сторони укласти договір на визначених і добровільно погоджених ними умовах

Питання, пов'язані з правовими наслідками державної реєстрації правочинів, залишаються актуальними і на сьогодні.

Повертаючись до правового висновку Верховного Суду України відповідно до постанов від 18 та 25 грудня 2013 р. щодо практики правозастосування в спорах, які виникають у зв'язку з визнанням недійсними договорів оренди землі з підстав дефекту волі сторони (ч. 3 ст. 203, ч. 1 ст. 215 ЦК), зауважимо таке.

За правилами ч. 1 ст. 626, ч. 1 ст. 627 ЦК договір — це домовленість двох або більше сторін, яка спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків, і сторони користуються свободою в укладенні договору, в тому числі у визначенні умов договору, але з урахуванням вимог цього Кодексу, інших актів цивільного законодавства, звичаїв ділового обороту, вимог розумності та справедливості.

Згідно з ч. 1 ст. 628 ЦК зміст договору становлять умови (пункти), визначені на розсуд сторін і погоджені ними, та умови, які є обов'язковими відповідно до актів цивільного законодавства.

Відповідно до ч. 1 ст. 638 ЦК договір є укладеним, якщо сторони в належній формі досягли згоди з усіх істотних умов договору, а абзац другий цієї норми визначає, що істотними умовами договору є умови про предмет договору, умови, що визначені законом як істотні або є необхідними для договорів цього виду, а також усі ті умови,

щодо яких за заявою хоча б однієї зі сторін має бути досягнуто згоди.

Крім того, за ч. 2 ст. 638 ЦК договір укладається шляхом пропозиції однієї сторони укласти договір (оферти) і прийняття пропозиції (акцепту) другою стороною.

Таким чином, за загальним правилом і з урахуванням статей 641, 642 ЦК моментом, із якого договір вважається укладеним, є момент досягнення сторонами згоди з усіх істотних умов договору, тобто повного і безумовного прийняття однією стороною пропозиції другої сторони укласти договір на визначених і добровільно погоджених ними умовах.

Разом із тим у ЦК (статті 206—210, 639, 640 ЦК, зокрема й у редакції, чинній до 1 січня 2013 р.) передбачені певні винятки з такого загального правила й зазначено, що моментом укладення договору може також бути надання йому письмової форми, передання майна чи вчинення іншої дії, нотаріальне посвідчення договору, його державна реєстрація.

За таких обставин укладення договору є певним процесом (від направлення оферти до моменту надання договору юридичної сили), а не моментальною, одноактною дією, та фактично складається з кількох стадій, що слідують поспідовно одна за одною, а саме: подання однією стороною пропозиції щодо укладення договору другій стороні, узгодження істотних умов договору (в тому числі шляхом проведення переговорів), прийняття погодженої пропозиції другою стороною, надання договору необхідної форми (з урахуванням законодавчих вимог), а за необхідності — нотаріальне посвідчення та державна реєстрація договору.

Із огляду на указане слід чітко розмежовувати відповідні стадії, адже це дасть змогу правильно визначити обов'язкові дії сторін на кожній стадії та правові наслідки відповідних дій, зокрема й можливість визнання правочину недійсним.

Так, згідно з ч. 1 ст. 215 ЦК підставою недійсності правочину є недодержання в момент вчинення правочину стороною (сторонами) вимог, які встановлені частинами 1—3, 5 та 6 ст. 203 цього Кодексу.

Відповідно до ч. 3 ст. 203 ЦК волевиявлення учасника правочину має бути вільним і відповідати його внутрішній волі.

Отже, з урахуванням приписів ст. 202 ЦК правочин є поєднання внутрішньої волі та волевиявлення сторін і воля учасників правочину

полягає в їх обопільній, добровільній, усвідомленій згоді спільно досягти певної законної мети (набути, змінити або припинити цивільні права та обов'язки) шляхом прийняття на себе певних прав і обов'язків.

Таким чином, підставою для визнання недійсним договору за ч. 1 ст. 215 ЦК може бути встановлений судом дефект такого елемента правочину, як воля його учасника (учасників) — відсутність волі на укладення правочину або невідповідність волі та волевиявлення учасника (учасників) в момент вчинення правочину.

Розглядаючи це питання, слід враховувати наступне.

Як уже зазначалося, волевиявлення учасників правочину є зовнішнім виразом їх волі, а ч. 4 ст. 203 ЦК зобов'язано осіб, що вчиняють правочини, вчиняти їх у формі, встановленій законом.

Закон визначає лише дві форми правочину — усну та письмову, адже приписом ст. 205 ЦК передбачено, що правочин може вчинятися усно або в письмовій формі, сторони мають право обирати форму правочину, якщо інше не встановлено законом; правочин, для якого законом не встановлена обов'язкова письмова форма, вважається вчиненим, якщо поведінка сторін засвідчує їхню волю до настання відповідних правових наслідків, а у випадках, установлених договором або законом, воля сторони до вчинення правочину може виражатися її мовчанням.

Умови, за якими правочин може укладатися в усній формі, визначені ст. 206 ЦК, а правочини, які належить вчиняти у письмовій формі, та вимоги до письмової форми правочину передбачені статтями 207, 208 ЦК.

За змістом ст. 207 ЦК правочин вважається таким, що вчинений у письмовій формі, якщо його зміст зафіксовано в одному або кількох документах, у листах, телеграмах, якими обмінялися сторони, або якщо воля сторін виражена за допомогою телетайпного, електронного або іншого технічного засобу зв'язку. Правочин вважається таким, що вчинений у письмовій формі, якщо він підписаний його стороною (сторонами).

Також слід звернути увагу на те, що ЦК у статтях 209, 210 визначає лише умови, за наявності яких правочин підлягає обов'язковому нотаріальному посвідченню та/або державній реєстрації, але хоч нотаріальне посвідчення і можна визнати певним обов'язковим атрибутом письмової форми договору, ні таке посвідчення, ні тим більше державну реєстрацію договору

все ж не слід цілком ототожнювати з таким поняттям, як «форма вчинення правочину».

Так, згідно з положеннями ст. 209 ЦК нотаріальному посвідченню підлягає лише той правочин, який вчинений у письмовій формі, й лише у випадках, встановлених законом або домовленістю сторін. Нотаріальне посвідчення правочину здійснюється нотаріусом або іншою посадовою особою, яка відповідно до закону має право на вчинення такої нотаріальної дії, шляхом вчинення на документі, в якому викладено текст правочину, посвідчувального напису. Нотаріальне посвідчення може бути вчинене на тексті лише такого правочину, який відповідає загальним вимогам, установленим ст. 203 цього Кодексу.

У разі укладення договору в письмовій формі саме в момент письмової фіксації в документі змісту договору та після його підписання сторони договору фактично завершують «вольову» стадію вчинення правочину, виражаючи у визначений законом спосіб свою внутрішню волю та обопільну згоду на його вчинення, в тому числі й підтверджуючи факт досягнення згоди з усіх істотних умов договору

Ст. 210 ЦК передбачає, що правочин підлягає державній реєстрації лише у випадках, установлених законом. Такий правочин є вчиненим з моменту його державної реєстрації. Перелік органів, які здійснюють державну реєстрацію, порядок реєстрації, а також порядок ведення відповідних реєстрів встановлюються законом.

Системний аналіз зазначених приписів закону дає підстави для висновку про те, що у разі укладення договору в письмовій формі саме в момент письмової фіксації в документі змісту договору та після його підписання сторони договору фактично завершують «вольову» стадію вчинення правочину, виражаючи у визначений законом спосіб свою внутрішню волю та обопільну згоду на його вчинення, в тому числі й підтверджуючи факт досягнення згоди з усіх істотних умов договору.

Нотаріально посвідченим та/або зареєстрованим у відповідному державному реєстрі може бути лише той правочин, умови якого вже погоджені сторонами й текст (зміст) якого викладений у письмовій формі та який безумовно відповідає загальним вимогам дійсності правочинів за ст. 203 ЦК. Тому і нотаріальне посвідчення, і державна реєстрація договору є такими стадіями його укладення, які певним чином виходять за межі волі сторін, адже передбачають деяке правомірне адміністративне втручання компетентного державного органу чи уповноваженої державою посадової особи в договірні відносини сторін із

метою забезпечення додержання законності учасниками договірних правовідносин.

Якщо нотаріальне посвідчення договору переважно відбувається одночасно з наданням договору письмової форми та його підписанням (текст договору виготовляється на спеціальному бланку нотаріального документа) і саме нотаріуси свого часу разом із нотаріальною діяльністю також виконували функції державних реєстраторів певних видів правочинів (згідно з Тимчасовим порядком державної реєстрації правочинів, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 26 травня 2004 р. № 671), то час державної реєстрації договорів оренди землі в більшості випадків не збігався з часом підписання письмового договору, адже нотаріус не був державним реєстратором цих договорів навіть у випадку їх нотаріального посвідчення за бажанням сторін згідно зі ст. 14 Закону № 161-IV, і реєстрація договорів оренди здійснювалася органами земельних ресурсів.

Державна реєстрація правочину, як і речового права, є актом офіційного визнання і підтвердження державою відповідного факту, а фактично — записом (у реєстрі, списку, книзі обліку), тобто фіксацією явищ, обставин, фактів із метою надання їм юридичної сили та статусу актів, офіційно визнаних державою

Аналіз норм Закону № 1952-IV, у тому числі й у редакції, чинній до 16 березня 2010 р., в їх системному зв'язку з нормами підзаконних нормативно-правових актів (порядків державної реєстрації правочинів, про які вже зазначалося), дає підстави для висновку, що державна реєстрація правочину, як і речового права, є актом офіційного визнання і підтвердження державою відповідного факту, а фактично — записом (у реєстрі, списку, книзі обліку), тобто фіксацією явищ, обставин, фактів із метою надання їм юридичної сили та статусу актів, офіційно визнаних державою.

Таким чином, цілком очевидно, що правочин, який за законом підлягає державній реєстрації, набуває юридичної чинності саме з моменту державної реєстрації. Однак такий договір може бути визнаний недійсним із підстав, передбачених ч. 3 ст. 203, ч. 1 ст. 215 ЦК, у разі, якщо буде встановлено дефект волі (відсутність волі сторони або невідповідність волі сторони волевиявленню) саме на той момент, коли сторони договору раніше в належній формі досягли згоди з усіх істотних його умов, тобто підписали договір як письмовий документ із обопільно узгодженим текстом.

Тому, враховуючи також положення ст. 214 ЦК, сам факт подальшої односторонньої незгоди

сторони з реєстрацією раніше підписаного нею договору не може визнаватися обставиною для визнання договору недійсним через зазначені підстави.

Підсумовуючи указане, нагадаємо, що з 1 січня 2013 р. із Закону № 161-IV виключено статті 18 та 20, а ч. 3 ст. 640 ЦК діє в новій редакції, й відповідно із зазначеного часу державна реєстрація договору оренди землі як дія, що є обов'язковою для набуття таким договором чинності, скасована.

Проте варто пам'ятати, що при вирішенні спорів про визнання недійсними договорів оренди землі, які підлягали державній реєстрації згідно з чинним до 1 січня 2013 р. законодавством, із підстав відсутності в сторони договору волі на його укладення, правове значення має наявність такої волі на момент досягнення сторонами договору згоди в належній формі з усіх істотних умов договору, а не на момент його державної реєстрації.

Також слід зазначити, що проаналізовані питання недійсності договорів оренди землі, які підлягали державній реєстрації, не єдині, що викликають певні проблеми в правозастосуванні. Існують також труднощі у розумінні правових наслідків відсутності державної реєстрації правочину для осіб, що є учасниками правочину, який не вчинено.

Як уже зазначалося, згідно зі ст. 210 ЦК у випадках, визначених законом, саме момент державної реєстрації правочину визнається моментом вчинення правочину, а це означає таке.

Незарєєстрований договір, хоча й узгоджений учасниками правочину та підписаний ними, не є укладеним незалежно від причин, що призвели до відсутності його державної реєстрації, але договір, який пройшов державну реєстрацію, хоча й за спливом певного строку після його підписання, є таким, що укладений, проте має юридичну чинність виключно з моменту реєстрації.

Правильне визначення моменту укладення договору (вчинення правочину) надзвичайно важливе для з'ясування характеру правовідносин, що склалися між особами, які фігурують як сторони в договорі, що не є укладеним, а також для визначення правової норми, що регулює зазначені правовідносини, та установлення юридичних наслідків, пов'язаних із такими діями вказаних осіб.

На цьому Верховний Суд України наголошував у постанові Пленуму від 6 листопада

2009 р. № 9 «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними», роз'яснивши в п. 8 цієї постанови, що судам необхідно правильно визначати момент вчинення правочину, адже підставою недійсності правочину є недодержання стороною (сторонами) вимог, які встановлені ст. 203 ЦК, саме на момент вчинення правочину, й відповідно правочин, який не вчинено, не може бути визнаний недійсним і до такого правочину не можуть бути застосовані наслідки недійсності правочину.

Послідовно притримуючись такої позиції, варто додати, що зазначений підхід цілком виправданий, адже договір, що не є укладеним, не став правочином і не відбувся як юридичний факт, тобто договір фактично не існує.

Документ може називатися договором і навіть бути оформленим як письмовий договір із додержанням вимог щодо форми та змісту договору певного виду чи звичаїв ділового обороту, але якщо сторони не виконують окремі приписи закону і не наступить момент вчинення правочину (наприклад, не буде здійснена державна реєстрація правочину), то такий документ не мав, не має і не матиме юридичної сили й жодна з умов, хоч і зазначених у такому документі як зобов'язання, не має обов'язкової сили для осіб, указаних у документі сторонами договору.

Такі висновки підтверджують, що договір, який не є укладеним, не породжує правових наслідків, на досягнення яких він був спрямований. Тому договір, який не є укладеним, не може слугувати підставою для вимог його сторони (сторін), якщо ці вимоги обґрунтовуються правилами регулювання договірних правовідносин і спрямовані, наприклад, на примусове виконання обов'язку в натурі чи відшкодування збитків за договором, на тлумачення, зміну чи розірвання договору, визнання договору недійсним тощо.

Варто звернути увагу на те, що у випадках, визначених законом, здійснення державної реєстрації правочину обов'язкове, однак наслідком відсутності реєстрації закон визнає лише констатацію факту, що в такому випадку правочин не є вчиненим. При цьому в законодавстві чітко не визначено особу (сторону), яка несе обов'язок із проведення державної реєстрації договору, як і не передбачено відповідальності за ухилення сторони (сторін) від здійснення такої реєстрації та/або правових способів, засобів чи механізмів впливу на таку недобросовісну сторону (сторони)

з метою її (їх) спонукання до здійснення державної реєстрації договору.

Дійсно, норма ч. 3 ст. 182 ЦК в редакції, чинній до 1 січня 2013 р., передбачала, що відмова у державній реєстрації правочинів щодо нерухомості, ухилення від реєстрації, відмова від надання інформації про реєстрацію можуть бути оскаржені в суді.

Однак ч. 2 ст. 182 ЦК в редакції, чинній до 1 січня 2013 р., було передбачено, що державна реєстрація правочинів є публічною і здійснюється відповідним органом, який зобов'язаний надавати інформацію про реєстрацію та зареєстровані права.

Можливість оскарження ухилення від реєстрації правочину законом була передбачена й відповідно могла бути використана виключно щодо оскарження дій (бездіяльності) органу, який здійснював державну реєстрацію правочину та порушив порядок її проведення, неправомірно відмовив у здійсненні реєстрації тощо, а не щодо дій (бездіяльності) сторін договору

Підзаконні нормативно-правові акти, прийняті для врегулювання порядку проведення державної реєстрації правочинів, визначали порядок здійснення реєстрації в частині повноважень і обов'язків саме органу реєстрації, але не містили норм, які б давали можливість покласти на сторону договору відповідальність за ухилення від його державної реєстрації.

Системний аналіз зазначених норм ЦК та підзаконних нормативно-правових актів щодо порядку проведення державної реєстрації свідчить про те, що можливість оскарження ухилення від реєстрації правочину законом була передбачена й відповідно могла бути використана виключно щодо оскарження дій (бездіяльності) органу, який здійснював державну реєстрацію правочину та порушив порядок її проведення, неправомірно відмовив у здійсненні реєстрації тощо, а не щодо дій (бездіяльності) сторін договору.

За відсутності спеціально регламентуючої такої питання правової норми необхідно керуватися загальними засадами цивільного законодавства, й у першу чергу принципом свободи договору (п. 3 ч. 1 ст. 3 ЦК). Тому рішенням суду не може бути зобов'язано сторони чи одну зі сторін здійснити державну реєстрацію правочину, оскільки це суперечитиме вказаному принципу.

Крім того, правове регулювання правовідносин, пов'язаних із договором, що не є укладеним, має ще одну особливість.

Як уже зазначалося, договір, що не є укладеним, не є вчиненим правочином і не породжує правових наслідків, зумовлених ним, але на

певних стадіях укладення такого договору особи, бажаючи набути статусу сторін договору, безсумнівно взаємодіяли між собою, їх дії могли створити певні правовідносини й призвести до деяких об'єктивних наслідків. У цьому контексті договір, що не є укладеним, виступає обставиною, яка в разі спору підлягає доведенню й може бути встановлена судом із додержанням вимог відповідного процесуального законодавства.

Висновок про застосування приписів гл. 83 ЦК до наслідків визначення договору таким, що не є укладеним, хоч і не передбачений прямим приписом цього Кодексу, але впливає внаслідок тлумачення і системного аналізу його норм, і подібна правозастосовна практика не є новою, тривалий час використовується в цивільному та господарському судочинстві

З огляду на зазначене можна дійти висновку, що в існуючому правовому полі перелік належних способів захисту прав учасників договору, що не є укладеним, досить обмежений, адже більшість визначених ЦК способів захисту порушеного права, як, наприклад, визнання договору недійсним та застосування наслідків його недійсності, розірвання чи зміна договору, примусове виконання зобов'язання, притягнення недобросовісного контрагента до відповідальності за порушення умов договору тощо, — застосовуються лише до вчинених правочинів (укладених договорів) і не можуть застосовуватися до правочинів, які не вчинені (договорів, що не є укладеними).

У зв'язку з цим виникає запитання, який же спосіб захисту права чи інтересу можуть обрати особи, що взаємодіяли між собою з метою укладення договору, створили певні наслідки такої взаємодії, але в кінцевому результаті договір за законом визначається як такий, що не є укладеним і не набув юридичної чинності?

Щоб відповісти на нього, розпочнемо з моделювання прикладу подібної ситуації.

Наприклад, після підписання укладеного в письмовій формі договору оренди земельної ділянки її власник (Особа 1), не чекаючи державної реєстрації правочину та не здійснюючи її самостійно (в той час, коли така реєстрація була обов'язковою умовою чинності правочину), передав ділянку в користування майбутньому орендарю (Особі 2). Останній прийняв ділянку, певний час безперешкодно користується землею та не повертав її власнику, але й не оплачував своє користування ділянкою та/або погіршував стан земельної ділянки і т.ін.

Якщо державна реєстрація цього договору так і не була проведена, то він не набув чинності та

вважається таким, що не є укладеним, і відповідно власник земельної ділянки (Особа 1) позбавлений законної можливості вимагати виконання договору, стягнення орендної плати чи вжиття інших договірних або законних засобів впливу на Особу 2 як на недобросовісного контрагента (орендаря). Більше того, договір не є укладеним і не може бути розірваний на підставі статей 651, 652 ЦК чи ст. ст. 31, 32 Закону № 161-XIV.

У відповідь на поставлене питання з огляду на наведений приклад слід зазначити, що у вказаній ситуації об'єктивно встановленими можуть бути наступні обставини: 1) наявність в Особи 1 права власності на об'єкт цивільного права — земельну ділянку; 2) факт добровільної передачі Особою 1 земельної ділянки у користування Особою 2 у зв'язку з їхнім обопільним наміром укласти договір оренди землі; 3) фактичне перебування земельної ділянки у користуванні Особи 2 та його тривалість; 4) відсутність між Особою 1 та Особою 2 договірних правовідносин у зв'язку з визначенням договору оренди землі таким, що не є укладеним, із підстав відсутності державної реєстрації договору.

Установлення вказаних обставин дає підстави для висновку, що Особа 2 не має підстав для користування земельною ділянкою, адже їхній із Особою 1 намір вступити в договірні правовідносини так і залишився юридично нереалізованим, оскільки договір оренди не набув юридичної чинності.

Таким чином, користування Особою 2 чужим майном, земельною ділянкою, за законом визнається безпідставним, а володіння — незаконним, незалежно від того, що договір оренди земельної ділянки як документ було письмово оформлено й підписано, а земельну ділянку її власник (Особа 1) передав майбутньому орендарю (Особі 2) добровільно.

До правовідносин цих осіб повинні застосовуватися наслідки, що регулюють позадоговірні зобов'язання з безпідставного набуття, збереження майна (гл. 83 ЦК), адже земельна ділянка перейшла в користування Особи 2 без відповідної правової підстави (договору).

Висновок про застосування приписів гл. 83 ЦК до наслідків визначення договору таким, що не є укладеним, хоч і не передбачений прямим приписом цього Кодексу, але впливає внаслідок тлумачення і системного аналізу його норм, і зауважимо, що подібна правозастосовна практика не є новою, тривалий час використовується

в цивільному та господарському судочинстві, а також закріплена роз'ясненнями Пленуму Верховного Суду України в постанові від 6 листопада 2009 р. № 9 «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними» та Пленуму Вищого господарського суду України в постанові від 29 травня 2013 р. № 11 «Про деякі питання визнання правочинів (господарських договорів) недійсними».

Отже, згідно з частинами 1, 2 ст. 1212 ЦК особа, що набула майно або зберегла його у себе за рахунок іншої особи (потерпілого) без достатньої правової підстави (безпідставно набуте майно), зобов'язана повернути потерпілому це майно. Особа зобов'язана повернути майно і тоді, коли підстава, на якій воно було набуте, згодом відпала. Положення цієї глави застосовуються незалежно від того, чи безпідставне набуття або збереження майна було результатом поведінки набувача майна, потерпілого, інших осіб чи наслідком події.

Якщо обставини спору унеможливають визначення обґрунтованого розміру доходу від земельної ділянки, то юридично адекватним механізмом для розрахунку розміру грошових вимог може стати використання звичайної ціни орендної плати, що склалася на ринку оренди земель у відповідному регіоні, за користування земельними ділянками аналогічного цільового призначення та подібного (максимально наближеного) місця розташування, якісного стану земельних угідь

Тому в позадоговірних зобов'язаннях із безпідставного збагачення основним способом захисту порушеного права власника є повернення йому майна, і відповідно власник земельної ділянки, Особа 1, має законне право вимагати її повернення в натурі згідно з положеннями ст. 1213 ЦК.

Крім того, відповідно до абзацу 1 ч. 1 ст. 1214 ЦК особа, яка набула майно або зберегла його у себе без достатньої правової підстави, зобов'язана відшкодувати всі доходи, що вона одержала або могла одержати від цього майна з часу, коли ця особа дізналася або могла дізнатися про володіння цим майном без достатньої правової підстави. З цього часу вона відповідає також за допущене нею погіршення майна.

Таким чином, Особа 1 має право вимагати відшкодування доходів від безпідставно набутої Особою 2 земельної ділянки та/або збитків у зв'язку з погіршенням її стану за наявності відповідних підстав. При цьому визначення розміру грошових коштів, які має право одержати власник (Особа 1) за час користування його майном Особою 2, не залежить від розміру орендної плати за користування земельною ділянкою, що

зазначений у підписаному ними договорі оренди, адже цей договір не є укладеним і не породжує жодних правових наслідків, зумовлених ним.

У випадку, якщо обставини спору унеможливають визначення обґрунтованого розміру доходу від земельної ділянки, то юридично адекватним механізмом для розрахунку розміру грошових вимог Особи 1 може стати використання звичайної ціни орендної плати, що склалася на ринку оренди земель у відповідному регіоні, за користування земельними ділянками аналогічного цільового призначення та подібного (максимально наближеного) місця розташування, якісного стану земельних угідь.

Варто також пам'ятати, що згідно з абзацом 2 ч. 1 ст. 1214 ЦК особа, яка набула майно або зберегла його у себе без достатньої правової підстави, має право вимагати відшкодування зроблених нею необхідних витрат на майно від часу, з якого вона зобов'язана повернути доходи.

Тому видається цілком обґрунтованим, що

Особа 2 із зазначених підстав вправі заявити зустрічну вимогу про відшкодування таких витрат, доводячи, що вони були необхідними (тобто такими, без проведення яких земельна ділянка не могла бути збережена або сталося б значне погіршення її стану) й зроблені у зв'язку з користуванням земельною ділянкою, а це може слугувати правовою підставою для проведення заліку взаємних грошових вимог Особи 1 та Особи 2, якщо вони будуть визнані обґрунтованими й доведеними.

Підсумовуючи, можна також зауважити, що до 1 січня 2013 р. законодавство передбачало існування інших, крім договорів оренди землі, правочинів, які підлягали державній реєстрації та відповідно визнавалися вчиненими (а договори — укладеними) лише з моменту здійснення такої реєстрації (наприклад, договір купівлі-продажу земельної ділянки, єдиного майнового комплексу, житлового будинку (квартири) або іншого нерухомого майна (ст. 657 ЦК в редакції, чинній до 1 січня 2013 р.), договір про передачу нерухомого майна під виплату ренти (ст. 732 ЦК в тій же редакції), договір довічного утримання (догляду), за яким передається набувачеві у власність нерухоме майно (ст. 745 ЦК в тій же редакції).

Договори указаних видів були і можуть бути в подальшому об'єктами спорів, пов'язаних із наслідками відсутності державної реєстрації договорів, чи спорів, які виникають між учасниками правочинів з приводу їх недійсності у зв'язку

з дефектом волі сторони як із загальних підстав ч. 3 ст. 203, ч. 1 ст. 215 ЦК, так і зі спеціальних підстав, наприклад, за статтями 225, 229—231, 233 ЦК, оскільки приписи вказаних норм підставою недійсності правочину визначають окремий дефект волі (неусвідомлюване ставлення сторони до значення дій та (або) неможливість керувати ними, помилка, обман, насильство, вплив тяжкої обставини), який повинен існувати на момент вчинення правочину.

Наприклад, згідно з ч. 1 ст. 225 ЦК правочин, який дієздатна фізична особа вчинила у момент, коли вона не усвідомлювала значення своїх дій та (або) не могла керувати ними, може бути визнаний судом недійсним за позовом цієї особи, а в разі її смерті — за позовом інших осіб, чії цивільні права або інтереси порушені.

Таким чином, у випадку, якщо з підстав ст. 225 ЦК заявлено позов про визнання недійсним договору, що підлягав державній реєстрації, але час підписання договору, укладеного в письмовій формі, з тих чи інших причин не збігається з часом його державної реєстрації, то встановленню

підлягають факти й обставини, які свідчать про усвідомлення стороною значення своїх дій та (або) спроможність сторони керувати своїми діями саме на той момент, коли сторони договору досягли згоди в належній формі з усіх істотних умов договору, а не на момент його державної реєстрації.

Зазначене свідчить, що при вирішенні питання про недійсність договорів тих видів, які до 1 січня 2013 р. підлягали державній реєстрації, правильне визначення моментів погодження особами усіх істотних умов договору та вчинення правочину є надзвичайно важливим для вибору способу захисту порушеного права. Тому наведені в цій статті обґрунтування, висновки та пропозиції можуть бути застосовані та враховані не лише в правовідносинах, які пов'язані з договорами оренди землі, а й при регулюванні інших подібних правовідносин, оскільки висновки зроблені на основі загальних правил і принципів визначення моменту вчинення правочину та правового регулювання цивільних правовідносин, пов'язаних із державною реєстрацією правочинів.

До відома авторів

До розгляду у «Віснику Верховного Суду України» приймаються оригінали авторських статей/матеріалів обсягом не більше одного авторського аркуша (40 тис. знаків) українською мовою у друкованому та електронному вигляді (формат текстового файла .rtf або .doc, кегль шрифту 14 pt, інтервал між рядками 1.5). Рукописні оригінали не приймаються.

Оригінал має бути обов'язково підписаний автором (усіма співавторами). До нього додаються фото авторів (розмір 10×15 см), віддруковане на фотопапері без тиснення або записане на електронному носії (формат відповідного файла .jpg, розподільна здатність зображення 300 dpi), а також короткі анкетні дані: прізвище, ім'я та по батькові, місце роботи, посада, вчений ступінь, адреса (із зазначенням поштового індексу та адміністративного району, в тому числі у місті), контактні телефони, факс, адреса електронної пошти, ідентифікаційний номер, письмовий дозвіл видавництву на обробку та зберігання персональних даних. Ілюстрації (фотографії) до тексту також мають супроводжуватися відповідними підписами.

Відповідно до вимог ВАК наукові статті повинні мати такі необхідні елементи: постанов-

ка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких пропонується розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з проведеного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі.

До тексту статті долучається анотація (у середньому — 500 друкованих знаків) українською мовою, а також рішення кафедри вузу чи відділу наукової установи про рекомендацію статті до опублікування.

Якщо статтю або окремі її фрагменти (цитати, епіграф тощо) перекладено українською мовою з російської, англійської або іншої іноземної мови, необхідно подати ксерокопію оригіналу.

Автори мають дотримуватися таких вимог до оформлення посилань на літературні джерела: зазначити прізвища авторів, укладачів, відповідальних редакторів та ін., видавництво, рік і місце видання, загальну кількість сторінок або номер сторінки, з якої взято цитату. Бібліогра-

фічний опис іноземних джерел потрібно подавати мовою оригіналу, долучаючи до статті ксерокопію титульних сторінок цих видань. Нумерація виноска має бути єдиною для всієї статті (а не для кожної сторінки окремо), наводити їх слід на відповідних сторінках, а не в кінці статті.

При посиланні на нормативно-правовий акт необхідно зазначити його повну назву, дату прийняття, номер (для відомчих — коли і ким затверджено), коли й за яким номером зареєстровано в Міністерстві юстиції України, а також офіційне джерело опублікування первісного тексту та змін і доповнень.

Автори не повинні передавати ці ж матеріали іншим виданням до вирішення питання про їх опублікування у «Віснику Верховного Суду України». Редакція може не поділяти думку авторів статей. Відповідальність за достовірність інформації, що міститься в опублікованих матеріалах, точність посилань на нормативні акти й інші джерела несуть автори.

Рукописи повертаються лише в разі, коли буде визнано доцільним їх доопрацювання. Редакція має право редагувати, скорочувати надіслані матеріали та змінювати їхні назви з подальшим погодженням із автором.

А.Г. Ярема,
заступник Голови
Верховного Суду України —
секретар Судової палати
у цивільних справах,
заслужений юрист України

А.В. Лужанський,
науковий консультант
управління забезпечення
діяльності Судової пала-
ти у цивільних справах
Верховного Суду України,
кандидат юридичних наук,
заслужений юрист України

S u m m a r y

The article examines legal nature of the expenditures of the State Budget of Ukraine carried out by the state following the payment of just satisfaction to the person; details of reimbursement of damages by way of recourse sustained by the state after the judgments of the European Court of Human Rights have been executed

Особливості відшкодування збитків, завданих державі внаслідок виплати справедливої сатисфакції за рішеннями Європейського суду з прав людини

Якщо Європейський суд з прав людини (далі — Суд) визнає факт порушення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція) або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткове відшкодування, Суд, у разі необхідності, відповідно до ст. 41 Конвенції, надає потерпілій стороні справедливу сатисфакцію. Така сатисфакція (певна грошова сума на відшкодування матеріальної та/або моральної шкоди, завданої порушенням Конвенції; витрат, пов'язаних зі зверненням до Суду) також може бути визначена у рішеннях Суду щодо дружнього врегулювання або про схвалення умов односторонньої декларації суми грошової виплати на користь стягувача.

В Україні такі виплати здійснюються за рахунок коштів Державного бюджету України, що узгоджується з положеннями ч. 2 ст. 25 Бюджетного кодексу України (далі — БК), якою, зокрема, передбачено, що відшкодування відповідно до закону шкоди, завданої фізичній чи юридичній особі внаслідок незаконно прийнятих рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, а також їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень, здійснюється державою у порядку, визначеному законом. Також підпунктом 9 п. 9 розд. VI «Прикінцеві та перехідні положення» БК встановлено, що до законодавчого врегулювання безспірного списання коштів бюджету та відшкодування збитків, завданих бюджету, кошти, відшкодовані державою з державного бюджету (Автономною Республікою Крим (далі — АРК), органами місцевого самоврядування з місцевих бюджетів) згідно з цим пунктом, вважаються збитками державного бюджету (місцевих бюджетів).

Згідно з ч. 5 ст. 9 Закону від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» (далі — Закон № 3477-IV) орган представництва, яким відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 31 травня 2006 р. № 784 є Міністерство юстиції України (далі — Мін'юст України), зобов'язаний протягом шести місяців з моменту, визначеного в ч. 4 ст. 8 цього Закону, звернутися до суду з позовом про відшкодування збитків, завданих Державному бюджету України внаслідок виплати відшкодування. Як бачимо, в такий спосіб законодавець установив певний обов'язок органу державної влади, однак підстав та механізму відповідальності особи, що завдала збитків, цей Закон не визначає.

Разом із цим, на виконання рішень Суду сплачуються кошти у великих розмірах.

Так, станом на 26 вересня 2013 р. Україна, починаючи з 2001 р., сплатила 199 млн 320 тис. 317 грн, з них у 2013 р. — 59 млн 373 тис. 206 грн. Відшкодування в розмірі 435 тис. євро, яке було сплачено сімнадцяти заявникам на виконання рішення від 17 січня 2013 р. у справі «Карабет та інші проти України» (заяви № 38906/07, 52025/07), Мініюст України кваліфікувало як найбільшу суму компенсації за зазначений період, присуджену фізичним особам у рішеннях проти України¹.

З огляду на назву ст. 22 ЦК збитки є складовим елементом шкоди, а їх відшкодування — один із способів відшкодування майнової шкоди. Однак, згідно із ч. 1 цієї норми, особа, якій завдано збитків, має право на їх відшкодування лише за умови, що збитки зумовлені порушенням її цивільного права. На конкретний вид порушеного права вказує і положення п. 8 ч. 2 ст. 16 ЦК, відповідно до якого відшкодування збитків є одним зі способів захисту цивільних прав та інтересів

На виконання рішень Суду державна виконавча служба у 2013 р. направила до Мініюсту вимоги на загальну суму 113 млн 649 тис. 300 грн, з яких було виплачено 84 млн 980 тис. 200 грн. Станом на 1 січня 2014 р. несплачений залишок становив 28 млн 669 тис. 100 грн².

Варто звернути увагу й на такі рішення, інформації про виконання яких немає:

– від 20 червня 2013 р. у справі «Писарський та інші проти України»³, яким на користь 163 заявників присуджено 326 тис. євро;

– від 20 червня 2013 р. у справі «Цибулько та інші проти України»⁴, яким на користь 248 заявників присуджено 496 тис. євро;

– від 18 липня 2013 р. у справі «Москаленко та інші проти України»⁵, яким на користь 247 заявників присуджено 494 тис. євро;

– від 25 липня 2013 р. у справі «Хворостяной та інші проти України»⁶, яким на користь 235 заявників присуджено 470 тис. євро.

Ці рішення Суду стосуються невиконання рішень національних судів щодо перерахунку

пенсій, інших соціальних виплат, заробітної плати та інших видів виплат, що мають здійснюватися за рахунок коштів держави.

Не можна також не згадати про рішення від 25 липня 2013 р. у справі «Агрокомплекс» проти України⁷, яким нашу державу зобов'язано виплатити 27 млн євро справедливої компенсації (упродовж двох років) і 30 тис. євро в рахунок покриття витрат. Розмір присудженої компенсації став одним із найбільших в історії Суду і рекордним для України.

Так, процес стягнення збитків, завданих державі внаслідок виплати справедливої сатисфакції за рішеннями Суду, безпосередньо впливає на формування доходної та витратної частин державного бюджету.

Попри те, що протягом останніх років загальнотеоретичні питання відшкодування збитків досліджували такі автори, як Т.С. Ківалова, Т.М. Підлубна, І.В. Подколзін, А.В. Янчук⁸ та інші, відшкодування збитків внаслідок виплати справедливої сатисфакції предметом окремого дослідження не було, що є невирішеною раніше частиною загальної проблеми забезпечення майнових прав держави.

Мета статті — з'ясувати правову природу відповідних витрат Державного бюджету України, особливості їх відшкодування, а також сформулювати пропозиції з удосконалення чинного законодавства.

Зазначимо, що судовий захист охоплює не лише основні права людини, а й інші права, що гарантуються чинним законодавством, у т.ч. і цивільні. До того ж, держава Україна та інші суб'єкти публічного права є повноправними учасниками цивільних відносин (ч. 2 ст. 2 Цивільного кодексу України; далі — ЦК).

З огляду на назву ст. 22 ЦК збитки є складовим елементом шкоди, а їх відшкодування — один із способів відшкодування майнової шкоди. Однак, згідно із ч. 1 цієї норми, особа, якій завдано збитків, має право на їх відшкодування лише за умови, що збитки зумовлені порушенням її

² Див.: <http://pravo.ua/news.php?id=0040373>

³ Див.: Рішення Європейського суду з прав людини від 20 червня 2013 р. у справі «Писарський та інші проти України» (заява № 20397/07 та 164 інших заяв) // <http://www.minjust.gov.ua/file/31024>

⁴ Див.: Рішення Європейського суду з прав людини від 20 червня 2013 р. у справі «Цибулько та інші проти України» (заява № 65656/11 та 249 інших заяв) // <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1079.6364.0>

⁵ Див.: Рішення Європейського суду з прав людини від 18 липня 2013 р. у справі «Москаленко та інші проти України» (заява №1270/12 та 249 інших заяв) // http://sites.google.com/site/kv8888232/home/%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D0%B4_CASE_OF_MOSKALENKO_AND_OTHERS_v_UKRAINE.docx?attredirects=0

⁶ Див.: Рішення Європейського суду з прав людини від 25 липня 2013 р. у справі «Хворостяной та інші проти України» (заява № 54552/09 та 249 інших заяв) // <http://www.minjust.gov.ua/file/27503>

⁷ Див.: Рішення Європейського суду з прав людини від 25 липня 2013 р. у справі «Агрокомплекс» проти України» (заява № 23465/03) // http://agrokompleks.com.ua/images/echr_judgment_agrokompleks_ukr.pdf

⁸ Див., напр.: Ківалова Т.С. Деякі питання характеристики суб'єктів зобов'язань відшкодування шкоди // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Юридические науки». — Т. 21. — № 1. — 2008. — С. 132—138; Підлубна Т.М. Захист законного інтересу за допомогою категорії абстрактних збитків // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наук. праць. Вип. 492. Правознавство. — Чернівці, 2009. — С. 67—72; Підлубна Т.М. Відшкодування збитків: теоретичні проблеми розуміння у сфері захисту цивільних прав та інтересів // Держава і право: Збірник наук. праць. Юрид. і політ. науки. Вип. 48. — 2010. — С. 351—357; Подколзін І.В. Збитки та їх відшкодування в договірному праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — К., 2010. — 20 с.; Янчук А. До питання про універсальність відшкодування збитків за Цивільним кодексом України // Підприємництво, господарство і право. — 2010. — №1. — С. 126.

цивільного права. На конкретний вид порушеного права вказує і положення п. 8 ч. 2 ст. 16 ЦК, відповідно до якого відшкодування збитків є одним зі способів захисту цивільних прав та інтересів.

Відшкодування в порядку регресу збитків, завданих Державному бюджету України внаслідок виконання рішення Суду, має деякі особливості, які, зокрема, полягають у тому, що за сучасного стану праворегулювання реальна реалізація державою права на захист її майнових прав у зазначеній категорії справ можлива лише за умови правильного вибору належного відповідача

У контексті нашого дослідження з'ясуємо такі питання:

– чи можна пов'язувати факт визнання Судом порушення Україною положень Конвенції з таким наслідком, як підтвердження вини конкретного органу державної влади, тієї чи іншої його посадової (службової) особи, і вважати його підставою для їхньої цивільно-правової відповідальності;

– чи є кошти, сплачені за рахунок коштів Державного бюджету України на виплату справедливої сатисфакції (в розумінні Конвенції) і визначені як збитки у ч. 5 ст. 9 Закону № 3477-IV, збитками у розумінні положень ЦК;

– чи створює факт такої виплати передумови для виникнення цивільних відносин між державою та особою-заподіювачем шкоди (деліквентом) і чи завжди можна встановити таку особу, зокрема персоніфікувавши фізичну особу;

– чи порушує виплата справедливої сатисфакції цивільне право держави.

У ч. 2 ст. 22 ЦК законодавець чітко визначив поняття збитків та класифікував їх як: 1) втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки); 2) доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (упущена вигода).

Відповідно до ч. 1 ст. 1191 ЦК особа, яка відшкодувала шкоду, завдану іншою особою, має право зворотної вимоги (регресу) до винної особи у розмірі виплаченого відшкодування, якщо інший розмір не встановлений законом.

З огляду на те, що списання відповідних коштів на виконання рішень Суду здійснюється Державною казначейською службою України, позивачем виступає Мін'юст України в інтересах держави в особі цієї Служби.

Аналіз судової практики Конституційного Суду України та судів загальної юрисдикції свідчить, що відшкодування в порядку регресу збитків, завданих Державному бюджету України внаслідок

виконання рішення Суду, має деякі особливості, які, зокрема, полягають у тому, що за сучасного стану праворегулювання реальна реалізація державою права на захист її майнових прав у зазначеній категорії справ можлива лише за умови правильного вибору належного відповідача.

Можна констатувати, що змістовно-герменевтичний концепт діяльності держави та її відповідальності за свою діяльність перед особою знайшов своє втілення у ч. 2 ст. 3 Конституції України, відповідно до якої права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Основний Закон України гарантує кожному право на відшкодування за рахунок держави шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень, у т. ч. і внаслідок безпідставного засудження (ст. 56, ч. 4 ст. 62).

Конституційний Суд України зазначив, що відносини, які виникають між фізичною чи юридичною особою і представниками органів влади під час здійснення ними владних повноважень, є публічно-правовими і поділяються, зокрема, на правовідносини у сфері управлінської діяльності та правовідносини у сфері охорони прав і свобод людини і громадянина, а також суспільства від злочинних посягань⁹.

Отже, природа юридичної відповідальності держави є публічно-правовою, а не цивільно-правовою.

Відповідно до підпункту 10 п. 9 розд. VI «Прикінцеві та перехідні положення» БК посадові та службові особи органів державної влади (органів влади АРК, органів місцевого самоврядування), дії яких завдали шкоди, що відшкодована з бюджету, несуть цивільну, адміністративну та кримінальну відповідальність згідно з законом. У разі встановлення в діях посадової, службової особи органів державної влади (органів влади АРК, органів місцевого самоврядування) складу

⁹ Див.: Пункт 4.1 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 14 грудня 2011 р. № 19-рп/2011 у справі за конституційним зверненням громадянина Осетрова С. В. щодо офіційного тлумачення положень ч. 2 ст. 55 Конституції України, ч. 2 ст. 2, п. 2 ч. 3 ст. 17 Кодексу адміністративного судочинства України, ч. 3 ст. 110, ч. 2 ст. 236 Кримінально-процесуального кодексу України та конституційним поданням Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ щодо офіційного тлумачення положень статей 97, 110, 234, 236 Кримінально-процесуального кодексу України, статей 3, 4, 17 Кодексу адміністративного судочинства України в аспекті ст. 55 Конституції України (справа про оскарження бездіяльності суб'єктів владних повноважень щодо заяв про злочини) // Офіційний вісник України. — 2011. — № 101. — Ст. 3724. — С. 72.

злочину за обвинувальним вироком суду щодо неї, який набрав законної сили:

– лише до такої особи може бути пред'явлено вимоги фізичних і юридичних осіб щодо відшкодування упущеної майнової вигоди та моральної шкоди у встановленому порядку;

– органи державної влади (органи влади АРК, органи місцевого самоврядування) в установленому законодавством порядку реалізують право зворотної вимоги (регресу) до цієї особи щодо відшкодування збитків, завданих державному бюджету (місцевим бюджетам), у розмірі виплаченого відшкодування, якщо інше не встановлено законодавством.

Щодо розмежування відповідальності за зобов'язаннями держави між нею та створеними державою юридичними особами, за загальним правилом, визначеним ч. 1 ст. 174, ч. 2 ст. 176 ЦК, така відповідальність є автономною — держава відповідає за своїми зобов'язаннями, але створені нею юридичні особи відповідальності за такими зобов'язаннями не несуть

Разом із тим, вважаємо, що, урахувавши положення ч. 2 ст. 4 ЦК, застосувати положення БК та Закону № 3477-IV до цивільних зобов'язань щодо відшкодування шкоди неможливо, оскільки зазначені нормативно-правові акти не є актами цивільного законодавства.

На наш погляд, правильність такого підходу підтверджують і висновки науковців, наприклад: «цивільне законодавство являє собою усю сукупність формально закріплених норм, які регулюють цивільні відносини» та є «сукупністю форм вираження нормативної частини цивільного права у об'єктивному сенсі останнього»¹⁰; акт цивільного законодавства — це «рішення компетентного суб'єкта права, прийняте в односторонньому вольовому порядку, що встановлює, змінює або припиняє цивільні права й обов'язки»¹¹.

У свою чергу, згідно з ч. 1 ст. 8 ЦК, в порядку аналогії закону підлягають застосуванню правові норми цього Кодексу, інших актів цивільного законодавства, що регулюють подібні за змістом цивільні відносини.

Щодо розмежування відповідальності за зобов'язаннями держави між нею та створеними державою юридичними особами, за загальним правилом, визначеним ч. 1 ст. 174, ч. 2 ст. 176 ЦК, така відповідальність є автономною — держава

відповідає за своїми зобов'язаннями, але створені нею юридичні особи відповідальності за такими зобов'язаннями не несуть.

Конституційний Суд України, зазначивши, що державні органи як юридичні особи несуть юридичну відповідальність лише за своїми договірними зобов'язаннями, визнав такими, що не відповідають Конституції України, положення ст. 32 Закону України «Про Державний бюджет України на 2000 рік» та ст. 25 Закону України «Про Державний бюджет України на 2001 рік», згідно з якими за рахунок коштів на утримання судів, Генеральної прокуратури України, Служби безпеки України, Міністерства внутрішніх справ України здійснюється відшкодування шкоди, завданої громадянам незаконними діями органів дізнання, попереднього (досудового) слідства, прокуратури і суду¹².

Зауважимо, що чинне цивільне законодавство, передбачаючи право зацікавленої особи на зворотну вимогу (регрес) до винної особи, такою визначає виключно посадову (службову) особу органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду, але за умови встановлення в її діях складу кримінального правопорушення за обвинувальним вироком суду щодо неї, який набрав законної сили (ч. 3 ст. 1191 ЦК).

Таким чином, зазначені посадові та службові особи поза відповідними кримінально-процесуальними рамками не є суб'єктами цивільної відповідальності в порядку регресу.

Іншими словами, **публічно-правова відповідальність та цивільно-правова відповідальність** — це різнопланові категорії, що перебувають у різних площинах правового виміру та за жодних обставин не трансформуються одна в одну.

Отже, відповідальність за рішеннями Суду повинна нести безпосередньо держава Україна, а не створені нею юридичні особи чи згадана вище категорія фізичних осіб.

Така правова позиція послідовно втілюється у правозастосовчу практику та знаходить відображення в рішеннях судів загальної юрисдикції.

Так, наприклад, у справах за позовами Мін'юсту України, поданими в порядку регресу про відшкодування збитків, завданих Державному бюджету України, фактично були визнані неналежними

¹⁰ Харитонов Є.О. До проблеми визначення змісту поняття «цивільне законодавство України» // Актуальні проблеми держави і права : збірник наук. праць. — Вип. 65. — О, 2012. — С. 114.

¹¹ Пукліч В.Т. Регулювання цивільних правовідносин: філософсько-правовий аспект // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. — 2011. — № 5. — С. 72 // http://archive.mdctr.ru/portal/Soc_Gum/Nvknvns/2011_5/puklich.htm

¹² Див.: Рішення Конституційного Суду України від 3 жовтня 2001 р. № 12-рп/2001 у справі за конституційними поданнями Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень ст. 32 Закону України «Про Державний бюджет України на 2000 рік» та ст. 25 Закону України «Про Державний бюджет України на 2001 рік» (справа про відшкодування шкоди державою) // Офіційний вісник України. — 2001. — № 41. — Ст. 1863. — С. 158.

відповідачами: Управління Міністерства внутрішніх справ (далі — УМВС, МВС відповідно) України в Полтавській області, прокуратура Полтавської області, Ленінський районний суд Полтавської області, Державна судова адміністрація України, МВС України, Полтавське міське управління УМВС України в Полтавській області¹³; Ялтинський міський суд АРК, Апеляційний суд АРК¹⁴; Орджонікідзевський та Ленінський районні суди м. Запоріжжя¹⁵.

Зважаючи на те, що така правова позиція відображена, зокрема, у постанові Верховного Суду України від 14 лютого 2011 р. у справі № 3-3гс11, ухваленій за наслідками розгляду заяви про перегляд судового рішення з мотивів неоднакового застосування судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права у подібних правовідносинах, це судові рішення, відповідно до ч. 1 ст. 111²⁸ Господарського процесуального кодексу України, є обов'язковим для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності відповідні нормативно-правові акти та норми права, а також для всіх судів України, які зобов'язані привести свою судову практику у відповідність із рішеннями Верховного Суду України.

З огляду на законодавче регулювання та практику правозастосування у площині досліджуваної проблеми Мін'юст України фактично приречений на «сізіфову працю»

В іншій справі за позовом Мін'юсту України в інтересах держави Україна до державного підприємства «Селідіввугілля» Верховний Суд України висловив правову позицію, згідно з якою у разі виплати сум на виконання рішення Суду за рахунок коштів Державного бюджету України держава Україна має право зворотної вимоги (регресу) до особи у розмірі виплаченого відшкодування у разі встановлення вини такої особи в порушенні Україною міжнародних зобов'язань, а також причинного зв'язку між її діями та моральною шкодою, завданою таким порушенням. З огляду на те, що судами попередніх інстанцій було встановлено відсутність вини відповідача у тривалому невиконанні органами державної влади України рішення суду та причинного зв'язку між його діями й моральною шкодою, заподіяною органами державної влади України внаслідок тривалого невиконання рішення суду, Верховний Суд

України погодився з висновками Донецького апеляційного господарського суду та Вищого господарського суду України про відмову у задоволенні позовних вимог про стягнення з відповідача 4 тис. 197 грн 3 коп. (що є еквівалентом 630 євро), виплачених фізичній особі на відшкодування моральної шкоди, завданої діями держави, що встановлено рішенням Суду¹⁶.

З огляду на законодавче регулювання та практику правозастосування у площині досліджуваної проблеми Мін'юст України фактично приречений на «сізіфову працю». Адже, з одного боку, законом встановлено обов'язок уповноваженого органу звернутися до суду з позовом про відшкодування збитків, завданих Державному бюджету України за кожним фактом виплати справедливої сатисфакції, а з іншого — суб'єктами цивільної відповідальності, тобто потенційними відповідачами, у справі можуть бути:

– фізичні особи, які, до того ж, мають відповідати таким кваліфікуючим вимогам: наявність статусу посадової (службової) особи; встановлення в її діяннях складу злочину за обвинувальним вироком суду щодо неї; набрання таким вироком законної сили;

– юридичні особи, які не мають статусу органу державної влади та, відповідно, не фінансуються з державного бюджету.

На наш погляд, за таких умов звернення до суду або втрачає будь-який сенс (у випадку пред'явлення позову в порядку регресу до державного органу-юридичної особи), або ж загалом унеможлиблюється (внаслідок відсутності такого, що набрав законної сили, обвинувального вироку суду щодо фізичної особи). До того ж, у цьому контексті визначений законом обов'язок Мін'юсту України щодо беззастережного виконання згаданого повноваження не лише не сприяє ефективній діяльності міністерства, але й призводить до збільшення зайвого навантаження на суди.

Розглянемо ситуацію, коли Суд, визнаючи факт порушення Україною права особи на справедливий суд (п. 1 ст. 6 Конвенції) внаслідок незабезпечення державою розумних строків розгляду справи судом (а за період з 2001 по 2010 рр. таке порушення було встановлено у 15 % рішень Суду, ухвалених не на користь України¹⁷), надає потерпілій стороні справедливую сатисфакцію у

¹³ Див.: Постанова Верховного Суду України від 14 лютого 2011 р. у справі № 3-3гс11 // <http://reyestr.court.gov.ua/Review/14565438>

¹⁴ Див.: Постанова Вищого господарського суду України від 27 серпня 2008 р. у справі № 11/28 // <http://reyestr.court.gov.ua/Review/1991841>

¹⁵ Див.: Постанова Вищого господарського суду України від 1 квітня 2009 р. у справі № 31/73 (05-5-31/15046) // <http://reyestr.court.gov.ua/Review/3442171>

¹⁶ Див.: Постанова Верховного Суду України від 20 грудня 2010 р. у справі № 3-59гс10 // <http://reyestr.court.gov.ua/Review/13485918>

¹⁷ Див.: *European Court of Human Rights, Statistics on judgments by State 1959–2010, Subject-matter of violation judgment*, p. 7 // http://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_1959_2010_ENG.pdf

вигляді певної грошової суми на відшкодування матеріальної та/або моральної шкоди, завданої порушенням Конвенції, витрат, пов'язаних зі зверненням до Суду.

Суддя не повинен бути змушений працювати під загрозою грошового покарання і, тим більше, тюремного ув'язнення, оскільки наявність такої загрози може, нехай навіть підсвідомо, вплинути на його рішення

Очевидно, що, оцінюючи перспективи обов'язкового для Мін'юсту України звернення до національного суду з позовом про відшкодування збитків, завданих Державному бюджету України внаслідок виплати такого відшкодування, необхідно керуватися загальними підходами у питанні про можливість відшкодування суддями шкоди, завданої в результаті їхньої професійної діяльності.

У правовій державі суддя не має абсолютного імунітету від потенційної юридичної відповідальності. Однак законодавча регламентація умов і способів притягнення судді до відповідальності повинна відповідати меті забезпечення незалежності й свободи судді від будь-якого тиску.

Так, Європейська хартія про закон «Про статус суддів» від 10 липня 1998 р.¹⁸ передбачає, що компенсація за збиток, понесений неправомірно в результаті рішення або поведінки судді при виконанні ним своїх обов'язків, гарантується державою. У Законі може бути передбачено право держави вимагати від судді в судовому порядку відшкодування таких витрат, але не понад встановлених розмірів, у разі грубого і непростимого порушення правил, що регулюють виконання суддівських обов'язків. Пред'явлення позову до відповідного суду є допустимим за попереднім погодженням з органом, незалежним від виконавчої та законодавчої влади, в якому не менше половини складу осіб, що беруть участь у засіданні, є суддями, обраними такими ж суддями в порядку, що гарантує найширше представництво суддів (пункти 1.3, 5.2.).

Відповідно до пунктів 66, 70 Рекомендації CM/Res (2010) 12 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки¹⁹, ухваленої Комітетом міністрів Ради Європи 17 листопада 2010 р. на 1098-му засіданні заступників міністрів, тлумачення закону, оцінювання фактів та доказів, які здійснюють судді для вирішення справи, не повинні бути приводом для цивільної

або дисциплінарної відповідальності, за винятком випадків злочинного наміру або грубої недбалості. Судді не повинні нести особисту відповідальність за випадки, коли їхні рішення були скасовані або змінені в процесі апеляційного розгляду.

Консультативна рада європейських суддів (далі — КРЕС) у Висновку для Комітету міністрів Ради Європи про принципи й правила, що регулюють професійну поведінку суддів, зокрема, етичні норми, несумісну з посадою поведінку та неупередженість (від 19 листопада 2002 р.; далі — Висновок) зазначила, між іншим, й про те, що поточна практика повністю не виключила кримінальну відповідальність суддів, які допустилися ненавмисних помилок при виконанні посадових функцій. КРЕС не вважає введення такої відповідальності прийнятною в цілому або такою, що заслуговує заохочення. Суддя не повинен бути змушений працювати під загрозою грошового покарання і, тим більше, тюремного ув'язнення, оскільки наявність такої загрози може, нехай навіть підсвідомо, вплинути на його рішення. Ті ж самі міркування можуть бути застосовані і до цивільної відповідальності суддів у зв'язку з наслідками їхніх неправильних рішень або інших недоліків (наприклад, надмірних строків розгляду справи). Загальний принцип полягає в тому, що особисто самі судді повинні бути абсолютно вільними від відповідальності за позовами, що подаються проти них, у випадку сумнінного виконання ними своїх обов'язків. Судові помилки в галузі юрисдикції або судової процедури, а також у ході тлумачення або застосування закону або при оцінці доказів повинні виправлятися в порядку оскарження; інші судові порушення, що не можуть бути виправлені в такий спосіб (включаючи, наприклад, надмірні строки при розгляді справи), повинні у більшості випадків припускати подачу позову незадоволеною стороною проти держави (пункти 53, 55 Висновку)²⁰.

У деяких європейських країнах судді можуть бути суб'єктами цивільної відповідальності за завідомо неправосудні рішення чи інші грубі порушення, особливо на державному рівні, після того, як незадоволена сторона підтвердила своє право на компенсацію з боку держави. Так, у Чеській Республіці держава може бути відповідальною за шкоду, заподіяну незаконним судовим рішенням або неправомірною судовою дією, але потім вона має право пред'явити позов у

¹⁸ Див.: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_236

¹⁹ Див.: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_a38

²⁰ Див.: Міжнародні стандарти незалежності суддів : Збірник документів. — К., 2008. — 184 с. — С. 141, 142.

порядку регресу до судді, якщо і лише після того, коли правопорушення судді встановлено в порядку кримінального або дисциплінарного провадження. В Італії держава може, за певних умов, зажадати відшкодування від судді, що спричинив відповідальність держави, скоївши навмисний обман чи допустивши «грубу недбалість», але в останньому випадку відповідальність судді може бути обмежена (п. 56 Висновку)²¹.

Держава, відшкодувавши шкоду, завдану чітко окресленим колом осіб, а саме — посадовою (службовою) особою органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду, — має право зворотної вимоги до цієї особи тільки у разі встановлення в її діях складу кримінального правопорушення за обвинувальним вироком суду щодо неї, який набрав законної сили, або ж у разі встановлення вини юридичної особи в порушенні Україною міжнародних зобов'язань, а також причинного зв'язку між її діями та шкодою, завданою таким порушенням

На наш погляд, цікавим у зазначеному контексті є зарубіжний досвід правового регулювання дисциплінарної відповідальності суддів.

Так, у 2010 р. до ст. 22 Закону Республіки Молдова від 20 липня 1995 р. № 544-XIII «Про статус суддів»²² було внесено зміни та доповнення, якими передбачено, що дисциплінарним порушенням є «ухвалення рішення, визнаного в подальшому Європейським судом з прав людини таким, що порушує основоположні права і свободи людини»²³. У процесі здійснення конституційного контролю Конституційний суд Республіки Молдова дійшов висновку про те, що притягнення судді до дисциплінарної відповідальності зі згаданої підстави без доказу того, що суддя при винесенні рішення порушив закон навмисно або з грубої недбалості, є неприпустимим втручанням у здійснення принципів незалежності, неупередженості й незмінюваності судді. Як наслідок, зазначені законодавчі новели були визнані неконституційними²⁴.

Вважаємо, що проведене нами дослідження дає підстави для таких висновків:

1) факт встановлення Судом порушення Україною положень Конвенції породжує юридичну відповідальність перед особою такого

суб'єкта, як держава. Природа такої відповідальності є публічно-правовою, а не цивільно-правовою;

2) оскільки Конвенція безпосередньо не визначає виплату справедливої сатисфакції державою як підставу цивільно-правової відповідальності конкретного національного органу державної влади чи його посадової (службової) особи — механізм захисту майнових прав держави внаслідок виконання нею рішень міжнародних судових установ регулюється законодавством на національному рівні;

3) з огляду на норми вітчизняного законодавства, встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, чи відповідними органами міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна, факту порушення державою зобов'язань, передбачених міжнародним договором, та подальша виплата державою жертві порушення справедливої сатисфакції автоматично не підтверджує наявності вини конкретного органу державної влади, тієї чи іншої його посадової (службової) особи та не є безумовною підставою їхньої цивільно-правової відповідальності в порядку регресу — держава, відшкодувавши шкоду, завдану чітко окресленим колом осіб, а саме — посадовою (службовою) особою органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду, — має право зворотної вимоги до цієї особи тільки у разі встановлення в її діях складу кримінального правопорушення за обвинувальним вироком суду щодо неї, який набрав законної сили, або ж у разі встановлення вини юридичної особи в порушенні Україною міжнародних зобов'язань, а також причинного зв'язку між її діями та шкодою, завданою таким порушенням.

Лише у такому разі:

– виплата справедливої сатисфакції порушує цивільне право держави;

– факт такої виплати породжує цивільні відносини між державою та особою-заподіявачем шкоди (деліквентом);

– сплачені кошти, що визначені ч. 5 ст. 9 Закону № 3477-IV як збитки, можна вважати збитками у розумінні положень ЦК.

З огляду на п. 22 ч. 1 ст. 92 Конституції виключно законами України визначаються засади цивільно-правової відповідальності, діяння, які є злочинами, адміністративними або

²¹ Див.: Там само. — С. 142.

²² Див.: Официальный монитор Республики Молдова. — 2002. — № 117—119. — Ст. 947.

²³ Закон Республики Молдова № 152 от 8 июля 2010 г. «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты» // Официальный монитор Республики Молдова. — 2010. — № 155—158. — Ст. 547. (переклад авторів).

²⁴ Див.: Постановление Конституционного суда Республики Молдова от 7 июня 2011 г. № 12 «О контроле конституционности положений ст. 22 ч. (1) п. р) Закона № 544-XIII от 20 июля 1995 г. «О статусе судьи» в редакции Закона № 152 от 8 июля 2010 г. «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты» // Официальный монитор Республики Молдова. — 2011. — № 102. — Ст. 14.

дисциплінарними правопорушеннями, та відповідальність за них, вважаємо, що питання відшкодування збитків, завданих Державному бюджету України внаслідок виконання рішень міжнародних судових установ потребує додаткового законодавчого врегулювання.

Механізм відшкодування збитків, завданих державі внаслідок виплати справедливої сатисфакції за рішеннями Суду, а також вид і підстави відповідальності в порядку регресу повинні визначатися та регулюватися спеціальним законом

На наш погляд, насамперед змін та доповнень потребує ч. 5 ст. 9 Закону № 3477-IV, якими необхідно конкретизувати обов'язок Мін'юсту України звертатися до суду з позовом про відшкодування збитків, завданих Державному бюджету України внаслідок виплати справедливої сатисфакції, лише у передбачених законом випадках, зокрема якщо деліквентами є фізичні особи, які мають чи мали статус посадової (службової) особи, і в діяннях яких за обвинувальним та таким, що набрав законної сили, вироком суду встановлено склад злочину.

У такому разі необхідно додатково вивчити питання про те, від якої саме дати слід вести відлік встановленого ч. 5 ст. 9 Закону № 3477-IV шестимісячного строку для звернення Мін'юстом України з відповідним позовом до суду:

– або від дня списання центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів, коштів з відповідної бюджетної програми Державного бюджету України на вказаний стягувачем банківський рахунок, а в разі його відсутності — на депозитний рахунок державної виконавчої служби;

– або від дня набрання обвинувальним вироком законної сили.

Законодавче звуження підстав для звернення Мін'юсту України до суду з позовом про відшкодування згаданого вище виду збитків унеможливило б ситуації, подібні до тієї, що виникла у зв'язку з обов'язком держави виконати рішення Суду у справі «Олександр Волков проти України» від 9 січня 2013 р. (набуло статусу остаточного 28 травня 2013 р., заява № 21722/11)²⁵.

Нагадаємо, що у цій справі суд постановив сплатити 6 тис. євро як відшкодування моральної шкоди та 12 тис. євро компенсації судових витрат, зазначивши окрім цього, що питання компенсації матеріальної шкоди у розмірі 1 млн 107 тис. 255 євро 87 центів повинно бути відкладене та врегульоване згодом, з належним урахуванням домовленостей, які можуть бути досягнуті між урядом України та заявником. Показовим є й кількісний та якісний склад національних державних інституцій, діяльність яких була предметом ретельної уваги Суду та отримала його негативну оцінку, — Верховної Ради України, Комітету Верховної Ради України з питань верховенства права та правосуддя, Вищого адміністративного суду України, Вищої ради юстиції.

На наш погляд, механізм відшкодування збитків, завданих державі внаслідок виплати справедливої сатисфакції за рішеннями Суду, а також вид і підстави відповідальності в порядку регресу повинні визначатися та регулюватися спеціальним законом. Наукові розробки базових положень такого нормативно-правового акта та професійна фахова дискусія щодо них видаються логічним продовженням подальших розвідок у напрямку нашого дослідження.

²⁵ Див.: <http://khpg.org/index.php?id=1359450183>

Інформація про виконання бюджету Верховним Судом України як головним розпорядником коштів державного бюджету за 2013 р.

Верховний Суд України

060

(найменування головного розпорядника коштів державного бюджету)

(КВК)

Мета діяльності (місія) головного розпорядника коштів державного бюджету:

Основною метою (місією) діяльності Верховного Суду України є виконання функцій найвищого судового органу в системі судів загальної юрисдикції в Україні, забезпечення єдиної практики правозастосування всіма судами загальної юрисдикції, здійснення правосуддя на засадах верховенства права, забезпечення кожному права на справедливий суд та захист інших прав і свобод людини й громадянина, гарантованих Конституцією і законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Завдання головного розпорядника коштів державного бюджету:

- 1) перегляд справ з підстав неоднакового застосування судами (судом) касаційної інстанції однієї і тієї ж норми матеріального права у подібних правовідносинах у порядку, передбаченому процесуальним законом;
- 2) перегляд справ у разі встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом;
- 3) надання висновків щодо наявності чи відсутності в діяннях, у яких звинувачується Президент України, ознак державної зради або іншого злочину; внесення за зверненням Верховної Ради України письмового подання про неможливість виконання Президентом України своїх повноважень за станом здоров'я;
- 4) звернення до Конституційного Суду України щодо конституційності законів, інших правових актів, а також щодо офіційного тлумачення Конституції та законів України.

ІНФОРМАЦІЯ про бюджет за бюджетними програмами з деталізацією за кодами економічної класифікації видатків бюджету або класифікації кредитування бюджету

Верховний Суд України

(найменування головного розпорядника коштів державного бюджету)

за 2013 рік

(тис. грн)

Код програмної класифікації видатків та кредитування бюджету / код економічної класифікації видатків бюджету або код кредитування бюджету	Код функціональної класифікації видатків та кредитування бюджету	Найменування згідно з програмною класифікацією видатків та кредитування бюджету	Загальний фонд		Спеціальний фонд		Разом	
			план на 2013 рік з урахуванням внесених змін	касове виконання за 2013 рік	план на 2013 рік з урахуванням внесених змін	касове виконання за 2013 рік	план на 2013 рік з урахуванням внесених змін	касове виконання за 2013 рік
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Видатки всього за головним розпорядником коштів державного бюджету, в т. ч.			106 283,20	105 886,19	9 264,11	8 305,03	115 547,31	114 191,22
2000	0330	Поточні видатки	102 659,60	102 265,82	3 265,31	2 879,47	105 924,91	105 145,29
2100	0330	Оплата праці і нарахування на заробітну плату	74 462,32	74 295,72			74 462,32	74 295,72
2110	0330	Оплата праці	56 686,10	56 686,05			56 686,10	56 686,05
2111	0330	Заробітна плата	56 686,10	56 686,05			56 686,10	56 686,05
2120	0330	Нарахування на оплату праці	17 776,22	17 609,68			17 776,22	17 609,68
2200	0330	Використання товарів і послуг	6 429,00	6 281,55	3 265,31	2 879,47	9 694,31	9 161,02

1	2	3	4	5	6	7	8	9
2210	0330	Предмети, матеріали, обладнання та інвентар	1 278,60	1 270,91	1 255,90	1 241,27	2 534,50	2 512,18
2240	0330	Оплата послуг (крім комунальних)	1 626,90	1 491,32	2 009,41	1 638,20	3 636,31	3 129,52
2250	0330	Видатки на відрядження	530,00	525,81			530,00	525,81
2270	0330	Оплата комунальних послуг та енергоносіїв	2 783,40	2 783,40			2 783,40	2 783,40
2271	0330	Оплата тепlopостачання	1 231,00	1 231,00			1 231,00	1 231,00
2272	0330	Оплата водопостачання і водовідведення	52,40	52,40			52,40	52,40
2273	0330	Оплата електроенергії	1 500,00	1 500,00			1 500,00	1 500,00
2280	0330	Дослідження і розробки, видатки державного (регіонального) значення	210,10	210,10			210,10	210,10
2282	0330	Окремі заходи по реалізації державних (регіональних) програм, не віднесені до заходів розвитку	210,10	210,10			210,10	210,10
2600	0330	Поточні трансферти	21 574,20	21 494,57			21 574,20	21 494,57
2610	0330	Субсидії та поточні трансферти підприємствам (установам, організаціям)	21 574,20	21 494,57			21 574,20	21 494,57
2700	0330	Соціальне забезпечення	23,78	23,77			23,78	23,77
2710	0330	Виплата пенсій і допомоги	23,78	23,77			23,78	23,77
2800	0330	Інші поточні видатки	170,30	170,22			170,30	170,22
3000	0330	Капітальні видатки	3 623,60	3 620,37	5 998,80	5 425,56	9 622,40	9 045,93
3100	0330	Придбання основного капіталу	3 623,60	3 620,37	5 998,80	5 425,56	9 622,40	9 045,93
3110	0330	Придбання обладнання і предметів довгострокового користування	3 623,60	3 620,37	5 998,80	5 425,56	9 622,40	9 045,93
<i>в т.ч. за бюджетними програмами</i>								
601010	0330	Здійснення правосуддя Верховним Судом України	102 659,60	102 265,83	9 264,11	8 305,03	111 923,71	110 570,86
2110	0330	Оплата праці	56 686,10	56 686,05			56 686,10	56 686,05
2120	0330	Нарахування на оплату праці	17 776,22	17 609,68			17 776,22	17 609,68
2200	0330	Використання товарів і послуг	2 905,50	2 762,24	3 265,31	2 879,47	6 170,81	5 641,71
2250	0330	Видатки на відрядження	530,00	525,81			530,00	525,81
2270	0330	Оплата комунальних послуг та енергоносіїв	2 783,40	2 783,40			2 783,40	2 783,40
2282	0330	Окремі заходи по реалізації державних (регіональних) програм, не віднесені до заходів розвитку	210,10	210,10			210,10	210,10
2610	0330	Субсидії та поточні трансферти підприємствам (установам, організаціям)	21 574,20	21 494,57			21 574,20	21 494,57
2700	0330	Соціальне забезпечення	23,78	23,77			23,78	23,77
2800	0330	Інші поточні видатки	170,30	170,22			170,30	170,22
3110	0330	Придбання обладнання і предметів довгострокового користування			5 998,80	5 425,56	5 998,80	5 425,56
601800	0330	Зміцнення матеріально-технічної бази Верховного Суду України	3 623,60	3 620,37			3 623,60	3 620,37
3110	0330	Придбання обладнання і предметів довгострокового користування	3 623,60	3 620,37			3 623,60	3 620,37

8 лютого відзначив своє 60-річчя
суддя Верховного Суду України у відставці, заслужений юрист України

Самелюк Павло Олександрович.

Стаж його роботи на посаді судді становить 19 років,
із яких 8 років — у Верховному Суді України.

Редакція не завжди поділяє думку авторів статей. За точність наведених у статтях даних, посилань на нормативні акти й інші джерела відповідають автори

Передрук опублікованих у журналі матеріалів здійснюється за письмовим дозволом голови редакційної колегії з обов'язковим посиланням на джерело

З деякими матеріалами журналу можна ознайомитися на web-сайті Верховного Суду України

<http://www.scourt.gov.ua>
editor@scourt.gov.ua

Адреса редакції:

вул. П. Орлика, 4-а, кімн. 109
м. Київ
01043

Телефони:

відповідальний секретар
(44) 253-1683,
група технічного забезпечення
(44) 253-0687

Редактори:

А.В. Гончарук,
К.С. Мусієнко,
П.О. Мусієнко,
О.І. Пархоменко

О.Д. Баркан (в.о. відповідального секретаря)

Верстка:

С.І. Самкова,
В.М. Горобченко

Фото:

П.О. Мусієнко

Переклад англійською:

О.В. Гунько

Видавець:

ТОВ «Видавництво «Істина»

просп. Правди, 31-а, оф. 511

м. Київ

04108

Телефони: (44) 468-3131, 464-1442, 464-1444.

E-mail: istina_knigi@ukr.net

Віддруковано:

ТОВ Друкарня «Літера»

Чоколівський бульвар, 19

м. Київ

03168

Телефон (факс): (44) 502-6808

Підписано до друку 14.02.2014.

Формат 60×84 1/8. Друк офсетний.

Обл.-вид. арк. 6,62. Умовн. друк. арк. 5,58.

Зам. 283.

Наклад 2360 пр. Ціна договірна

12 лютого виповнилося
65 років судді Верховного Суду України у відставці,
заслуженому юристу України

Дразі Володимиру Петровичу,

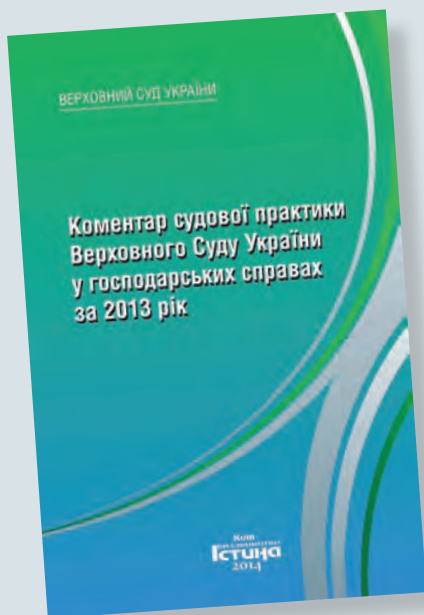
який працював на посаді судді 31 рік,
21 із них — у Верховному Суді України.

*Колектив
Верховного Суду України
сердечно вітає колег і зичить
міцного здоров'я, злагоди,
добробуту та щасливих
років життя!*

Видавництво «Істина»

пропонує:

Коментар судової практики Верховного Суду України у господарських справах за 2013 рік / За заг. ред. В.П. Барбари. — К., 2014. — 256 с.

До збірника включені витяги із судових рішень Верховного Суду України у господарських справах, ухвалених у 2013 р., та коментарі до них, а також правові висновки найвищого судового органу в системі судів загальної юрисдикції з питань застосування окремих норм права.

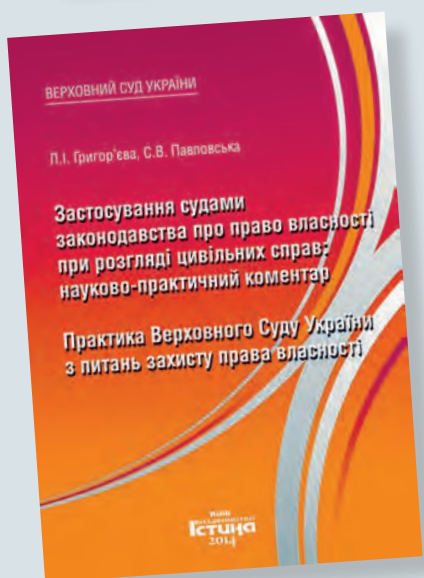
Видання стане у нагоді суддям при вирішенні подібних справ (аналогічних правових ситуацій), суб'єктам владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності відповідні норми матеріального права, адвокатам, представникам юридичних осіб, які беруть участь у розгляді та вирішенні спорів у господарських судах України, науковим співробітникам, викладачам і студентам юридичних вузів та факультетів.

Григор'єва Л.І., Павловська С.В.

Застосування судами законодавства про право власності при розгляді цивільних справ: науково-практичний коментар. Практика Верховного Суду України з питань захисту права власності. — К., 2014. — 344 с.

Аналіз практики застосування судами норм права при розгляді справ, пов'язаних з набуттям, припиненням, здійсненням та захистом права власності, має на меті виявлення складних та спірних питань, що виникають у суддів при вирішенні зазначених спорів, надання пропозицій щодо шляхів їх усунення та вдосконалення законодавства.

Книга покликана допомогти розібратися суддям, адвокатам, іншим юристам-практикам, усім, хто цікавиться питаннями застосування судами законодавства про право власності, у правових позиціях Верховного Суду України з цих питань.

Бурак В.Я.

Правові засади захисту трудових прав працівників : Навчальний посібник. — К., 2013. — 186 с.

Навчальний посібник підготовлений відповідно до програми спецкурсу «Правові засади захисту трудових прав працівників». У посібнику на основі чинного трудового законодавства та практики його застосування розкриваються основні правові форми захисту трудових прав та законних інтересів працівників.

Книга стане у нагоді студентам, аспірантам, викладачам вищих навчальних закладів, юристам, профспілковим працівникам та кадрової служби, а також усім, хто цікавиться трудовим правом.

**З приводу придбання книг звертайтеся до видавництва «Істина»:
просп. Правди, 31-а, офіс 511
м. Київ
04108
Телефони: (44) 468-3131, 464-1442
e-mail: istina_knigi@ukr.net**